T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

FELSEFİ BİR SORUN OLARAK POST-TRUTH: AKADEMİSYENLERİN EPİSTEMİK STRATEJİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME

SILA TÜRK

Danışman : Prof. Dr. Aytekin DEMİRCİOĞLU
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet Ali DOMBAYCI
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Beyhan ZABUN
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Sibel KİBAR
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Ömer ERDOĞAN

KASTAMONU-2026

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Sıla TÜRK

ÖZET

DOKTORA TEZİ

FELSEFİ BİR SORUN OLARAK POST-TRUTH: AKADEMİSYENLERİN EPİSTEMİK STRATEJİLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME

SILA TÜRK

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN: PROF. DR. AYTEKİN DEMİRCİOĞLU

Bu çalışma, çağımızda doğru bilgiye ulaşma ve hakikatin önemsizleşmesi sorunlarını anlatmakta kullanılan post-truth kavramını ve olgusunu ve akademisyenlerin bu kavrama ve olguya ilişkin epistemik konumlanışlarını incelemektedir. Araştırma, post-truth olgusunun sadece "yalanlar çağı" olarak adlandırılan dönemin basit bir çıktısı olmadığı, modernizm sonrası ortaya çıkan epistemolojik koşullar nedeniyle doğru ile yanlış arasındaki ayrımın muğlaklaşması sonucu ortaya çıktığını savunmaktadır. Çalışmanın kuramsal çerçevesinde post-truth; Sofist düşünceden postmodern felsefeye uzanan tarihsel bir süreklilik içinde analiz edilmiş ve ideoloji, propaganda ve hegemonya gibi klasik kavramlardan epistemolojik düzeyde ayrıştırılmıştır. Ayrıca, yeni iletişim teknolojileri ve algoritmik bilgi üretiminin, hakikat algısını dönüştüren en belirleyici maddi zemin olduğu ileri sürülmüştür. Araştırmanın nitel boyutunda, Türkiye'de farklı disiplinlerden akademisyenlerle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bulgular, katılımcıların bilgi karşısında homojen bir tutum sergilemediklerini ortaya koymuş; hibrit epistemik strateji, otorite temelli strateji ve deneyim temelli strateji olmak üzere üç temel epistemik konumlanma biçimi saptanmıştır. Katılımcıların modernitenin uzmanlık ve kurumsal otorite gibi temel dayanaklarına dolaylı bir güvensizlik taşıdıkları ve algoritmik etkileri, bilgi edinme pratiklerini derinden sarsan bir unsur olarak deneyimledikleri belirlenmiştir. Tezin temel katkısı, post-truth tartışmalarını soyut felsefi bir düzlemden çıkararak somut akademik pratikler ve stratejiler üzerinden çözümlemesidir. Sonuç olarak çalışma, felsefenin post-truth karşısında eleştirel rolünü yeniden kazanarak bir direnç ve anlam üretme pratiğine dönüşme potansiyeline sahip olduğunu vurgulayarak teknoloji ve yapay zekanın zirve yaptığı günümüz çağında kavramsal analiz, etik muhakeme gibi becerilere daha çok ihtiyaç olduğunu ileri sürmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Post-truth, Epistemik Stratejiler, Hakikat, Algoritmalar, Akademi.

Haziran 2026, 151 Sayfa

ABSTRACT

PH.D THESIS

POST-TRUTH AS A PHILOSOPHICAL PROBLEM: A QUALITATIVE INQUIRY INTO ACADEMICS' EPISTEMIC STRATEGIES

SILA TÜRK

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY
SUPERVISOR: PROF. DR. AYTEKİN DEMİRCİOĞLU

This study examines the concept of post-truth, which has become a central framework for understanding the contemporary problems of accessing accurate information and the diminishing significance of truth, as well as the epistemic positions adopted by academics toward this phenomenon. The research argues that post-truth is not merely a simple by-product of the era often described as the "age of lies"; rather, it emerges from the epistemological conditions of the postmodern period, in which the distinction between truth and falsehood has become increasingly blurred. Within the theoretical framework of the study, post-truth is analyzed through a historical continuum extending from Sophist thought to postmodern philosophy and is epistemologically distinguished from classical concepts such as ideology, propaganda, and hegemony. Furthermore, the study contends that new communication technologies and algorithmic information production constitute the most significant material foundations transforming contemporary perceptions of truth. The qualitative dimension of the research is based on semi-structured interviews conducted with academics from various disciplines in Türkiye. The findings reveal that participants do not display a homogeneous attitude toward knowledge. Instead, three primary forms of epistemic positioning were identified: the hybrid epistemic strateji, the authority-based strateji, and the experience-based strateji. The results also indicate that participants harbor an implicit distrust of some of the fundamental pillars of modernity, such as expertise and institutional authority, while experiencing algorithmic influences as factors that profoundly reshape their practices of knowledge acquisition. The principal contribution of the dissertation lies in its analysis of post-truth debates through concrete academic practices and epistemic stratejis rather than solely through abstract philosophical discussions. In conclusion, the study argues that philosophy has the potential to reclaim its critical role in the face of post-truth by functioning as a practice of resistance and meaning-making. It further suggests that, in an age characterized by the dominance of technology and artificial intelligence, there is an increasing need for skills such as conceptual analysis, critical thinking, and ethical reasoning.

KEYWORDS: Post-truth, Epistemic Stratejis, Truth, Algorithms, Academia

June 2026, 151 Page

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışması, yalnızca akademik bir araştırmanın sonucu değil; yoğun sorumlulukların, sınırlı zamanların, yorgunlukların ve vazgeçmemeye çalışılan uzun bir sürecin ürünüdür. Burada yer alan teşekkürler benim için yalnızca biçimsel bir bölüm değil, hayatımda iz bırakan insanlara duyduğum içten minnetin ifadesidir.

Öncelikle tez danışmanım Prof. Dr. Aytekin Demircioğlu'na teşekkür ederim. Bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşması, yaptığı geri bildirimlerle çalışmama yön vermesi, karşılaştığım güçlükleri aşabilmemde desteği benim için çok kıymetli olmuştur. Süreç boyunca gösterdiği akademik rehberlik bu çalışmanın şekillenmesine büyük katkı sağlamıştır.

Ayrıca doktora eğitimim boyunca bilgisini ve değerli vaktini benimle paylaşarak özellikle kritik noktalarda yönlendirici katkılar sunan, Tez İzleme Komitesi üyelerimden biri olan Doç. Dr. Sibel Kibar'a teşekkür ederim. Tez İzleme Komitesi üyem Doç. Dr. Ömer Erdoğan'a, nitel araştırma sürecinde özellikle yöntemsel açıdan yaptığı katkılar ve araştırmanın tasarım ile analiz aşamalarına verdiği yönlendirici destek için teşekkür ederim. Araştırma sürecinde katkı sunan çalışma arkadaşlarıma içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte desteğini, sevgisini her zaman hissettiğim anneme gönülden teşekkür ederim. Motivasyonumu kaybettiğim zamanlarda varlığı bana güç verdikleri için canım kardeşlerime de teşekkür ederim. Hayatın yoğunluğu içinde bazen kısa bir konuşmanın, küçük bir desteğin bile insana nasıl iyi geldiğini bu süreçte daha iyi anladım. Yanımda olduklarını hissetmek benim için her zaman çok kıymetliydi.

En büyük teşekkürlerimden biri ise eşime aittir. İdarecilik sorumluluklarının yoğun temposu içinde çoğu zaman kendime bile zaman ayıramadığım dönemlerde gösterdiği anlayış ve destek benim için bir güç kaynağı olmuştur. Yorucu günlerin ardından tükenmiş hissettiğim anlarda bile bana inanmaya devam etmesi, bu süreci sürdürebilmemde en önemli dayanaklardan biri olmuştur.

Ve sevgili kızım ve sevgili oğlum…Bu tez sürecinde belki de birlikte geçirmemiz gereken birçok zamanı çalışmalarıma ayırmak zorunda kaldım. Bazen bir oyunu, bazen bir sohbeti, bazen de sadece birlikte geçirilebilecek sıradan ama değerli anları erteledim. Eksikliğini en çok hissettiğim şey zaman oldu. Buna rağmen sevgileriyle bana güç veren, varlıklarıyla hayatı anlamlı kılan çocuklarıma teşekkür ederim. Bu süreç bana yalnızca bilimsel araştırmayı değil, sabretmeyi, yeniden başlamayı ve bütün yorgunluklara rağmen devam edebilmeyi öğretti.

Sıla TÜRK

Kastamonu, 2026

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAYI ..... **ii**
TAAHHÜTNAME ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
TEŞEKKÜR ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ ..... **ix**
TABLOLAR DİZİNİ ..... **x**
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ ..... **xi**
1. GİRİŞ **1**
1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi 2
1.2 Post-Truth Tanımı ve Türkçe Karşılık Arayışları 4
1.3 Neden Şimdi Post-Truth? Gerçeklik Algısının Tarihteki Dönüşümü 11
1.4 Medya ve İletişimin Post-truth Gelişimine Katkısı 20
1.5 Post-Truthun Maddi Zemini ve Teknolojik Aygıtları 25
1.5.1 Sosyal Medya ve Epistemik Dönüşüm 26
1.5.2 Algoritmalar ve Aktör Ağ Teorisi (ANT) 28
1.5.3 Botlar, Otomatik Hesaplar ve Dezenformasyon 29
1.5.4 Veri Madenciliği ve Mikro-Hedefleme (Micro-Targeting) 30
1.5.5 Deepfake Teknolojileri ve Hibrit Gerçeklik 30
1.5.6 Anlık Mesajlaşma Uygulamaları ve Kriz Manipülasyonu 31
1.5.7 Duygu Tabanlı Etkileşim Sistemleri 31
2. BİLGİNİN MERKEZSİZLİŞMESİ VE FELSEFİ BAĞLAMDA POST-TRUTH **34**
2.1 Post Modern Felsefeye Geçişte Bilginin Merkezsizleşmesi 34
2.2 Post-Truthun Diğer Kavramlardan Ayrışması 47
2.2.1 Post-Truth ve İdeoloji 47
2.2.2 Post-Truth ve Söylem 51
2.2.3 Post-Truth ve Hegemonya 53
2.2.4 Post-Truth ve Sofizm 58
2.3 Eleştirel Perspektiften Post-truth Analizi 63
2.3.1 Baudrillard ve Simülakrlar Çağında Hakikatin Silinmesi 64
2.3.2 Foucault ve İktidar İlişkileri Bağlamında Gerçekliğin İnşası 67
2.3.3 Post-Truth ve Zayıf Rasyonalite 70
2.3.3.1 Duygusal faktörler ve psikolojik ihtiyaçlar 71
2.3.3.2 Sosyal ve kültürel çevre 72
2.3.3.3 Bilinçli ve bilinçsiz ideolojiler 73
2.3.3.4 Zihinsel kısıtlamalar 74
2.3.3.5 Sosyal etkileşim ve grup dinamikleri 75
2.3.3.6 Zaman kısıtlamaları ve ihtiyaçlar 76
2.3.4 Hakikat Arayışından Vazgeçiş 77
3. POST-TRUTH ÇAĞDA AKADEMİDE GERÇEKLİK VE ŞÜPHE: YÖNTEM VE BULGULAR **81**
3.1 Akademisyenlerin Post-truth Deneyimlerine Nitel Bir Bakış 83

3.1.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı ... 83
3.1.2 Araştırma Deseni ... 84
3.1.3 Çalışma Grubu ... 85
3.1.4 Veri Toplama Aracı ve Veri Toplama Süreci ... 86
3.1.5 Verilerin Analizi ... 87
3.1.6 Araştırmanın İnandırıcılığı ve Tutarlılığı ... 91
3.1.7 Etik İlkeler ... 92
3.1.8 Araştırmanın Sınırlılıkları ... 92
3.2 Bulgular ... 93
3.2.1 Post-Truth Bağlamında Bilgi Kaynakları ve Epistemik Güven ... 93
3.2.2 Uzmanlık ve Otoritenin Yeniden Tanımlanması ... 95
3.2.3 Bilgi Doğrulama Stratejileri ... 97
3.2.4 Şüphe, Belirsizlik ve Güven Krizi ... 98
3.2.5 Bilgi- İktidar İlişkisi ve Uzmanlık Krizi ... 100
3.2.6 Medya, Sosyal Medya ve Algoritmik Etki ... 101
3.2.7 Kişisel Deneyimin Epistemik Rolü ... 103
3.2.8 Post-Truth Ortamında Üç Epistemik Konumlanma Stratejisi ... 105
4. SONUÇ VE ÖNERİLER ... 109
4.1 Kuramsal Argümanların Bulgular Işığında Değerlendirilmesi ... 111
4.2 Öneriler ... 126
KAYNAKLAR ... 137
EKLER ... 147
EK A Etik Kurul İzni ... 148
EK B Görüşme Soruları ... 149
EK C Ayrıntılı Bilgilendirme ve Gönüllü Katılım Formu ... 151

ŞEKİLLER VE GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 1.1 Post-truth kelimesinin yıllara göre arama sıklığı 11
Şekil 1.2 Post-truth kelimesinin 2016 yılında kullanım sıklığı 18
Şekil 3.1 Post-truth anlamlandırma kod ağacı 91
Şekil 3.2 Komplo teorileri ve bilimsel içeriklerin etkileşim analizi 102

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 3.1 Katılımcılara yönelik demografik bilgiler 86
Tablo 3.2 Tema tablosu..... 88

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

AB	**:** Avrupa Birliği
ABD	**:** Amerika Birleşik Devletleri
ANT	**:** Actor Network Theory
BBC	**:** British Broadcasting Corporation
Çev	**:** Çeviren
E posta	**:** Elektronik Posta
Ed	**:** Editör
K	**:** Katılımcı
MEB	**:** Millî Eğitim Bakanlığı
MÖ	**:** Milattan Önce
OECD	**:** Organisation for Economic Co-operation and Development
SSCI	**:** Social Sciences Citation Index
TDK	**:** Türk Dil Kurumu
TDV	**:** Türk Diyanet Vakfı
TV	**:** Televizyon
YY	**:** Yüzyıl

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca hakikat; gerçeklik, bilgi ve doğruluk temelinde felsefi tartışmaların merkezinde yer almıştır. Ancak günümüzde bu köklü kavram, dijital teknolojilerin ve medyanın etkisiyle bir "post-truth" tartışmasına evrilmiştir. Bu süreçte hakikat, nesnel bir referans noktası olmaktan çıkarak; dijital mecralarda kurgulanan, manipüle edilebilen ve bireysel algılarla şekillendirilen akışkan bir olguya dönüşmüştür.

Hegel'in (1956) "Bir çağın felsefesi, o çağın prizması gibidir" ve Mevlâna'nın (1273) "sûfî, vakit oğludur" sözleri, düşüncenin tarihsel koşullardan bağımsız ele alınamayacağını ortaya koymaktadır. Bu perspektifle post-truth; yalnızca bir kavram değil, dijitalleşmenin ve yeni iktidar biçimlerinin doğurduğu tarihsel bir aşamadır. Post-truth çağında bireylerin bilgiye erişim kanallarının, hakikatle kurulan bağı köklü bir biçimde zayıflattığı belirtilmektedir (McIntyre, 2018). Artık medya, bilgiyi aktaran bir araç olmanın ötesine geçerek hakikatin bizzat kurgulandığı bir güç mekanizması haline gelmiştir. Bu durum, toplumun artık sadece bir izleyici değil, aynı zamanda dezenformasyon süreçlerinin aktif bir katılımcısı olduğu yeni bir gerçeklik düzenini beraberinde getirmektedir.

Post-truth çağında yaşanan epistemolojik kırılma (hakikatin göreliliği, nesnel gerçekliklerin ikincil konuma düşmesi), bu çalışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır. Çalışma, söz konusu kırılmayı merkeze alarak post-truth olgusunu felsefi bir düzlemde soruşturmayı amaçlamaktadır. Sokrates'in diyalektik yöntemi, Platon'un mağara alegorisindeki hakikat tasavvuru ve Kant'ın fenomenal-numenal ayrımı gibi klasik felsefi meseleler, günümüzün yüksek teknoloji dünyasında (yapay zekâ, transhümanizm, zihin yükleme teknolojileri vb.) yeni bir boyut kazanmaktadır. Yapılan literatür taramasında bu teknolojilerin hakikat algısını dönüştürme biçiminin felsefe disiplininde henüz yeterince sistematik olarak ele alınmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, hakikat kavramının teknolojiyle yeniden şekillenen değişken doğasını (örneğin simülasyon, sosyal medya, algoritmik gerçeklik, dezenformasyon

ve eleştirel düşünme sorunları bağlamında) çözümleyerek alan yazındaki boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Post-truth olgusu; etik açıdan, doğruluk ilkesine dayalı sorumluluk anlayışının zayıflaması; psikolojik açıdan, bireylerin bilişsel önyargılarının ve duygusal tepkilerinin hakikatin yerini alması; siyasal açıdan ise, kamusal söylemin manipülasyona açık hâle gelmesi gibi süreçler ve mantık da dahil olmak üzere pek çok disiplini etkilemesine rağmen, bu çalışmanın odağı konunun akademideki etkileri ve felsefi-kuramsal çerçevesiyle sınırlandırılmıştır.

1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, post-truth olgusunun doğru ile yanlışın ayrımının zorlaştığı bir epistemolojik krize işaret edip etmediği sorunsalından hareketle; kavramın felsefi, tarihsel ve teknolojik boyutlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın hedefi, hakikatin aşındığı iddia edilen süreci (post-truth kavramı ve olgusunu) felsefi bir düzleme yerleştirerek, yeni iletişim teknolojilerinin ve algoritmik bilgi üretiminin hakikat algısı üzerindeki dönüştürücü etkisini saptamaya çalışmaktır. Bu bağlamda çalışma, post-truth kavramının propaganda, söylem, ideoloji ve hegemonya gibi geleneksel kavramlarla olan sınırlarını belirlemiş ve bu olgunun kökenlerini Sofist düşünceden postmodern felsefeye kadar uzanan bir süreklilik içinde incelemiştir

Bu çalışmanın nitel araştırma boyutu, bilginin doğruluğundan ziyade duygusal etkileşimlerin ön plana çıktığı iddia edilen post-truth dönemini, farklı disiplinlerden akademisyenlerle yapılan nitel çalışma aracılığıyla anlamlandırma amacını taşımaktadır. Bu çalışmanın temel hedefi; akademisyenlerin gündelik yaşamda veya mesleki pratiklerinde karşılaştıkları bilgi karmaşası ve dezenformasyon süreçlerini nasıl değerlendirdiklerini, bu süreçlerle nasıl başa çıktıklarını ve bu durumun onların temel hakikat anlayışlarında ne tür bir dönüşüme yol açtığını öznel yaşantılar aracılığıyla saptamaktır. Bu bağlamda çalışma; bireysel kanaatlerin oluşum süreci ve epistemik güven kriterleri, uzmanlık ve otoritenin yeniden tanımlanması, bilgi doğrulama stratejileri, şüphe, belirsizlik ve güven krizi, bilgi-iktidar ilişkisi ve uzmanlık krizi, medya, sosyal medya ve algoritmik etki, kişisel deneyimin epistemik

rolü ve epistemik stratejiler temaları üzerinden post-truth olgusunun akademik dünyadaki yansımalarını derinlemesine analiz etmeyi hedeflemektedir.

Araştırmanın bir diğer amacı, akademisyenlerin bu hakikat sonrası iklimde kendi rollerini nasıl konumlandırdıklarını ve akademi ile felsefenin bu krizdeki işlevsel sorumluluğunu nasıl tanımladıklarını ortaya koymaktır. Bununla birlikte çalışma, felsefeyi yalnızca bu krizin tanıklığını yapan bir disiplin olarak konumlandırmakla yetinmeyip; post-truth koşullarında felsefenin eleştirel işlevini yeniden kazanıp kazanamayacağını, bir direnç ve anlam üretme pratiği olarak yeniden konumlanıp konumlanamayacağını da sorgulamayı amaçlamaktadır. Çalışma, katılımcıların deneyimlerinden yola çıkarak ilginin doğrulanma biçimlerindeki değişimi, şüpheyle baş etme yöntemlerini ve teknolojik aracıların (algoritmalar, sosyal medya vb.) bilişsel süreçler üzerindeki etkisini betimleyerek, günümüzdeki epistemolojik krizin bir öz haritasını çıkarmayı amaç edinmiştir. Türkiye'de farklı alanlarda söz sahibi akademisyenlerle yapılan araştırmanın yöntem, amaç ve sınırlılıkları ile ilgili detaylı açıklamalara üçüncü bölümde yer verilmiştir.

Bu çalışma, post-truth olgusunu sadece kuramsal bir tartışma olmaktan çıkarıp, bilgiyi üreten ve aktaran birincil özneler olan akademisyenlerin anlam dünyası üzerinden derinleştirmeyi hedefleyen bir girişimdir. Alan yazın taraması, Türkiye'de farklı branşlardan akademisyenlerin post-truth fenomenini bizzat kendi deneyimleri üzerinden değerlendirdiği kapsamlı bir çalışmanın eksikliğini ortaya koymuştur. Bu yönüyle araştırma, post-truth çağında hakikat arayışının ve eleştirel düşünmenin akademik özneler nezdindeki güncel durumunu saptayarak literatürdeki boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, uzmanlık kavramının aşınması ve bilgi kaynaklarına duyulan güvenin sarsılması gibi toplumsal sonuçları olan bir krizi, disiplinlerarası bir perspektifle ele almaktadır. Ayrıca hakikat kavramının dijital çağdaki dönüşümünü, bu değişimi bizzat deneyimleyen aktörlerin ifadeleriyle birlikte değerlendirmektedir.

1.2 Post-Truth Tanımı ve Türkçe Karşılık Arayışları

Öncelikle temel mesele, bu kavramın ne anlama geldiğidir. Yerine başka bir kavram da kullanılabilir miydi? Literatürde kullanılan ve benzer anlam taşıyan kavramlardan farkı nedir? Post-truth bir kavram mıdır yoksa bir sıfat mı? Post-truth, yeni bir olgu mudur yoksa belirli sosyo-politik ve kültürel koşulların sonucu olarak ön plana çıkan mevcut bir olgu olarak da değerlendirilebilir mi? Ya da daha altta yatan bir şeyin belirtisi, değişen dünyanın semptomu olabilir mi? Dolayısıyla yeni bir isim mi? Eğer post-truth yeni bir olgu ise kendinden öncekilerle kıyaslandığında hangi yenilikleri barındırdığı ve neden bu dönemde ortaya çıktığı analiz edilmelidir. Bu bağlamda iki temel soru ortaya çıkmaktadır: Post-truth hangi olguyu ifade etmektedir ve yeni bir olgu olup olmamasından bağımsız olarak, neden özellikle bu dönemde belirgin hale gelmiştir?

Bilindiği gibi felsefenin ilgilendiği alanlardan birisi de olguları açıklığa kavuşturmak ve anlamak için kavramları incelemektir. Yeni bir terimin dile yerleşmesi, yeni bir olgunun kabul edildiğine ve bu olguyu anlama sürecine girildiğine işaret etmektedir. Bu yeni terim ise genellikle eski ve bilindik unsurlardan yola çıkılarak kavranabilmektedir (Arendt, 1953, s. 379-380). Bu bağlamda, "post-truth" teriminin görünüşte tanıdık ve anlaşılır olan "truth" (doğru) kavramını barındırdığı ifade edilmektedir. Bu nedenle, "post-truth" teriminin anlaşılmasından önce "truth" kavramının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. "Doğruluk", "hakikat", "gerçeklik" gibi farklı çevirileri mevcut olduğundan dolayı halihazırda orijinal haliyle bile *truth* kelimesinin tartışmalı bir kelime olduğu söylenmektedir (Terzi, 2020, s. 1). *Truth* kavramı, ilahiyat ve felsefe bağlamında hakikat anlamına gelirken, özellikle önermeler bağlamında doğruluk anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca Batı düşüncesinde var olan hakikatle bizim düşünce ve dil yapımızdaki hakikat kavramları uyuşmamaktadır (Baç, 2020, s. 20). "Truth" kavramının "hakikat" olarak çevrilmesi de önerilmez çünkü hakikat terimi, bazı felsefi ve metafizik unsurları içermektedir. Bu bağlamda, kültürümüzde mevcut olan zengin ifade tarzının "truth" kavramının çevirisinde anlam değişikliklerine yol açabileceğini vurgulanmıştır (Oruç, 2020, s. 144). Ayrıca, bu tür tartışmalar bağlamında, bir diğer önemli felsefi kavram olan

“gerçeklik” kavramının, hakikat ve doğruluk kavramlarıyla ilişkili olmasına rağmen onlardan farklı olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

Varlık, statik ve tek boyutlu olmaktan ziyade, çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Onu anlamaya çalışırken somutluğun sınırlarını aşan soyut boyutları ve dış görünüşün ardında saklanan içsel nitelikleri göz önünde bulundurmak gerekir. Bu ontolojik esneklik, var olanın kendisini her zaman olduğu gibi açık etmediğini; aksine bazen bir örtü altına gizlenerek, bazen de farklı suretlere bürünerek karşımıza çıkabileceğini gösterir. Buna karşın hakikat, varlığın bu devingen ve çok parçalı yapısının aksine, sarsılmaz bir bütünlüğü ve bölünemez bir birliği temsil eder. Bu noktada gerçeklik ile hakikat kavramları, her ne kadar birbirine kopmaz bağlarla eklemlenmiş gibi görünse de aslında özdeş olmayan, farklı düzlemlere ait kavramlardır. Gerçeklik daha çok görünenin ve duyumsananın alanını kapsarken; hakikat, bu görünürlüğün en derin katmanında yatan asıl mevcudiyeti ifade eder. Hakikat; somutun gerisindeki soyut anlamı, dış kabuğun altındaki içsel cevheri, yani gerçekliğin temelindeki o sarsılmaz özü açığa çıkarma uğraşıdır (Köktürk, 2020, s. 36).

Gerçeklik, insan bilincinden ve öznel zihinsel süreçlerden bağımsız olarak var olan, dış dünyaya ait nesnel bir ontolojik düzlemi ifade eder. En genel anlamıyla gerçeklik, zihinden bağımsız bir şekilde mevcut olan her tür varoluşu kapsar. Daha özel ve dar bir bağlamda ise bu kavram, özellikle fiziksel evrenin doğrudan gözlemlenebilir ve ölçülebilir yönlerine karşılık gelir. Bu çerçevede gerçeklik, nesnel olma niteliği taşımasının yanı sıra, kamusal olarak paylaşılabilir, doğrulanabilir ve bilimsel yöntemlerle analiz edilebilir olanla sınırlı bir alanı işaret eder (Cevizci, 2005, s.761). İngilizcede *reality* terimi gerçeklik kavramını ifade ederken, *truth* sözcüğü ise hakikat kavramına karşılık gelir (Zabcı, 2021, s. 14). Gerçeklik, bireyin varlığından ya da bilinç durumundan bağımsız olarak mevcut olan nesnel dünyayı da kapsayan bir yapıya sahiptir. Buna karşın hakikat, insan düşüncesi, bilinci ve bilişsel süreçleriyle sıkı bir ilişki içindedir. Bu bağlamda hakikat, öznel bilinç aracılığıyla kavranan ve insan aklıyla inşa edilen bir bilgi biçimidir. Gündelik dilde hakikat sıklıkla olgusal gerçeklik anlamındaki *realite* ile eş anlamlı olarak kullanılır. Ancak, bu kavramın özünde ontolojik bir boyut taşıdığı unutulmamalıdır. Hakikat, yalnızca salt bir gerçekliği değil, aynı zamanda gerçekliğe dair bir ölçüyü ve doğruluğu da ifade eder.

Bu nedenle hem felsefi hem de dini düşünce geleneklerinde hakikate ulaşmak, yalnızca gerçek olanı değil, "hak" olanı, yani sabit, değişmez ve doğru olanı bilmek ve kavramak anlamına gelir. Esas olan, bu mutlak ve gerçek doğruya erişmektir. (Zabcı, 2021, s. 15).

Hakikat kelimesi Arapça kökenli olup *hakk* kökünden gelir. Hak, batılın karşıtı olarak gerçek, doğru, sabit ve varlığı kesin olanı ifade eder. Ayrıca hüküm ve geçerlilik taşıyan şey anlamına gelir. İslam geleneğinde aynı zamanda Allah'ın isim ve sıfatlarından biri olarak da kullanılmaktadır. Hakk kavramı, gerçekliğin yanı sıra doğruluk, adalet ve yerinde olma gibi anlamları da içerir (Çağrıcı, 1997, s. 482). Hakikatin en ünlü tanımı belki de Aristoteles tarafından yapılmıştır: "Olan şeye yok ya da olmayan şeye var demek yanlış, olan şeye var ve olmayan şeye yok demek doğrudur" (2010). Bir başka deyişle gerçeklik, dış dünyada var olan olguların ve nesnelerin toplamı iken; hakikat, bu gerçekliğin insan zihninde anlamlandırılması, yorumlanması ve bilgiye dönüştürülmesidir. Dolayısıyla, bir olgunun gerçekliği, onun var olup olmamasıyla ilgilidir; hakikati ise, bu olgunun insan tarafından nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığıyla ilgilidir. Bu nedenle, hakikat ve gerçeklik kimi zaman örtüşse de özellikle bilgi, inanç ve değerler söz konusu olduğunda birbirinden ayrışabilir. Hakikat, çoğu zaman bireysel veya toplumsal bakış açılarıyla şekillenirken; gerçeklik, bu bakış açılarından bağımsız olarak varlığını sürdürür.

Felsefe tarihinde, hakikat ile hakikat olmayan arasındaki ayrım farklı ontolojik düzlemlerde incelenmiştir. Bu bağlamda üç farklı düzlem öne çıkmaktadır. İlk düzlem, Antik Yunandan günümüze kadar süregelen metafiziksel yaklaşımla, "gerçek/hakiki varlığa ait olanlar" ve "yalnızca görüngüler alanına ait olanlar" arasında yapılan net bir ayrımdır. Buna göre, Platon'un ünlü teorisi, görülebilir dünya ile kavranabilir ideler arasında bir ayrım yaparak hakikatin asıl yerinin İdealar Dünyası'nda bulunduğunu ileri sürer (Platon, 2006).

Bir diğer düzlem, fenomenoloji geleneği çerçevesinde, varlığın gizli veya örtülü hali ile bu örtülülükten sıyrılmış, yorumlanmış ve deneyimlenmiş hali arasındaki ayrımdır. Bu düzlemin en bilinen örneği Martin Heidegger'in varlık (*sein*) ve hakikat üzerine geliştirdiği felsefede karşımıza çıkar. Heidegger, varlığın yalnızca dünyada olanlarda

bulunabilir olmasına rağmen kendisinin doğrudan bir varlık ya da nesne (entity) olmadığını savunur. İnsanın hakikatin kendini açma sürecinde çoban rolünü üstlendiğini öne sürer; fakat, var olanların yani *sein*' in kendilerini göstermelerinin temelini oluşturan orijinal zeminin gizemine tam anlamıyla vakıf olamayacağımızı ifade eder (Heidegger, 2024). Bu düzlemde geleneksel görüşlerden farklı bir hakiki olan ve hakiki olmayan ayrımı yaparak hakikati yalnızca bir uygunluk ilişkisi değil, varlığın açığa çıkışı (*aletheia*) olarak tanımlamıştır. Bu yaklaşımda hakikat, gerçekliğin ötesinde, onun görünür kılınma sürecine işaret eder. Dolayısıyla, gerçeklik ve hakikat arasında yapılan bu ayrım yalnızca dilsel değil, aynı zamanda ontolojik ve epistemolojik bir farklılaşmayı da yansıtmaktadır. Gerçeklik, var olanların alanını ifade ederken; hakikat, bu var olanlara dair üretilen bilginin doğruluk değerini sorgulayan bir kavramdır.

Son düzlemde çağdaş felsefede sıklıkla karşımıza çıkan bir ayrım bulunmaktadır. Bu ayrım, felsefi açıklamayı görünenler ile hakikat arasındaki ontolojik bir yarılmadan başlatmak yerine, daha yalın bir şekilde olguların mevcut olup olmaması arasındaki fark üzerinden temellendirir (Baç, 2020, s. 21-22). Her ne kadar günlük kullanımda birbirlerinin yerine kullanılabilmekte ya da aynı anlamı taşıdıkları varsayılmakta olsa da hakikat ile gerçeklik kavramları arasında önemli bir ayrım bulunmaktadır. Bu kavramsal fark, farklı dillerdeki karşılıklar üzerinden de açık biçimde izlenebilir. Özetle, gerçeklik ve hakikat kavramları felsefede bazı bağlamlarda kesişmekte, bazı bağlamlarda ise belirgin şekilde ayrılmaktadır.

Hakikat kavramıyla eş anlamlı biçimde kullanılan bir diğer terim de doğruluktur. Doğruluk iki farklı şekilde tanımlanmaktadır: Birincisi, düşüncenin ya da bir yargının, olgularla ya da nesnel gerçeklikle örtüşmesi anlamında kullanılan içeriksel doğruluk; ikincisi ise, düşüncenin kendi içinde tutarlı ve çelişkisiz olması durumu, yani biçimsel doğruluk veya biçimsel mantık bağlamındaki doğruluktur (Akarsu, 1975, s. 53).

Gerçeklik ve doğruluk kavramlarını açık biçimde ayırt edebilmek için her birinin neye ait olduğunu belirlemek gerekir. Gerçeklik, var olanın taşıyıcısı olup ontolojinin alanına girerken; doğruluk, ifadeler, önermeler ve kuramlar gibi bilgiye dayalı içeriklerle ilgilidir. Bu bağlamda gerçeklik, bilinçten bağımsız bir varoluşa işaret

ederken; doğruluk, bir öznenin var olana dair yaptığı bildirime bağlıdır (Tepe, 2016, s. 18-19).

Çağdaş analitik felsefede var olan doğruluk kuramları; Doğruluğun karşılık kuramı, doğruluğun özneden ve nesneden oluşan iki unsurun uyum içinde örtüşmesiyle meydana geldiğini öne sürer. Doğrunun bağdaşım kuramına göre, bir inanç, yargı ya da önermenin doğru kabul edilebilmesi, o inancın ya da yargının diğer inançlar ve önermelerle tutarlı olup olmamasına bağlıdır. Yani bir düşünce başka bir düşünceyle uyum gösterir, ancak düşünceler ya da önermeler zihinden bağımsız olarak nesnel gerçeklikteki duygusal durumlarla örtüşmez. Pragmatist doğruluk kuramı, bir önermenin doğruluğunun, amaca hizmet etme ve insan eylemlerine anlamlı bir katkı sağlama kapasitesi ile doğrudan ilişkili olduğunu savunur. Bu yaklaşıma göre, doğruluğun bu pratik yönlerin ötesinde felsefi bir önemi bulunmamaktadır. Dolayısıyla, bu kuram öznelerin eylemlerine, çıkarlarına ve hedeflerine odaklanması bakımından diğer doğruluk kuramlarından ayrılmaktadır. Son olarak gerçeğe çoğulcu yaklaşım, gerçeğe ulaşmanın tek bir yolu olmadığını, aksine gerçeğin farklı yollarla ortaya çıkabileceğini savunur. Bu yaklaşıma göre, gerçeğin belirginleşmesi için çeşitli gerçeklik kriterleri kullanılabilir. Başka bir deyişle, bu görüş, gerçeğin sabit değil, çoklu anlamlara sahip bir kavram olduğunu öne sürer (Baç, 2020, s. 27).

Tüm bu bilgilerden yola çıkılarak post-truth kavramı hakikatin irdelenmesini öngörüyorsa bu kavrama dahil olan "post" ön ekinin işlevi nedir? Sosyal bilimler yazın alanında günümüz dönemini adlandırmak için birçok girişimde bulunulmuştur: Yorgunluk toplumu, enformasyon toplumu, post-fordist çağ, risk toplumu, gözetim toplumu, neo-liberalizm, geç modernite, küresel köy ve daha farklı niceleri. Bireylerin dünyaya baktığı çerçeveye ve nerede konumlandığına göre bu çağı farklı adlandırabilmektedir. Teknolojinin toplumlara büyüleyici icatlar sunması, iletişimin sınırları zorlayan hızına rağmen tüm tanımlamalarda belirgin ve ortak olan bir şey var: Diğer yüzyıllardaki adlandırmalara kıyasla günümüz çağının adlandırması daha eleştirel, korku dolu ve daha karamsardır. Çalışmanın birinci bölümünde kavramın literatürde nasıl tanımlanarak ele alındığına, yapılan çalışmaların kavram değerlendirilirken hangi fikirleri ve eleştirileri paylaştığına yer verilmiştir. "Post-truth" kavramındaki "post" ön ekinin doğrudan İngilizce karşılığıyla Türkçeye

çevrilmesi, kavramın tam anlamını yansıtamayabilir. Bu bağlamda, tezin bu bölümünde "post-truth" teriminin çeşitli Türkçe karşılık denemelerine yer verilmiştir. Deneme teriminin kullanımı, kavramın Türkçe karşılığına ilişkin mevcut sorunlardan kaynaklanmaktadır. Hatta çevresindeki karmaşa ve onu kavramanın güçlüğü nedeniyle post-truthun tanım çeşitliliği onun en belirgin özelliklerinden biridir. Ancak bu çeşitlilik içinde ortak bir zemin vardır, post-truth kavramıyla ifade edilen yeni bir dönemin içerisinde yaşadığımız kabul edilmektedir.

Felsefe literatüründe bu konu genellikle epistemolojik krizler, bilim felsefesi ve sosyal epistemoloji başlıkları altında incelenir. Stanford Felsefe Ansiklopedisinde yer alan kavramsallaştırmaya göre post-truth şu şekilde tanımlanır: "Post-truth, nesnel kanıtların ve yerleşik epistemik standartların, kamuoyunu ve bireysel inançları şekillendirmede politik ideolojilere, kişisel çıkarlara ve duygusal manipülasyonlara kıyasla ikincil planda kaldığı, hakikatin değer kaybetmesine dayalı felsefi ve toplumsal bir durumu ifade eder." (Hanssen, 2021). Genişletilmiş çağdaş felsefe sözlüğünde kavramın teknik sözlük tanımı şu şekilde formüle edilmiştir: "Özne ile olgusal dünya arasındaki rasyonel bağın zayıflaması; bilginin doğruluk değerinin (truth-value) nesnel gerçekliğe uygunluğuyla değil, öznenin ön kabulleri ve duygusal tatminiyle ölçüldüğü epistemik safha." (Blackburn, 2020, s. 342).

Oxford Languages, post-truthu bir sıfat olarak, "belirli bir konu üzerinde, nesnel hakikatlerin kamuoyu belirlemede duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili olması durumu" şeklinde tanımlamıştır (Oxford Dictionaries, 2016). Ardından Cambridge Languages de ekleme yaparak "Belirli bir konu hakkında halkın görüşünün, olguların nesnel gerçeklerinden ziyade, kişisel inançlara ve duygulara hitap eden şekillendirilmesiyle ilgili" şeklinde tanımlamıştır (Cambridge Dictionary, 2025). Bu iki tanım arasındaki temel fark ise post-truthun başta bir kavram değil yakınma olarak ortaya çıkmasıdır. Bir başka bakış açısına göre, truth kelimesinin önüne gelen "post" öneki, "post-war" (savaş sonrası) gibi ifadelerde görüldüğü şekilde yalnızca belirli bir olaydan sonrasına işaret etmekle kalmayarak aynı zamanda söz konusu kavramın anlam, değer ya da işlev açısından önemsizleştiği ya da geçersizleştiği bir döneme ait olma durumunu da ifade etmektedir (Oxford Dictionaries, 2016). "Post" ön eki, geçmişin biçimlendirdiği ama geçmişten de bir

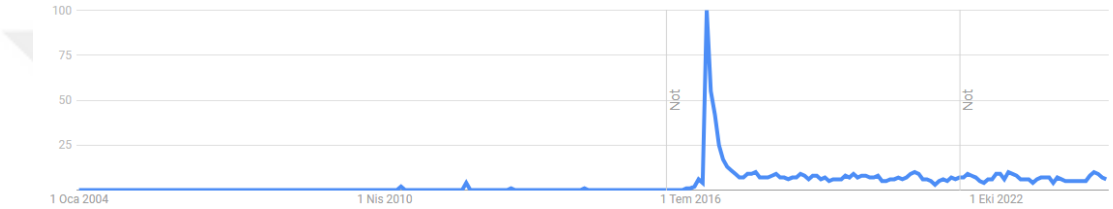
şekilde kopmuş olan kendine has bir sonralık olarak şimdiyi göstermektedir (Brown, 2010, s. 21).

"Post" ön eki, zamana dair bir sonralıktan ya da geçmiş bir durumu ifade etmekten ziyade *hakikatin önemsizleşmesi* anlamı taşımaktadır. Post-truth çağına özgü temel karakteristik, gerçekliği bilme yetisinde var olan bir noksanlık değil; bizzat gerçekliğin varlığının ve nesnelliğinin hiçe sayılması olduğu iddia edilmektedir. Bu tartışmadaki asıl sorun, yalnızca uç ya da tehlikeli kanaatlerin varlığı değil, olguların neyin doğru olmasını istediğimize bağlı olarak hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulmasıdır. Post-truth kavramı olguların tamamen ortadan kalktığı bir dünyayı değil, bu olguların ideolojik çıkarlar doğrultusunda seçilip elendiği bir süreci ifade eder. Bu durum, bilginin epistemik değerinden ziyade duygusal ve siyasi getirisinin ön plana çıkmasıdır. Örneğin, iklim değişikliğini inkâr eden özneler olguları bütünüyle reddetmezler; aksine, yalnızca kendi dünya görüşlerini güçlendiren verileri olgu olarak kabul ederler. Buradaki tipik davranış biçimi, çifte standardın bilişsel bir boyutu olarak da adlandırılabilir (McIntyre ,2019).

İnkârcılar ve komplo teorisyenleri, inanmak istemedikleri bilimsel kanıtlara karşı aşırı katı ve şüpheci bir filtre uygularken (örneğin, iklim bilimcileri hiçbir kanıt sunmadan küresel bir komplonun parçası ilan etmek gibi), kendi tezlerini destekleyen en ufak bir istatistiği veya işlerine gelen bir iddiayı mutlak hakikatmişçesine, hiçbir eleştirel süzgeçten geçirmeden benimserler. İlkinde şüpheciliğin silahlaştırılması ikincisinde sorgusuz kabul durumları görülmektedir. Bu noktada temel kriter, verinin doğruluğu değil, halihazırdaki inançları ne ölçüde desteklediğidir. Söz konusu dönüşüm, hakikatin inşasında kullanılan makul süreçlerin bozulması anlamına gelir. Sürecin böyle bozulması, bireysel hislerimizden bağımsız olarak varlığını sürdüren nesnel doğruların değerini azaltır. Nihayetinde, gerçekleri bulup çıkarmanın kolektif bir toplumsal çıkar ve etik bir sorumluluk olduğu fikrinin altı oyulmuş olur (McIntrye, 2019, s. 31-33).

Post-truthun tanımı geniş kapsamlı görünse de aslında kavram ifade edilmek istenen anlamını tam olarak yansıtmamaktadır. Zira duyguların ve kişisel inançların nesnel gerçeklerin önüne geçmesi durumu sadece 2016 yılında ortaya çıkmamıştır. Kavramın

ilk tanımlanmasında çelişki ve eksiklikler bulunmaktadır. O yüzden bu çalışmanın bir diğer amacı da kavramın dil ve anlam bakımından barındırdığı çelişkileri ortadan kaldırabilmek için kavramı felsefe platformunda tartışmaya açmak ve özelliklerini felsefi düzeyde tanımlamaktır. Açıklanan çevirilerin belli güçlü yanları olduğunun farkında olarak çeviri bulanıklarından ötürü herhangi bir Türkçe karşılığı kullanılmamış olup bu çalışma boyunca kavramın İngilizce orijinal yazımı olan, "post-truth" tercih edilmiştir. Tüm bunlardan hareketle, çalışma boyunca post-truth kavramı kelime olarak korunmuş ama anlam olarak hakikatin önemsizleşmesi bağlamında değerlendirilerek ilerlenmiştir.

Şekil 1.1 Post-truth kelimesinin yıllara göre arama sıklığı

1.3 Neden Şimdi Post-Truth? Gerçeklik Algısının Tarihteki Dönüşümü

Post-truth olgusu, tarihsel bir süreklilik içerisinde düşünsel, siyasal ve teknolojik katmanların birbirini beslemesiyle olgunlaşmıştır. Bu süreç, sadece kavramsal bir tartışma değil, aynı zamanda toplumsal gerçekliğin nasıl inşa edildiğine dair köklü bir dönüşümü temsil eder. "Post-truth" kavram olarak ilk kez 1992 yılında senarist ve oyun yazarı Steve Tesich tarafından kullanılmıştır (Vogelmann, 2018, s. 19). Tesich, Nation dergisinde yayımlanan "Yalanlar Rejimi (A Government of Lies)" başlıklı makalesinde, Watergate ve Irangate skandallarının absürtlüğe dönüştüğünü aktardıktan sonra post-truth kavramını ilk kez politik bir bağlamda ele alarak, bu terimi ABD dış politikasının topluma empoze edilmesindeki yönteme ve tarihsel bir sorun alanına dikkat çekmek amacıyla kullanmıştır. Skandal haberlerinin yarattığı acı verici gerçekler halkı rahatsız etmekte ve halk, bu rahatsızlık hissindense yalanların sağladığı konforu tercih etmektedir. Bu noktada Tesich, toplumun, totaliter rejimlerin bile hayal edemeyeceği bir halk prototipine dönüştüğünü ifade etmiş ve "özgür halkın" post-truth bir dünyada yaşamayı "özgürce" seçtiğini belirterek, neoliberal politikaların yarattığı özgürlüğün bencil yanına da dikkat çekmiştir. Eskiden bir hatasıyla tepetaklak olan güçlü iktidarların, toplumun duyarsızlaşması sonucunda yalanlar dizisi çıksa bile artık

etkilenmemektedir. Hatta güçlü hissetme ihtiyacından dolayı bireyler kendi duygularına hitap eden yalana da inanma eğilimi içine girmişlerdir. Bu eğilim, bireyin kendi gibi olanların çoğunluk olması durumunda, fikirlerini meşru bir dayanağa oturtmuş hissi yaşamasından kaynaklanmaktadır. (Tesich, 1992, s. 13). Tesich'in tüm bu belirlemelerine rağmen kavram, Keyes, 2004 yılında Post-Truth Era adlı kitabını yayımlayana kadar popüler olmamıştır. Türkçe çevirisiyle *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalancılık ve Aldatma* adlı çalışmasında, post-truth kavramını kuramsal bir çerçevede ele almaya yönelik bir katkı sunmayı amaçlarken dürüstlüğün giderek "bıçak sırtına" dönüştüğünü ve aldatma eyleminin modern yaşamın çeşitli alanlarında olağan bir pratik hâline geldiğini ileri sürmektedir (Keyes, 2021, s. 11). Yalan ve yalancılar her dönem var olmuştu ancak günümüzde yalan söylemenin, herhangi bir suçluluk duygusu hissedilmeden ve çoğunlukla yalnızca mevcut durumu idare etmek amacıyla kolaylıkla gerçekleştirilebilmesi post-truth kavramının yansıması olmuştur. Bu olguyu "hakikat sonrası" olarak tanımlayan Keyes (2021, s. 19), içinde bulunulan bu evrenin etik açıdan bir alacakaranlık evresine denk düştüğünü vurguladığı dönemde post-truth kavramı henüz siyasal arenada tartışılmaya başlamamıştı.

Hakikatin bükülmesi gibi bir anlama yol açan tanımlamasıyla, siyasal alandaki yoğun kullanımı ve toplumda kavram etrafında yaşanan önemli tartışmalar nedeniyle, Oxford Languages 2016 yılında "post-truth" terimini yılın kelimesi olarak belirlemiştir (Oxford Dictionaries, 2016). Post-truthun yılın kelimesi seçilmesi aslında sosyal ve siyasal arenada ne kadar etkili olduğunu da tüm dünyaya göstermiştir. Bu seçim, kavramın sosyal ve siyasal bağlamdaki etkisini gözler önüne sermiştir. Post-truthun yılın kelimesi seçilmesi, 2016 yılında meydana gelen iki önemli olayla ilişkilidir.

İlk olarak, Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılma kararı için yapılan Brexit referandumu öne çıkmaktadır. Çünkü Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılma sürecinde, propaganda faaliyetleri rasyonel verilerden ziyade duygusal ve yanıltıcı iddialar üzerine kurulmuştur. Özellikle ayrılık yanlılarının, Birleşik Krallık'ın AB'ye her hafta 350 milyon Euro ödediğine dair gerçek dışı iddiaları otobüslerin üzerine giydirerek kitlelere sunması, post-truth propagandanın en ikonik örneği olmuştur (Joyce, 2017). Kamuoyu yoklamaları ve yapılan bilimsel araştırmalar çoğunluğun birlikte kalma

yönünde oy kullanacağını tahmin etse de sandıktan çıkan sonuçlar tüm bu beklentilerin aksine ayrılık kararıyla neticelendi.

İkinci olarak ise, 2016 Amerika Birleşik Devletleri seçimleri, sosyal medyanın bir manipülasyon silahına dönüştüğü dönüm noktası olmuştur. ABD'deki başkanlık seçimleri sırasında sosyal medyada yayılan çok sayıda yanlış bilgi ve gerçek dışı iddialar dikkat çekmiştir. Bu iddialar, seçim sonuçlarının şaibeli olduğuna yönelik spekülasyonlara yol açmıştır. Bu çerçevede, sonuçların gerçekliği hakkında yayımlanan önemli haberler de etkili olmuştur. BBC Türkçe'nin bildirdiğine göre, Facebook, Cambridge Analytica isimli şirketin Donald Trump'ın kampanyası için 50 milyon kullanıcının verilerini seçim dönemi boyunca kullandığı iddialarını araştırdığını açıklamıştır. Facebook, gizlilik ihlali nedeniyle Cambridge Analytica ile ilişkisini kesme kararı almıştır. Her iki taraf da iddiaları reddetmiştir; ancak Cambridge Analytica'nın seçim döneminde Trump kampanyasına seçmen verileri sağladığı belirtilmiştir (Arkan, 2022, s. 6). Bu olay, seçmenlerin kişisel veriler üzerinden "mikro-hedeflenerek" nasıl bir illüzyon içerisine hapsedilebileceğini ve demokratik süreçlerin nasıl şaibeli hale getirilebileceğini göstermiştir.

Post-truth çağında karşılaşılan tüm olaylar geçmişte de benzer biçimlerde yaşanmasına rağmen bu dönemin farklı bir isimle anılma sebebi nedir?

Modernizmin çözülme süreci post-truth dönemde yaşanan kırılmayı anlamlandırmak açısından belirleyici bir rol üstlenmektedir. Kurumsal otoritenin ve uzman bilgisinin meşruiyetinin sarsılması, kitle iletişim araçlarının denetiminin dağılması ve bilgi üretiminin demokratikleşirken aynı zamanda güvenilirliğini yitirmesi; hakikatin artık ortak bir referans noktası olarak işlev göremediği bir ortamı doğurmuştur. Post-truth geçmişte sadece bilimin konusuyken şimdi teknolojinin konusu olmuştur da denebilir çünkü sosyal medya ve algoritmik sistemler bu süreci hızlandırmış ancak onun tek nedeni olmamıştır. Asıl kırılma, modernizmin bilgiye ve otoriteye ilişkin vaatlerinin boşa çıkmasıyla başlamıştır. Bu nedenle post-truth, modernizmin içinden doğan ve onun yarattığı beklentilerin çöküşünden beslenen bir olgudur, geçmişin benzeri görünen sorunlarından bu yapısal bağlamla ayrışmaktadır.

Bu hipotez, çalışmanın kuramsal çerçevesiyle de doğrudan örtüşmektedir: Post-truthu ideoloji veya propagandadan epistemolojik düzeyde ayırt eden şey, tam da modernizmin hakikat tasarımını hedef almasıdır. Söz konusu hipotezin yaşantısal boyuttaki yansımaları ise araştırmanın bulgularının yer aldığı bölüm 3.2 de ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Post-truth kavramının özgün yönleri arasında; toplumun kurumlara ve doğruluk iddiasında bulunan otoritelere duyduğu güvenin azalması, bilimsel kanıtlarla desteklenen gerçekleri reddederek alternatif teoriler geliştirmesi (örneğin aşı karşıtlığı veya küresel ısınma inkârı gibi) bulunmaktadır. Nitekim bulgularda da ortaya çıkan katılımcıların modernitenin temel dayanaklarına (uzmanlık, kurumsal otorite, bilimsel konsensüs) duydukları dolaylı güvensizlik, bu kuramsal çerçeveyi yaşantı düzeyinde doğrular niteliktedir.

Ne var ki post-truthun modernizmle olan bu yapısal ilişkisi, olgunun yalnızca dışsal ve tarihsel koşullardan beslendiği anlamına gelmemektedir. Hakikatin toplumsal düzlemdeki aşınması, insan zihninin işleyiş biçiminden de kaynaklanmaktadır. İnsan zihni, her zaman gerçeği bir dedektif titizliğiyle araştırmak yerine bilişsel yükünü azaltmaya, hızlı karar almaya, enerji tasarrufu yapmaya ve sosyal uyumu korumaya yatkındır. Bu yapısal eğilim, post-truth koşullarını dışarıdan değil içeriden de beslemektedir.

Geçmişten bugüne doğru gelindiğinde modern zihin bilimin bulguları insanın zihinsel kapasitesinin tüm kararları detaylıca tartarak değerlendirecek kadar sınırsız olmadığını göstermektedir. İnsan zihninin sınırlılığının karar alma üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların bazılarına kısaca değinmek gerekirse Klasik uyum deneyleri, bireylerin çoğunluğun yanlış görüşüne, gerçeği açıkça görmelerine rağmen sosyal baskı nedeniyle uyabildiğini göstermiştir (Asch, 1955). Seçim görevi olarak adlandırılan bir araştırma sonucu, insanların hipotezlerini test ederken, onları doğrulayacak kanıtları arayıp çürütebilecek kanıtları göz ardı etme eğiliminde olduğunu, yani doğrulama yanlılığı sergilediğini ortaya koymuştur (Wason, 1960). Güdülenmiş akıl yürütme üzerine yapılan 1970'ler sonrası çalışmalar, bireylerin mantıksal muhakemeyi duygusal inançlarına ulaşacak şekilde yönlendirdiğini, yeni verileri mevcut kanaatlerinin gölgesinde değerlendirdiğini kanıtlamıştır. Geri tepme etkisi deneyi ise bu direnci daha da ileri boyutta göstermiştir.

Deney sonucuna göre bireyler siyasi inançlarına aykırı kanıtlarla karşılaştığında bu kanıtları reddedip, yanlış inançlarını daha da güçlendirme eğilimine girmektedir (Nyhan ve Reifler, 2010). Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren duygular ve insan rasyonalitesi üzerine yapılan bu araştırmalar, insan zihninin tüm dönemlerde her zaman tam anlamıyla rasyonel işlemediğini, duyguların ve bilişsel kısayolların geçmişte de etkin olduğunu göstermiştir. Tüm bu bulgular, post-truth dönemde sosyal medya ve algoritmalar tarafından güçlendirilen davranışların aslında insan psikolojisinde köklü olduğunu ve teknolojinin bu doğal eğilimleri ölçekleyerek daha görünür kıldığını ortaya koymaktadır. Bu eğilimlerin tümü, post-truth olgusunun yalnızca toplumsal veya siyasi değil, aynı zamanda psikolojik bir boyutunun da bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Psikolojik eğilimler, siyasal aktörler tarafından çıkar amaçlı manipüle edilmekte ve bu süreçte, post-truth kavramı insanın bilişsel yanılgılarından faydalanmaktadır (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2019, s. 86-90). Yapılan araştırmalar insanların, kendileriyle aynı görüşleri paylaşan ve benzer inançlara sahip kişilerin düşüncelerini, hakikatin tersini teşkil etse bile kabul etmeye eğilimli olduklarını göstermektedir (Güven, 2020). Bireylerin mantık dışı kararlar alması ve nesnel gerçekliklerin duygulardan daha az önemli bir konumda kalması durumu aslında yeni değildir. İnsanların tamamen mantıklı kararlar aldığı bir dönem olmamıştır. Tarih boyunca duygular ve sosyal etkiler kararları şekillendirmiştir. Bu durum, İbn-i Haldun'un şu sözleriyle de desteklenmektedir: "Yalan, haberin yapısına insanın tabiatı gereği doğal olarak girmiştir... Bunun birçok nedeni vardır..." (İbn Haldun, 1977). İbn Haldun'un altı yüzyıl önceki gözlemleri de gösteriyor ki yalan ve aldatmaca insanlık tarihinde her zaman var olmuştur. İnsan doğasındaki taraf tutma eğilimi, bilginin kabul edilişini etkileyerek gerçeği görmeyi zorlaştırmıştır. Bu bağlamda, "O halde günümüzde yeni ve farklı olan nedir?" sorusu akıllara gelmektedir.

Yalanın sadece günümüzde ortaya çıkan bir olgu olmadığı ve geçmişte de yalan söylendiği doğrudur. Ancak post-truth yalan söylemekle eş anlamlı değildir (Zarzalejos, 2017, s. 11). Bolca yalan içerir ve yalandan çokça faydalanır ancak yalandan başka ve yeni bir şeydir. Yeni olan, siyasetçilerin yalanları veya yalancılıkları değil, kitlelerin yalana verdiği tepkidir (d'Ancona, 2017, s. 26). Yeni

olan, kitleler için artık hakikatin önemli olmayışıdır Kitleler, bir iddianın yalan olduğunu fark etmesine rağmen bu iddia kendi önyargıları ve dünya görüşleriyle uyumluysa, onu bir gerçek olarak kabul edip savunabilmektedir. Daha net bir ifadeyle asıl mesele, doğruluğu bilinçli olarak reddedilen yalanların, sanki birer gerçekmişçesine kitleler tarafından sahiplenilmesidir. Gözle görülen olguya rağmen kişisel kanaatlerin etkili olması durumu, etik ve sosyal hayatı krize sokarak sekteye uğratacak kadar ciddi bir sorun yaratmaktadır.

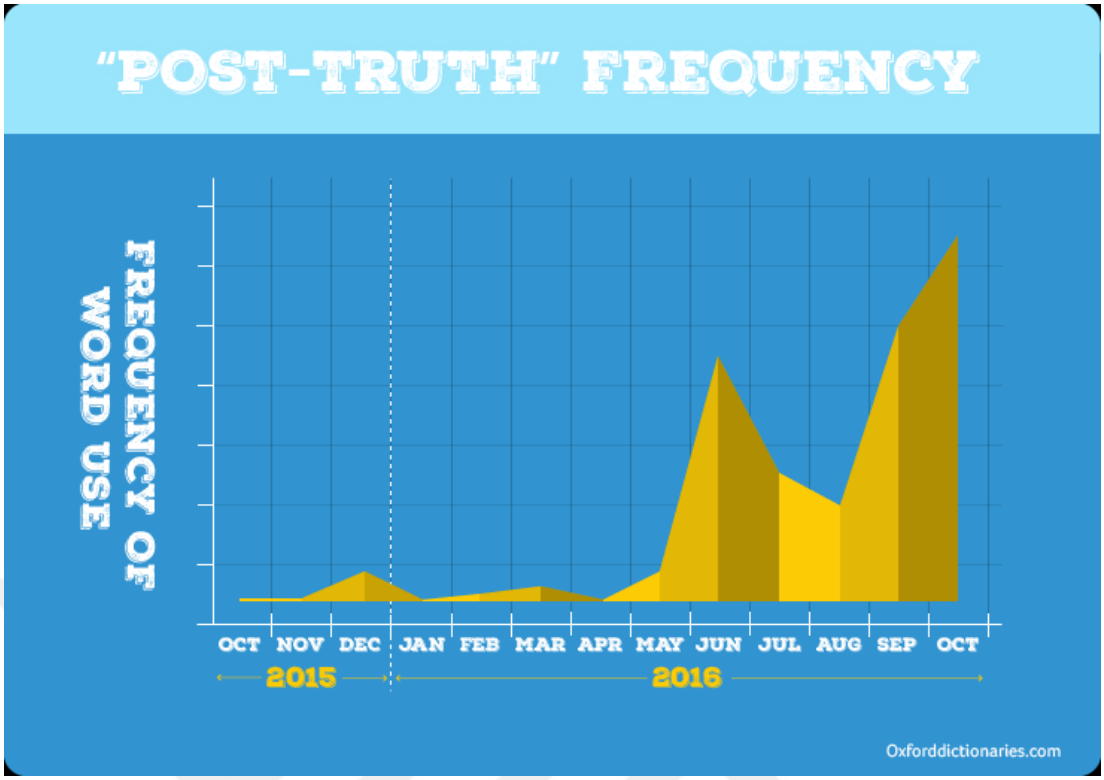
Geçmişteki yalan ve manipülasyon pratikleri, var olduğu kabul edilen bir hakikatin kasıtlı olarak gizlenmesi ya da tahrif edilmesi biçiminde görülmüştür. Oysa post-truth koşullarında sorun, hakikatin gizlenmesi değil hakikatin işlevinin ve bağlayıcılığının toplumsal düzlemde yitirilmesidir. Bu fark, niceliksel değil nitelikseldir. Çalışmanın 3.2 bölümünde de detaylandırılan post-truthun basit bir yalanlar çağı şeklinde kabul edilmemesi varsayımının, nitel araştırma bulguları tarafından da desteklendiği görülmüştür. Katılımcılar, sadece yalan haberlerin sayısının artmasından şikâyet etmemişler, hakikatin işlevini yitirdiğini ve böyle bir sistemde yaşamanın yorgunluğunu dile getirmişlerdir. Gerçeklerin bireylerde yarattığı huzursuzluk nedeniyle zihinsel ve psikolojik konfor alanından çıkmak istemeyen kitleler hakikati görmezden gelerek inanmak istediği enformasyonu tercih etmektedir (Alpay, 2020, s. s 70-80). Yalan söyleme davranışına verilen tepkilerde de geçmişle günümüz arasında farklılıklar görülmektedir. Geçmişte yalan söyleyen bireyin yalan söylediği ifşa olduğunda bu durum ahlaki sapma olarak kabul edilir, kişi toplum tarafından yüksek tepki alır ve zor durumda kalırdı.

Geleneksel toplumlarda dürüstlük, Pierre Bourdieu'nun (2013) kavramsallaştırdığı üzere, bir bireyin sahip olabileceği en değerli sembolik sermaye idi. Bu dönemlerde bir kişinin yalanının ifşa edilmesi, sadece geçici bir mahcubiyet değil, bireyin toplumsal alanda inşa ettiği tüm kimliğin çökmesi ve kalıcı bir damgalanma süreciydi (Goffman, 1956). Sanayi öncesi küçük topluluklarda veya esnaf loncaları gibi dayanışma temelli yapılarda, yalanı ortaya çıkan bir birey itibar kaybeder, insanlar yalanı ifşa olan bireyle ticari ve sosyal ilişkilerini tamamen keserdi. Emile Durkheim'ın (2017) kolektif vicdan teorisi bağlamında bakıldığında ise geçmişte yalan, toplumun ortak değerler bütünlüğüne yapılan bir saldırı olarak görüldüğü için,

yalancıya hiçbir şekilde taviz verilmiyor ve yalancıya yönelik dışlama davranışı çok daha sert gerçekleşiyordu. Günümüzde yalanın sıradanlaşması ve zırva (*bullshit*) üretiminin artmasının aksine, geçmişte —online iletişimin şimdiki kadar hâkim olmadığı dönemde— hakikat, toplumsal ahlakı bağlayıcı bir sözleşme niteliğindeydi.

Örneğin, geleneksel Anadolu toplumundaki Ahilik teşkilatında uygulanan pabucun dama atılması geleneği (Çağatay, 1989) yalanın ve hilenin geçmişte ne kadar ağır bir toplumsal maliyeti olduğunun en somut tarihsel örneğidir. Bir esnaf müşterisine yalan söylediğinde, ayıplı bir mal sattığında veya ticari ahlaka aykırı davrandığında, o esnafın pabucu dükkanının damına atılır ve bu durum tüm topluma ilan edilirdi. Bu eylem, sadece ekonomik anlamda bir yaptırım değil; bireyin hakikati göz ardı ettiği için toplum tarafından etiketlenmesiydi. Pabuç dama atıldığında, o kişi artık o toplumda güvenilir bir özne olma vasfını yitirir, sembolik sermayesini tamamen kaybeder ve değer kaybına mahkûm edilirdi. Bu yaptırımın yarattığı toplumsal denetim sayesinde, bugünkü post-truth çağının aksine, gerçek yalanın karşısında üstün kılınıyordu. Günümüzde bireyin yalan söylediği ifşa olsa bile toplum bu duruma kayıtsız kalabilmektedir. Toplumun, yalanı kabullenmenin de ötesinde, zihinsel konforunu korumak gibi yılgın bir talebi bulunmaktadır. Tüm bu anlatılanlar da gösteriyor ki toplum veya bireyler tarafından gerçekliğin farklı bir algısı, tekrar tekrar şahit olunan kasıtlı yalanlarla aynı değildir.

Bununla birlikte, 2016 yılında post-truth kavramının sıkça kullanılmaya başlanması, bu eğilimin günümüzde daha görünür hale geldiğini göstermektedir (Oxford Dictionaries, 2016).

Şekil 1.2 Post-truth kelimesinin 2016 yılında kullanım sıklığı

İletişimin hızı ve kitleselliği, özellikle medya ve sosyal medya aracılığıyla, bu durumun etkilerini çok daha geniş kitlelere yaymaktadır. Yani, yalanın doğası değişmese de yayılma hızı ve kapsama erişimi bambaşka bir boyuta ulaşmıştır. Yeni olan durum, daha önce var olan akıl dışı yöntemlerin bu dönemde meşru olarak kabul görmesi ve bu irrasyonel yaklaşımların özgürce ifade edilip yayılmasına olanak tanıyan teknolojik araçların varlığıdır. Özellikle dijital teknolojilerin sağladığı geniş erişim imkânı, akıl dışı söylemlerin daha önce görülmemiş bir hız ve yaygınlıkla dolaşıma girmesine zemin hazırlamaktadır. Çalışmanın, hakikate bakış açısını dönüştüren en belirleyici faktörün sürekli gelişmekte olan yeni iletişim teknolojileri ve algoritmik bilgi üretiminin olduğu argümanı, bulgular tarafından yaşantısal düzlemde en çok desteklenen argüman olmuştur.

Zaman içinde toplumsal bağların sosyal ve politik alanda zayıflaması, yalanların ortaya çıkma endişesini azaltmıştır. Bu korkunun azalması, yalan söyleme ve aldatma üzerindeki engelleri de kaldırmıştır (Keyes, 2004, s 11-17). Post-truth dönem olarak adlandırılan günümüzde yalan söylemenin ve yaymanın bazı önemli farklılıkları da dikkat çekmektedir. Post-truth dönemi, sadece yalanın söylemle şekillendiği değil;

teknolojinin gelişmesiyle yalancılığın beslendiği, yalan söylemenin norm olma düzeyinde sıradanlaştığı yozlaşmış toplumların içinde bulunduğu bir çağı temsil eder (Keyes, 2004).

Bilginin yayılma hızı ve kapsamı bağlamında ele alınacak olursa; teknolojinin gelişmesiyle birlikte yalanlar, internet ve sosyal medya aracılığıyla çok daha hızlı ve geniş kitlelere yayılabilir hale gelmiştir. Bu durum, doğru bilgilerin yalanlarla boğulmasına ve insanların doğru bilgiye ulaşmasını zorlaştırmasına neden olmaktadır. Ayrıca algoritmalar ve veri toplama teknikleri kullanılarak, yalanların belirli kitlelere özel olarak hedeflenebilir olması ve manipülasyonun daha kolay hale gelmesi de geçmişteki yalan durumu ile post-truth dönemdeki yalanın durumunun farklı bir yönüdür. Diğer bir yönü ise yalanların, görseller ve videolar gibi sahte içeriklerle desteklenerek doğrulamanın zor hale gelmesidir. Bu durum, doğrulamanın ve düzeltmenin daha uzun zaman almasına ve daha fazla insanın etkilenmesine neden olmaktadır. Geçmişte yalanlar genellikle kişisel çıkar veya güç elde etme gibi nedenlerle söylenirdi, post-truth dönemde ise yalanlar, siyasi ideolojileri yaymak, korku ve öfke duygularını sömürmek veya sosyal medyada ilgi çekmek gibi amaçlarla da kullanmaktadır.

Post-truth dönemindeki yalanlar, komplo teorileri ve dezenformasyon gibi yeni türde yalanları da beraberinde getirmiştir. Bu tür yalanlar, toplumda bölünmeye, şiddete ve demokrasinin zayıflamasına yol açmaktadır. Post-truth dönemde, geleneksel medya kuruluşlarına ve uzmanlara olan güven azalmıştır. Bu durum, insanların hangi bilgilere inanacağına dair kafalarının karışmasına ve kutuplaşmanın artmasına yol açmıştır. Bu yeni dönemde hakikati hangi kriterlerin belirleyeceği üzerinde yoğun siyasi mücadeleler de yaşanmaktadır (Brahms, 2020, s 15-16). Bilgiye ulaşım kolaylaşırken bilgi çeşitlenerek nicel açıdan çoğalmaktadır. Yıkıcı teknolojilerin bilgiyi tahrip etmesinden dolayı bilginin temeli olan gerçekler ile bilginin tüketicisi arasındaki mesafe sürekli açılmaktadır. Sonuç olarak; post-truth dönemdeki yalanlar, geçmiştekilere kıyasla daha hızlı yayılır, daha geniş kitlelere ulaşır, doğrulanması daha zordur ve farklı motivasyonlarla kullanılır. Bu durum, yalanların, toplum üzerinde daha yıkıcı bir etkiye sahip olmalarına neden olmaktadır.

1.4 Medya ve İletişimin Post-truth Gelişimine Katkısı

Hızla gelişen teknolojiler, bilgiye erişimi kolaylaştırırken, aynı zamanda yoğun bilgi bombardımanına karışan yalan haberler dolayısıyla bilginin doğruluğunun tartışmalı hale gelerek hakikat kavramının da yeniden tanımlanmasına neden olmaktadır. Sosyal medya, algoritmalar ve yapay zekâ gibi araçlar, bilgiye ulaşımı demokratikleştirirken, aynı zamanda bilgi kirliliği ve dezenformasyon sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu kısımda, post-truth çağında dijital teknolojilerin hakikati değerlendirme biçimi üzerindeki etkileri, dezenformasyonun yayılma mekanizmaları ve bu durumun felsefe, toplum ve siyaset üzerindeki sonuçları incelenmiştir. Post-truth çağının teknolojik ve medyatik dönüşümünü tam olarak anlamak için, postmodern dönemde inşa edilen bireysel motivasyonların bilgi tüketimi ve medya etkileşimleri bağlamında derinlemesine incelenmesi gerekmektedir.

Medyanın, günümüzde insan zihnindeki gerçekliği inşa eden en temel araçlardan biri haline gelmesi nedeniyle post-truth kavramı medya ile ilişkilendirilmektedir. Ancak medyanın insan zihninde kurmaya çalıştığı gerçekliğin, hakikatle ne kadar yakın mesafede olduğu tartışmalıdır. İnternet ve sosyal medya, günümüzde hakikatin neredeyse bir üretim alanı haline gelerek, post-truth çağının ortaya çıkışındaki en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Ancak, üretilen bu "hakikatin" toplum tarafından kabul görmesinde, geleneksel okuyucu ve izleyicinin yerini alan kullanıcıların medya okuryazarlığı düzeyleri kritik bir rol oynamaktadır. Kullanıcıların bu konudaki bilinç seviyesi, inşa edilen hakikatin benimsenip benimsenmemesinde belirleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır (Kılıç, 2024, s. 3). Post-truth çağı bireylerin medyayı seçici bir şekilde kullanması ve kendi inançlarını pekiştiren içerikleri tüketmesiyle şekillendiği için, post modern dönemde bilgi tüketimi ve medya etkileşimleri bağlamında inşa edilen bireysel motivasyonların derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın ana argümanlarından birisi de hakikatin bireyler için önemsizleşmesi ve buna bağlı olarak post-truth dönemde bilginin değerinin azalması durumudur. Bu durumu, medyanın bireyler üzerindeki karşılıklı etkileşimi tetiklemektedir. Bireylerin sahip oldukları bilişsel eğilimler, bilginin sorgulanmaksızın ve hızla yayıldığı dijital mecralarla- özellikle internet ve sosyal medya platformlarıyla- birleştiğinde, hakikatin tahribatı çok daha derin bir boyut

kazanabilmektedir. Bu bağlamda, post-truth çağında bireylerin neden belirli türde dezenformasyona maruz kaldıklarını ve bu içeriklerden nasıl bir tatmin sağladıklarını açıklamak açısından Kullanımlar ve Doyumlar Teorisi (Uses and Gratifications, U&G) etkili bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Söz konusu kuram, bireylerin medya içeriklerini yalnızca edilgen biçimde tüketmediğini, aksine belirli ihtiyaçlarını karşılamak ve doyum sağlamak amacıyla bilinçli tercihlerde bulunduğunu öne sürerek post-truth bağlamındaki medya etkileşimlerini anlamada önemli katkılar sağlamaktadır. Uses and Gratifications (U&G) Teorisi 2000 yılında kaleme alınmasına rağmen post-truth dönemi açıklayabilecek türden açıklamaları olması sebebiyle, geleneksel medya teorilerinden farklı bir çizgide durmaktadır. Bireylerin medyayı kullanım motivasyonlarını ve ihtiyaçlarını anlamaya çalışır ki post-truth çağda bireylerin medya tüketim motivasyonları, dezenformasyona karşı neden bu kadar savunmasız olduklarını anlamak açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda bireysel medya kullanımıyla kültürel ve sosyal bağlam arasındaki ilişkilerin saptanması da önemlidir.

Uses and Gratifications (U&G) teorisine kadar "medya insanlara ne yapıyor?" Sorusu sorularak genellikle medya içeriklerinin izleyici üzerindeki tek yönlü etkisi üzerinde durulmuştur. Uses and Gratifications (U&G) teorisi "insanlar medya ile ne yapıyor?" sorusunu sorarak internet ve dijital teknolojilerin ortaya çıkışı ile kullanıcıların daha aktif şekilde içerikle etkileşim kurduğunu savunur. Bu teoride medya kullanıcıları pasif değil etkin rolde bulunur. Medya içeriklerini bilinçli olarak belirli bir amaca yönelik seçerler ve seçtikleri bu içeriklerden farklı doyumlar alırlar. Medya kullanıcısında en sık bulunan doyumlar; eğlence, kişisel ilişki, kişisel kimlik ve bilgidir (Ruggiero, 2000). Medya kullanıcısında en sık bulunan ihtiyaçlar ise bilişsel, duygusal, bireysel-bütünleştirici, toplumla bütünleştirici, kaçış ve uzaklaşma ihtiyacıdır. Bu ihtiyaçların kısa bir açıklaması yapılacak olursa; Bilişsel ihtiyaçlar, bireylerin bilgi ve haber alma ihtiyacıdır. Duygusal ihtiyaçlar, bireylerin içerikten zevk alma ihtiyacıdır. Bireysel-Bütünleştirici ihtiyaçlar, bilişsel ve duygusal ihtiyacın birleşerek bireyin kendini gerçekleştirme ihtiyacıdır. Toplumla bütünleştirici ihtiyaçlar, bireyin yaşadığı topluma entegre olma ihtiyacıdır. Kaçış ve uzaklaşma ihtiyacı ise bireyin günlük hayatta karşısına çıkan problemlerden kaçma ihtiyacıdır (Katz vd., 1973, s. 166). Burada açıklanan ihtiyaçlar doğrultusunda bireylerin medya

içeriklerine yönelmesi, medya içeriklerinin hangi doğrultuda şekilleneceğini belirlemektedir. Bu ihtiyaçlar ve doyumlar yalnızca geleneksel medya içeriklerinin şekillenmesinde değil yeni medya içeriklerinin oluşumunda da etkilidir.

Uses and Gratifications (U&G) teorisi, yeni medyayı tanımlarken interneti de içine alan ve geleneksel medyadan farklı üç bileşene sahip bir yapı olarak tanımlar. Bu bileşenler aynı zamanda günümüzde literatüre geçen yeni kavramlardır. Teori etkileşim, kitlesellikten uzaklaşma ve eşzamanlılık kavramlarının (dijital medyaya özgü özellikler) medya kullanıcılarının eleştirel analizden ziyade kişiselleştirilmiş ve anında doyumlara öncelik verdiği bir ortamda gerçeği ayırt etme zorluklarını nasıl artırdığını vurgular. Bu kavramlar kısaca şunlardır:

Etkileşimlilik (interactivity), iletişimde katılımcıların karşılıklı söylemleri üzerinde kontrol sahibi olabilmeleridir (Ruggiero, 2000, s. 15). U&G teorisinin temelinde yer alan aktif kullanıcı kavramı, internetin ve sosyal medyanın sunduğu etkileşim ile daha da güçlenmektedir. Sadece nesnel gerçekleri söylemenin yetersiz kaldığı günümüzde bu nesnel gerçeklere alıcıyı da dahil etmek gerekmektedir. Alıcının basit bir tıklamayla onayını göstermesini ya da bilgiyi yeniden paylaşmasını sağlamak daha önce hiç olmadığı kadar gerekli hale gelmiştir. İletişimde kontrol sahibi olan birey, bilgiyi tüketen pasif bir alıcı olmaktan çıkarak aktif bir konuma gelmiş ve yaptığı paylaşımlarla içerik üreticisi bir aktör haline dönüşmüştür. Heeter'in (1989) belirttiği gibi, interaktivite kullanıcılara seçim hakkı tanır, ancak bu seçim hakkı, algoritmaların yönlendirmesiyle belirli bir çerçeveye hapsedilmektedir. Post-truth bağlamında bu durum, bireylerin sadece kendi inançlarını ve varsayımlarını destekleyen içeriklere yönlendirilmesiyle sonuçlanır. Algoritmalar, "connectedness (bağlılık)" ve "reciprocal communication (karşılıklı iletişim)" gibi etkileşimlilik boyutlarını kullanarak bireyleri yankı odalarına (echo chambers) ve filtre balonlarına (filter bubbles) hapseder. Bu da gerçeklikten kopuşu ve dezenformasyonun yayılmasını kolaylaştırmaktadır.

Demassifikasyon, geleneksel kitle iletişim araçlarının tekelinin ortadan kalkması ve bilgiye erişimin çeşitli yollara ayrılmasıyla herkesin gördüğü içeriği görmemektir. Farklı kaynakların ortaya çıkmasıyla geniş bir yelpazeden seçim yapabilme, kitlesellikten arındırma anlamına gelmektedir (Ruggiero, 2000, s. 16). Bu kavramın

post-truth çağında görünme biçimi ise her bireyin kendi ilgi ve inançlarına uygun bilgiye erişiminin kolaylaşması ile ortak bir gerçeklik algısının oluşmasındaki güçlüklerdir. İnternet ortamından bilgi edinildiğinde, algoritmalardan dolayı bireyin zaten tüketmek istediği bilgi karşısına çıkar ve tanıdık olmayan bilgiden uzaklaşma durumu oluşur. Günümüzde kendisiyle benzer anlamda kullanılan "filtre balonu (echo chamber)" kelimesidir. Terim olarak "filtre balonu"nu, 2011 yılında Upworthy'nin kurucu ortağı olan Eli Pariser üretmiştir. Eli Pariser bu terimi, kişiselleştirilmiş algoritmaların kullanıcıları farklı ve zorlayıcı fikirlerden izole etme riskini tanımlamak için ortaya atmıştır. Pariser, platformların sadece onaylayıcı içerikler değil, karşıt görüşler de sunması gerektiğini savunmuştur. Ancak, sosyal medya platformlarının gücünün artmasıyla bu durum çok daha aşırı bir hal almıştır (Viner, 2016). Filtre balonu, sosyal medyada algoritmanın, kullanıcıların ilgi alanlarına göre kişiselleştirilmiş içerikler sunarak bireylerin sadece kendi görüşlerine benzer içeriklerle karşılaştığı bir ortam yaratır. Birey neredeyse hiçbir meydan okumayla karşılaşmadığı için kompakt hale gelmiş ve içine girilemez grupların parçası haline gelir (Prego, 2017, s. 20). Sosyal medya algoritmalarının bireysel özerklik üzerindeki etkisine değinen Öztürk, bu mecraları birer "dijital mağara" olarak nitelemekte ve bireyin karar alma süreçlerinin algoritmik bir yönlendirmeye tabi olduğunu "Özgür iradeyle karar verdiğimizi zannederken algoritmanın iradesiyle karar veriyoruz," sözleriyle özetlemektedir (İ. D. Öztürk, kişisel görüşme, 22 Ekim 2025). Bu açıklamalardan yola çıkarak post-truth çağda filtre balonu, bireylerin farklı bakış açılarına maruz kalmasını engelleyerek ve kendi gerçekliklerinin mutlak doğru olduğuna inanmalarına yol açarak hakikat üzerinde sarsıcı bir erozyon etkisi yaratmıştır sonucuna ulaşılabilmektedir.

Eş zamanlılık (Asynchroneity) ise mesajların zaman içinde kademelendirilebileceği kavramını ifade eder. Elektronik mesajların göndericileri ve alıcıları postaları farklı zamanlarda okuyabilir ve istedikleri zaman etkileşime geçebilirler (Williams vd., 1988). Sosyal ağlar sayesinde zaman ve mesafeden bağımsız olarak aynı anda milyonlarca birey online etkileşim içinde olabilme imkânı bulur. İşte bu eş zamanlılık ve etkileşim imkânı, postmodern felsefeye geçişte bilginin merkezsizleşmesi sürecinde kitle iletişim araçlarındaki gelişimin ve dönüşümün temelini oluşturmuştur. Bilgi artık alıcısına aktarılan pasif bir unsur olmaktan çıkmış, alıcı ile etkileşim halinde olan

dinamik bir olguya dönüşmüştür. Alıcı kitle, U&G teorisinde de belirtildiği gibi, pasif bir tüketici olmaktan çıkarak aktif bir katılımcı haline gelmiştir. Kendisine dayatılan içeriği değil, kendi istediği içeriği tercih etmektedir. Tüm bu gelişmeler, post-trutha giden yolda atılan önemli adımlar olmuştur. Geleneksel medyada hayati önem taşıyan doğru habercilik anlayışı, yerini tüketim ve reyting odaklı bir habercilik anlayışına bırakmıştır. İletişimde değişen felsefi görüş yeni iletişim araçlarının kullanım şeklinde de bir dönüşüm yaratmıştır. Böylece teknolojinin gerçeği şekillendirme gücü açığa çıkmıştır. Bu yüzden gelişen teknoloji ile birlikte kullanılmaya başlanan yeni teknolojik aygıtların post-trutha etkisi bakımından incelenmesi önem arz etmektedir.

Gelişen teknoloji gerçekliğin çarptırılmasını daha çok kolaylaştırdığı gibi gelişen medya araçları ve iletişimdeki yeni teknolojiler gerçekliği çok farklı bir boyuta ulaştırmıştır. Bu karmaşık dünyada yaşamak zorunda kalan insanlar teknolojinin sadece avantajlarını değil dezavantajlarını da tecrübe etmek durumundadır. Çalışmanın bu uğrağında medyanın insan davranışlarını ve hatta insanların nasıl düşüneceğini belirleme gücünü açıklayan Gerbner'in yetiştirme (ekme) teorisini ele almak elzemdir. Çünkü Gerbner teorisinde, kitle iletişim araçlarının, insanların ne hakkında düşüneceğini belirlemekle kalmayıp uzun dönemde nasıl düşüneceğini de belirlediğini varsaymaktadır.

Kitle iletişim araçlarının toplumsal gerçeklik algısı üzerindeki etkileri, iletişim süreçleri boyunca uzun süredir tartışılan bir konudur. Bu tartışmaların merkezinde yer alan teorilerden biri de George Gerbner vd. 1960lı yılların sonlarında geliştirdiği "Yetiştirme Kuramı"dır (Ekme Teorisi). Gerbner, özellikle televizyonun uzun süreli kullanımının, dünya çapında algı biçimini şekillendirdiğini savunur (Gerbner ve Gross, 1976). Yetiştirme kuramına göre, televizyon gibi kitlesel iletişim araçları, sürekli olarak sunulan belirli temalar, imgeler ve hikâyeler aracılığıyla toplumsal gerçeklik algısını yetiştirir ve şekillendirir (Gerbner, 1998).

Gerbner'in kuramı, kısa vadeli ve doğrudan etkilerden ziyade, kümülatif, uzun vadeli ve toplumsal düzeyde gözlemlenen etkilerle ilgilidir. Özellikle şiddet içerikli programların bulunduğu içeriklere yoğun bir şekilde maruz kalan televizyon izleyicileri, dünyayı tehlikeli bir yer olarak algıladıklarını iddia ederek bu durumu "en

acımasız dünya sendromu" (Mean World Syndrome) olarak adlandırır (Gerbner vd., 1980). Televizyonun toplumsal norm ve değerlerin ana kaynağı haline gelmesi, toplumsal korkuların ve güvensizliğin medya aracılığıyla yeniden üretilmesine yol açmaktadır (İletişim Ansiklopedisi, 2023). Teoride *Mainstreaming* ile açıklanan ana akımlaşma durumu televizyon izleyicileri arasında toplumsal farklar olsa dahi ortak bir gerçeklik algısı oluşması durumudur. Akabinde kişinin kendi deneyimlediği olayı televizyonda olağan gibi görmesi de birey üzerinde televizyonun etkisini güçlendirmektedir. Bireyin ekranda sunulan gerçekliği kendi yaşantısıyla özdeşleştirmesini kuram rezonans olarak açıklar (Gerbner vd., 1980).

Post-truth dönemde de nesnel gerçeklikten uzaklaşarak kişisel inançların ön plana çıktığı, hakikatin medya ve sosyal medya aracılığıyla manipüle edilebildiği bir toplumsal ortam söz konusudur (Keyes, 2004; McIntrye, 2018). Yetiştirme kuramı, post-truth çağının toplumsal psikolojisini anlamak için güçlü bir teorik çerçeve sunmaktadır. Medya içeriklerinin sürekli tekrar eden anlatılar aracılığıyla toplumsal gerçeklik algısını yönlendirmesi, hakikat sonrası dönemde hakikatin yerinin "hikâye" olarak alınmasına zemin hazırlar. Özellikle duygusal ve abartılı anlatıların toplumsal korkuları ve kutuplaşmayı artırdığı gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak, Gerbner'in Yetiştirme Kuramı, post-truth medya aracılığıyla inşa edilen gerçeklik algısının toplumsal olarak varlığını sürdürmesi için önemli bir teorik araçtır. Televizyonun rolü, günümüzde sosyal medyanın etkisiyle birlikte gerçekliğin algısının inşasını daha da hızlandırmış ve çeşitlendirmiştir. Gerbner'in döneminde mevcut olan tek merkezli yayın yapan televizyonun dahi gerçeklik üzerinde etkileri bu denli tahrif edici iken günümüzde gelişen teknolojiye bağlı olarak çok yönlü yayına müsaade eden ve herkesin içerik üreticisi olmasını mümkün kılan yeni medya teknolojilerinin özellik ve etkilerine değinmek bir zorunluluktur.

1.5 Post-Truthun Maddi Zemini ve Teknolojik Aygıtları

Post-truth dönem, yeni iletişim teknolojilerinin ve yeni medya düzeninin fiziksel dünyadaki yaşantılarla bütünleşmesiyle ortaya çıkan hibrit bir yaşam biçimidir. Günümüzde teknoloji, yalnızca teknik bir araç olmanın ötesine geçerek bireylerin

gerçeklik algısını inşa eden ve dönüştüren temel bir mekanizma haline gelmiştir. O yüzden teknoloji; sadece bir veri iletim yolu olarak değil, hakikatin ne olduğuna dair toplumsal mutabakatı sarsan ve bireyin dış dünya ile kurduğu epistemolojik bağı yeniden şekillendiren bir müdahale biçimi olarak da işlev görmektedir. Bu durum, post-truth olgusunun teknolojik belirlenimci bir bakış açısıyla felsefi bir düzlemde yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. Özellikle sosyal medya hem sanal hem de maddi gerçekliğin temel kurucu unsurlarından biri haline gelmiş; böylece fiziksel gerçekliğe bir alternatif alan açmıştır.

Konuya dikkat çekmek isteyen Barack Obama da 2017'de Beyaz Saray'da yaptığı veda konuşmasında post-truth dönemin baş aktörlerinden biri olan *filtre balonu*na işaret ederek "kendi baloncuklarımızın içinde o kadar güvende hissetmeye başladık ki görüşlerimizi kanıtla temellendirmek yerine doğruluk değerine bakmadan, yalnızca kendi görüşümüzle uyumlu olan bilgileri kabul etmeye başladık" demiştir (Obama, 2017). Bu süreç aynı zamanda, yapay zekâ algoritmaları aracılığıyla nesnel gerçekliğin dijital ortamda yeniden üretildiği bir gelişim çizgisini de kapsamaktadır. Yapay zekânın yeni iletişim teknolojileri üzerindeki etkisi, özellikle içerik oluşturma ve içerik dağıtım mekanizmalarında belirgin biçimde görülmektedir. Bu bağlamda, deepfake teknolojisi; yapay zekânın derin öğrenme algoritmalarını kullanarak canlı varlıkların davranışlarını öğrenebilme, taklit edebilme ve hatta manipüle etme kapasitesine sahip bir ürün olarak öne çıkmaktadır (Elitaş, 2022). Bu süreçte teknoloji, sadece bir araç değil, hakikatin yeniden üretildiği bir dispositif haline gelmiştir.

1.5.1 Sosyal Medya ve Epistemik Dönüşüm

Terim olarak *sosyal medya*; kullanıcıların birbirleriyle görüş, ilgi alanları ve bilgilerini paylaşarak etkileşim imkânı sağlayan web siteleri ve çevrimiçi araçları içermektedir (Açıkalın ve Canbey, 2022). Sosyal medya, bireyler arası iletişimi kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda bilginin üretim, yayılım ve tüketim biçimlerini de köklü bir şekilde dönüştürmüştür. Bu dönüşüm, özellikle post-truth çağda, bilginin epistemolojik statüsünü ciddi biçimde etkilemiştir. Geleneksel medyanın bilgi üzerindeki tekelinin kırılmasıyla birlikte, bireysel kanaatler nesnel gerçekliğin yerine geçmeye başlamıştır. Sosyal medyanın hızı, algoritmik görünürlük ve yankı odaları

(*echo chambers*), bireylerin kendi inançlarını pekiştiren içeriklere hapsolmasına neden olarak post-truth olgusuna kitlesel bir boyut kazandırmıştır. "Modernitenin evrensel ve nesnel hakikat anlayışı yerini, sosyal medya ve algı yönetimiyle belirlenen algısal hakikate bırakmaktadır." (M. Vural, kişisel görüşme, 2025). Sosyal medyanın post-truth dönemini şekillendirmesinin ardında yatan birkaç temel dinamik bulunmaktadır. Öncelikle, sosyal medyanın coğrafi sınırları ortadan kaldırmasıyla, farklı kültürel, politik ve dini ideolojilerin iç içe geçtiği yoğun ve rekabetçi bir iletişim ortamı doğmuştur. Bu küresel çeşitlilik, özellikle farklı ülkelerden yürütülen etkileme kampanyaları ve kültürel farklılıklara dayalı propaganda içerikleriyle birleştiğinde, kullanıcıların hakikat algısını hızla değiştirebilen ve gerçekliğe dair tutumlarını kolaylıkla dönüştürebilen bir güce dönüşmektedir. Bu durumu daha da karmaşık hale getiren ise sosyal medya platformlarının algoritmik yapısıdır. Bu algoritmalar, yankı odası (*echo chamber*) ve filtre balonu (*filter bubble*) gibi mekanizmalarla kullanıcıları sürekli olarak kendi mevcut inançlarını pekiştiren içeriklere maruz bırakır. Böylece bireylerin farklı görüşlerle karşılaşması engellenir. İnam'ın ifadesiyle epistemik anestezi altında olma durumu (M. Vural, Kişisel görüşme, 2025) bireylerin gerçeklik algılarında ciddi daralmalara ve çarpıtmalara zemin hazırlar. Baudrillard'ın *aynı ile yaşayan aynıyla ölür* sözü günümüz dünyasında farklı olanın git gide kaybolmasına neden olan yankı odalarının yarattığı olumsuz etkiyi destekler niteliktedir (Han, 2019, s.12)

Bu dinamiklere ek olarak, siyasetçilerin sosyal medyayı aktif bir şekilde kullanması da hakikatin bükülmesine katkı sağlayan bir diğer önemli faktördür. Politik aktörler, geniş kitlelere ulaşmak için gerçekliği kendi siyasi gündemleri doğrultusunda çerçeveleyerek seçmenlerin yanlış bilgilendirilmesine neden olabilmektedir. Tüm bu gelişmeler ışığında, içinde yaşadığımız toplumda hakikatin eski değerini büyük ölçüde yitirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Edwards, 2023).

Bu bağlamda sosyal medya, yalnızca bilgiyi yaymakla kalmayıp, aynı zamanda bireylerin gerçeklik algısını yeniden inşa eden güçlü bir epistemik dispositif işlevi görmektedir. Diğer yandan sosyal medyada veya medyadaki haber içeriklerinin bol ve sıklıkla gündeme geliyor oluşu, toplumun bu haberlere karşı duyarsızlaşmasına sebep olmanın yanı sıra toplumda bu haberleri yadırgamama hali ortaya çıktı. Tek merkezli

haber döneminde insanlar, şok halinde bazen günlerce bir kaza haberini izlerdi. Günümüz iletişim teknolojileri sayesinde sosyal medyada bir dakika içinde dünyanın her köşesinden gelen kaza görüntüleri dolaşmaktadır. Hatta bu görüntülerin komik video içeriğine dönüştürülmesiyle acı verici bir durumu yadırgamama hali alay etmeye kadar ulaşmaktadır. Ekranlara art arda düşen görüntü ve videolar her şeyi olağanlaştırıp toplumu duyarsızlaştırmaktadır. Birçok görüntü ve videonun gerçeğinden ayırt edilemeyecek kalitede üzerinde oynanması da gelen haberlere karşı şüphe uyandırmaktadır. Post-truth çağında, bilginin üretim ve tüketim süreçlerinin bu denli manipülatif araçlarla şekillendirilmesi, hakikatin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde parçalanmasına zemin hazırlamaktadır.

1.5.2 Algoritmalar ve Aktör Ağ Teorisi (ANT)

Algoritmalar, kullanıcıların bilişsel ve sosyal önyargılarının pekişmesine sebep olarak onları manipülasyona açık hale getirmektedir. Facebook, Google gibi platformlar tarafsız bir aracı olmaktan çıkıp kamusal konularda sonuçları belirleyebilecek önemli bir oyuncu olmaya başlamışlardır (Şener, 2021). Bu bağlamda, dijital platformlar yalnızca içerik sunan araçlar değil, kullanıcı davranışlarını yönlendiren, kamusal düşünceyi biçimlendiren ve hatta politik sonuçlara etki edebilen güçlü aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Algoritmaların düzenlediği bilgi akışının temel amacı, kullanıcıları halihazırda ilgi duydukları veya sevebilecekleri içeriklerle buluşturmaktır. Bu sistem kişisel tercihlere aşırı odaklanırken, gerçeğin önemini görmezden gelir. İnternet, hakikatin değersizleştirilmesinin ideal bir taşıyıcısıdır; çünkü gerçek ile yanlış arasındaki ayrıma karşı kayıtsızdır (d'Ancona, 2017, s. 52).

Kullanıcıların bilişsel önyargılarını besleyen algoritmalar, medya içeriklerinin dolaşımını belirlemekle kalmaz, aynı zamanda bireylerin dünyayı algılayış biçimini şekillendirerek toplumsal gerçekliğin inşasında aktif rol oynamaktadır. Bu durum, toplumsal analizlerde yalnızca insanlar veya kurumlar gibi geleneksel aktörlere odaklanmanın yetersiz kaldığını göstermektedir. Dijital altyapıların, algoritmaların ve teknolojik nesnelerin de toplumsal ilişkilerde belirleyici pozisyonlar üstlendiğini de açığa çıkarmaktadır. İşte tam da bu noktada, insan dışı unsurları da aktif varlıklar

olarak kabul eden Aktör Ağ Teorisi (ANT), çağdaş dijital ortamları anlamak için önemli bir kuramsal zemin sunmaktadır.

İngilizce kaynaklarda *Actor Network Theory* şeklinde geçen ve bazı kaynaklarda da ANT olarak kısaltılan bu terim, Türkçe literatürde aktör ağ teorisi veya aktör şebeke kuramı olarak kullanılmaktadır. Çok kısaca, aktör ağ teorisi toplumsal olayların analizinde insanın haricindeki varlıkları da bir aktör olarak kabul etmektedir (Şeker, 2014). "Teknoloji, toplumun durağan bir uzantısı değildir; kendi başına eyleyen ve yeni toplumsal formlar yaratan bir aktördür." (Latour, 2005). Bu teoriler doğrultusunda ifade edildiğinde, algoritmalar, sadece pasif araçlar değil, bireylerin algılarını ve tercihlerini aktif biçimde şekillendiren aktörlerdir. "Bireyler, hızla tüketilen bilgi akışı içinde derinlemesine sorgulama ve alternatif perspektif geliştirme fırsatından mahrum kalmaktadır" (Ö. F. Anlı ile kişisel görüşme, 2025). Böylece etik anlamda bir özgürlük problemi tartışma alanı da açılarak özgürlük, birey ile teknoloji arasındaki dinamik etkileşim çerçevesinde yeniden tanımlanabilmektedir. Özgürlük yeniden tanımlarken onu yalnızca seçim yapabilme olarak değil, seçimlerin nasıl kurgulandığını kavrayabilme kapasitesi olarak görmek gerekir. Gerçek özgürlük, alternatiflerin nasıl inşa edildiğinin ve bireye nasıl sunulduğunun farkında olmakla mümkünlük kazanabilmektedir.

1.5.3 Botlar, Otomatik Hesaplar ve Dezenformasyon

Bot kavramı, çevrimiçi ortamlarda belirli görevleri yerine getirmek üzere geliştirilen, algoritmalarla işleyen ve insan davranışlarını taklit ederek büyük miktarda veri üretebilen bilgisayar programları olarak tanımlanmaktadır (Woolley ve Howard, 2016, s. 4882–4890). Basitçe ifade etmek gerekirse, botlar tamamen veya kısmen yazılım sistemleri tarafından kontrol edilen sosyal medya hesaplarıdır. Ayrıca, botlar bilgi üretimi ve iletim süreçlerine müdahalede bulunmak amacıyla tasarlanmış algoritmik medya unsurlarının bir alt türü olarak da değerlendirilmektedir (Murthy vd., 2016, s 4952–4971). Sosyal medyada uzun süredir etkin olan bot hesaplar da yanlış bilgi akışını hızlandıran bir mekanizma işlevi görmektedir. Otomatik olarak gönderi paylaşan veya tetikleyici anahtar kelimeler aracılığıyla insanlarla etkileşime geçen bu botlar, kamuoyu algısını yönlendirme amacıyla farklı platformlarda aktif biçimde

kullanılmaktadır (Edwards, 2023). “Bir bilginin sık tekrarlanması ve geniş kitlelere hızla yayılması, bireylerin o bilgiye hakikat atfetmesine yol açıyor. Böylece epistemik ölçütler görünürlük ve popülarite ile ikame ediliyor. Bu süreç, toplumsal hafızayı ve kamu aklını da şekillendiriyor. Çünkü görünür olanın tekrarı epistemik bir kanıt gibi algılanıyor. Bu, hakikatin söylemsel ve kültürel olarak yeniden üretildiği ve manipüle edildiği bir zemin oluşturuyor” (Ö. F. Anlı ile kişisel görüşme, 2025). Bot hesaplar bilgi kirliliğini sistematik olarak yayarak manipülatif içerikleri büyütmektedir ve dolaylı olarak kamuoyu algısını şekillendirmektedir.

1.5.4 Veri Madenciliği ve Mikro-Hedefleme (Micro-Targeting)

Facebook, 50 milyon kullanıcının verilerini Donald Trump’ın kampanyası için usulsüz kullandığı iddia edilen Cambridge Analytica ile ilişkisini kesmiş; tarafların reddine rağmen seçim sürecinde veri aktarımı yapıldığı saptanmıştır (Arkan, 2022, s. 6). Facebook–Cambridge Analytica skandalı, bireylerin kişisel verilerinin rızaları olmaksızın toplanarak siyasi kampanyalarda hedef kitle oluşturmak için nasıl kullanıldığını açıkça ortaya koymuştur (Cadwalladr ve Graham-Harrison, 2018). Veri madenciliği olarak adlandırılan bu yöntem, kullanıcıların dijital izlerini analiz ederek, şirketlerin ya da siyasi yapıların kendi hedeflerine uygun bir gerçeklik inşa etmelerine olanak tanımaktadır (Edwards, 2023). Cambridge Analytica skandalıyla somutlaşan veri madenciliği, kullanıcıların dijital ayak izlerinden psikografik profiller çıkarılmasını sağlar. Bu sayede uygulanan “mikro-hedefleme” stratejisiyle, bireylere tüketim alışkanlıkları veya siyasi eğilimlerine göre özelleştirilmiş içerikler sunulur. Micro-targeting olarak da ismi geçem bu strateji sayesinde kullanıcılar, karşılarına çıkan planlı içerikleri “organik bir öneri” gibi algılayarak manipülasyona açık hale gelmektedir (Teyit, 2025). Micro hedefleme yüksek güçlü bir ikna silahı olamasa da reklamcılık sektörü ve siyaset alanında zihinleri kontrol eden bir mekanizma olarak iş görme potansiyeline sahip bir araçtır.

1.5.5 Deepfake Teknolojileri ve Hibrit Gerçeklik

Derin öğrenme algoritmalarıyla üretilen deepfake içerikler, gerçek ile sahtenin ayrım çizgisini tamamen bulanıklaştırmaktadır. Deepfake içerikler, kişilerin yüzlerinin ve

seslerinin izinsiz olarak başka yüz ve seslerle değiştirilmesi yoluyla üretilen ve gerçekçiliği yüksek olan dijital manipülasyon örnekleridir. Siyasilerin veya ünlülerin ses ve görüntülerinin yüksek gerçekçilikle manipüle edilmesi, bireye "olmayanın inandırıcılığı" üzerinden sorunlu bir hibrit dünya sunmaktadır (Westerlund, 2019, s 39-52). Geleneksel kitle iletişim araçlarında olmayıp yeni iletişim araçlarında yer alan deepfake teknolojisi, gerçek ile sahtenin ayrım çizgisini bulanıklaştırarak gerçekmiş gibi görünen sahte ses, görüntü ve videolar ile bireylerin algılarını yanıltmaktadır. Bu yeni hibrit dünyada gerçek dünyanın nesnelliğinden uzak bireyler dijital mahallelerin arka sokaklarında birer tehdit unsuru olarak sınırsız bir özgürlükle dolaşabilmektedirler.

1.5.6 Anlık Mesajlaşma Uygulamaları ve Kriz Manipülasyonu

Mobil anlık mesajlaşma servisleri bireyler arasında gerçek zamanlı, iletişim kurmaya olanak sağlayan internet temelli uygulamalardır (Li vd., 2005). WhatsApp ve Telegram gibi uygulamalar, kapalı devre ve denetimsiz bilgi akışıyla yanlış bilginin en hızlı yayıldığı alanlardır. Bu durumun örnekleri ülkemizde de kriz zamanlarında yaşanmıştır. Türkiye'de Kızılay'daki canlı bomba saldırısı [1] sonrası, masum bir öğretmenin fotoğrafının "canlı bomba" etiketiyle bu uygulamalar üzerinden yayılması, teknolojik aygıtların post-truth dönemde hayati riskler taşıyan toplumsal dezenformasyon gücünü açıkça göstermektedir.

1.5.7 Duygu Tabanlı Etkileşim Sistemleri

Beğeniler ve emojiler, rasyonel bilgiyi değil duygusal etkileşimi ödüllendirmektedir. Yüksek beğeni alan yorumlar, içerik yanlış olsa dahi okurlar tarafından "güvenilir" olarak algılanabilmektedir. Ayrıca yapılan araştırmalar, Facebook'un duygu yüklü içeriklere, geleneksel beğenilerin ötesinde öncelik verdiğini göstermektedir. Bu durum, duygusal tepkiler uyandıran, ancak gerçeklik temeli zayıf olan içeriklerin daha geniş bir kitleye ulaşmasına ve daha fazla etkileşim almasına yol açmaktadır. Post-

[1] 13 Mart 2016 Kızılay saldırısı sonrasında, öğretmen V. D'nin fotoğrafının canlı bomba iddiasıyla sosyal ağlarda ve kapalı mesajlaşma gruplarında (Telegram, WhatsApp) hızla yayılması, teyit edilmemiş bilginin yol açtığı hayati risklere somut bir örnektir. Konuyla ilgili haber detayı için bkz. "

truth dönemde öznel hislerin nesnel gerçekliğin önüne geçmesi, bu etkileşim mekanizmalarıyla sistemleştirilmektedir (Edwards, 2023).

Yukarıda detaylandırılan teknolojik aygıtlar ve mekanizmalar -algoritmalardan deepfake teknolojilerine, bot hesaplardan mikro-hedefleme stratejilerine kadar- post-truth olgusunun yalnızca birer taşıyıcısı değil, bu çağın bizzat kurucu unsurlarıdır. Geleneksel dönemde manipülasyon sınırlı kanallarla ve merkezi bir yapıdan yürütülürken günümüzde bu teknolojik dispositifler, bilginin üretim ve tüketim sürecini demokratikleştirme vaadiyle sunulmuş, ancak ironik bir şekilde hakikati parçalara ayırarak geçersiz hale getirmiştir.

Sonuç olarak, post-truth dönem sadece ahlaki bir yozlaşma veya siyasal tercih meselesi değil, doğrudan bu teknolojik aygıtların işleyiş mantığından kaynaklanan yapısal bir sorundur. Yankı odaları bireyi epistemik bir yalnızlığa iterken, yapay zekâ tabanlı manipülasyonlar gerçeklik algısını teknik olarak imkânsız hale getirmektedir. Bu teknolojik kuşatma altında hakikat, nesnel bir değer olmaktan çıkarak, algoritmaların etkileşim odaklı kurgusunda kaybolan bir yan ürüne dönüşmüştür.

Öte yandan, sosyal gerçeklerin doğasına dair bir değerlendirme yapıldığında, fiziksel dünyanın termodinamik yasalarına benzer bir şekilde, sosyal olguların da birdenbire ortaya çıkmadığı, aksine önceki dönemlerden türeyip form değiştirerek varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır Enerjinin korunumu yasası yaygın olarak bilinen bir yasadır. Bu yasaya göre enerji yoktan var edilemez, varsa da yok edilemez. Enerji sadece form değiştirir (Büyüktür, 1982). Sosyal dünyanın gerçekleri de aslında fiziksel dünyadan çok da farklı değildir. Termodinamik yasalardan sosyal sistemler de etkilenmektedir. Yaşanan her olgu ve dönem bir anda ortaya çıkmaz. Bir önceki dönemin form değiştirmiş hali olarak karşımıza çıkar. Antik Çağ'ın ünlü filozofu Herakleitos'un da söylediği gibi "Her şey sürekli bir değişim içindedir." (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2023, s. 20). Sosyal olguların sürekliliği ve değişim dinamikleri göz önüne alındığında, post-truth kavramının bir anda ortaya çıkmış bir fenomen olarak değerlendirilemeyeceği açıktır. Arka planında ortaya çıkmasını tetikleyen süreçlerin incelenmesi gerekmektedir. Bu süreçlerden ilk olarak post-truthun zeminini hazırlayan postmodernizm değerlendirilmiştir; ancak hiçbir tarihi olgunun önceki süreçten

bağımsız olamaması sebebiyle modernizm de bu incelemede bir uğrak noktası olmuştur. Postmodernizmi ele almadan önce modernizmin temel niteliklerine kısa bir değinmek, tarihsel bağlamı bütüncül bir şekilde kavramaya olanak tanıyacaktır. Çünkü modernizm döneminde ortaya çıkan bazı olgular postmodernizm akabinde post-truth dönemin temellerini atmıştır. Bu çerçevede, her iki dönemin düşünsel ve toplumsal etkileri arasındaki süreklilik ve dönüşümler ele alınmıştır.

2. BİLGİNİN MERKEZSİZLİŞMESİ VE FELSEFİ BAĞLAMDA POST-TRUTH

2.1 Post Modern Felsefeye Geçişte Bilginin Merkezsizleşmesi

Modernizm, geleneksel sosyal yapının çözülmesi ve buna bağlı olarak diyalektik bir süreçle kendini üretmenin de sonucunda bazı aşamalardan geçerek ortaya çıkmıştır. İsim olarak anlamını taşıdığı üzere modernizm, bir eskiden yeniye geçişi, geleneksel yapıdan uzaklaşan toplumsal yapıyı siyasi, ekonomik ve sosyal yönden birey-devlet-toplum ilişkisini içeren bir süreci ifade eder (Kırılmaz ve Ayparçası, 2016, s. 1). Tüm bilginin dine ve otoriteye dayandığı geleneksel ve feodal döneme tepkisel olarak gelen Modern dönemde artık akla ve bilime uymayan hiçbir şey kabul edilmiyordu. Aydınlanma ve Sanayi Devrimiyle vuku bulan modernitede tek otorite bilimsel bilgi haline gelmiştir. Bilime dayalı olan bilgi kesin, değişmez ve evrensel kabul edilmişti. Bunun sonucunda da felsefe başta olmak üzere tüm alanlarda akla dayalı kitlesel doğrular ve evrensel hakikat geçerliydi. Hakikatin keşfi yolunda modern felsefe, bilimsel araştırmaları ve rasyonel düşünceyi merkeze almıştır (Bauman, 2000, s 12-30).

Toplumun genelinde eğitimin yaygınlaşması, kitapların yol gösterici olması halkın artık kendi aklını kullanması durumunu beraberinde getirmiştir. Halk üniversitelere girmiş ve bilimsel çalışmalar artmıştır. Sanayi devriminin de etkisiyle matbaanın yaygınlaşmasıyla hem seri üretime geçilmiş hem de basın-yayın özgürleşmiştir. Böylece insanlar sadece kendi çevresinde değil tüm dünyadaki yayınlara ulaşma fırsatını ele geçirmiştir. Tüm bunların sonucunda toplum genelinde kitlesel bilinçlenme gerçekleşmiş ve değişim talepleri görülmeye başlamıştır (Arkan, 2022, s. 4).

“Modern bireyler sadece değişimin kurbanı değil, aynı zamanda onun aktörüdür; modernliğin çelişkileriyle baş etmeye çalışırken kendi benliklerini de bu sürecin içine katarlar.” (Berman, 2019, s. 20). Berman’ın perspektifinden hareketle modernizm; bireyin modernleşme süreçlerinin edilgen bir nesnesi olmaktan sıyrılıp, bu süreci inşa eden etkin bir özneye dönüşme deneyimi olarak tanımlanabilir. Bu yönüyle

modernizm, aslında modern insanın sürekli devinim halindeki bir dünyada kendisine sarsılmaz ve güvenli bir zemin bulma arayışını temsil eder. Tüm bu verilerden hareketle, Berman'ın modernleşme sürecindeki bireyleri sadece edilgen birer nesne olarak görmediği; aksine onların, bu değişim sürecini bizzat inşa eden aktif birer özne olduklarını vurguladığı söylenebilir. Aynı zamanda Berman, post-truth dönemde elde edilecek bilgi ve hakikatin ulaşılabilir olması için önemli bir temel sunmaktadır. Hakikat sonrası dönemde bireyler, modernizmin öznelliğini vurgulayarak modernizmi farklı bir biçimde yeniden yorumlamışlardır. Bu çağda insanlar, yalnızca bilgi sahibi olan pasif alıcılar değildir; aynı zamanda kendi gerçekliklerini inşa eden, sınırları zorlayan ve çoğu zaman duygusal veya ideolojik çıkarlarına uygun hakikatler yaratan aktif özneler haline gelmişlerdir.

Modernizmin, dünyada güçlü bir yer tutma çabasını ifade etmesi gibi, post-truth dönemde bireyler, görünümleri ve günlük algılarını şekillendirerek kendi anlam dünyalarını kurmaya çalışmaktadır. Ancak bu çaba, post-truth bir gerçekçilik, nesnel hakikatten uzaklaşıp bireysel inançlar, duygular ve ayrılıklara açık bilgiler üzerine kurulu bir gerçeklik yaratma ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle, Berman'ın modernizmdeki özne-nesne dengesi, post-truth çağın davranışsal kodlarını anlamak için kritik bir rehberdir. Modernizmin aktif ve kurucu öznesi olan insan, post-truth dünyada hakikati arayan bir figür olmaktan çıkarak anlatı, algı ve *post-gerçeklik* inşa eden bir tasarımcıya dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşümü anlamak için, modern felsefenin sarsılmaz görünen rasyonalist temelini Descartes ile yeniden ziyaret etmek gerekir.

Modern felsefenin temelini atan Descartes, bilginin sağlam bir temele oturtulması için şüpheci bir metodoloji geliştirmiş ve açık, kesin bir hakikate yalnızca akıl yoluyla ulaşılabileceğini savunmuştur. Descartes, hakikati bireyin şüphe götürmez aklına dayandırarak ontolojik bir güven inşa etmiştir. Descartes'in metodik şüphesi, bizi açık ve seçik olan mutlak bir hakikate ulaştırır. Descartes'a göre özne, aklı aracılığıyla nesnel dünyayı olduğu gibi kavrama kapasitesine sahiptir; yani zihin ile dış dünya arasında şeffaf bir ayna ilişkisi vardır (Descartes, 1986). Bu bağlamda Descartes, post-truth çağın tam karşısında duran; hakikatin tekliğine ve ulaşılabilirliğine duyulan sarsılmaz inancın temsilcisidir.

Peki, nesnel gerçeklik gibi ontolojik bir kabule dayanan bu yapıdan, bilginin sınırlarına odaklanan epistemolojik bir kırılmaya nasıl geçilmiştir?

Bu soruyu yanıtlamak için Kant'ın hakikat tanımının post-truth bağlamında düşünülmesi gereklidir. Kant'ın eleştirel felsefesi, Descartes'ın inşa ettiği şeffaf dünya modelini ve öznenin nesne üzerindeki mutlak hakimiyetini önemli ölçüde sorgulamaya açar. Kant, hakikati geleneksel bir yaklaşımla bilginin nesnesine uygunluğu olarak tanımlasa da bu uygunluğun gerçekleşme zeminini insan algısının ve anlama yetisinin sınırları içerisine yeniden konumlandırır.

Aklın sınırlarını sistematik bir şekilde çizen Kant, bireyi fenomenler (algısal dünya) ile numenler (kendinde şeyler) arasında bir epistemik sınıra yerleştirmiştir (Heimsoeth, 1967). Bu yaklaşımla birlikte, kendinde şeyin bilgisinin insan zihni için kapalı olduğu düşüncesi, Descartes'ın tasavvur ettiği mutlak ve apaçık hakikatin, ulaşılabilir bir doğrudanlıktan ziyade sınırlayıcı bir kavram niteliğine bürünmesine yol açtığı ileri sürülebilir.

Kant'ın bu ayrımı, bazı çağdaş yorumcular tarafından post-truth çağına giden yolda önemli bir felsefi uğrak olarak değerlendirilmektedir. Hakikatin, nesnenin kendisinden ziyade öznenin deneyimsel inşası ile olan ilişkisinin ön plana çıkması, Kant'ın eleştirel felsefesiyle başlayan sürecin bir parçası olarak okunabilir. Hakikatin fenomenal dünyanın sınırları içerisinde tanımlanması, mutlak olanın yerini yoruma ve perspektife daha açık bir epistemolojik zemine bırakmasına imkân tanımıştır (Balanuye, 2017).

Bu bağlamda, Descartes'ın nesnel ve sarsılmaz hakikat tasavvuru, Kant'ın insan aklının sınırları vurgusuyla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Kant'ın mutlak hakikat ile aramıza koyduğu bu epistemik mesafe, tarihsel süreç içerisinde evrilerek, post-truth çağının kişisel gerçeklik kurguları için dolaylı da olsa bir tartışma alanı açtığı ileri sürülebilir.

Modernizm ve post-truth arasındaki ilişki, hakikat anlayışına yaklaşımlarındaki temel farklılıklar üzerinden ayrışmasıyla dikkat çekici bir inceleme alanı sunmaktadır. Modernizmin başlaması için öncelikle kitle iletişim araçlarına ihtiyaç duyulmuştur. İlk kitle iletişim aracı olan kitap, matbaanın icadıyla halka ulaşmıştır. Bu gelişme, büyük

anlatıların ulaşabileceği homojen bir insan kitlesine erişimin ilk adımını temsil eder (Türk, 2023, s. 181-182).

Aydınlanmanın ortaya çıktığı ulus devletler çapında yaklaşık 250-300 yıl süren homojenleşme sürecinin ardından, ikinci kitle iletişim aracı olarak gazete ortaya çıkmıştır. Gazetenin daha geniş kitlelere hitap etmesi nedeniyle, entelektüel içeriği kitaba göre daha sınırlıdır ve bu nedenle iletilen mesajda biçim biraz daha ön plana çıkmıştır. Bu dönemde, insanın rasyonel olduğu fikrini savunan büyük anlatı da önem kazanmaya başlamıştır. Aynı zamanda, Aydınlanma düşüncesi ile ilerlemeci yaklaşım ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, kitaplar ve gazeteler, Aydınlanma düşüncesini bir gerçeklik olarak kabul eden homojenleşmiş bir kitle oluşturmuştur. Gazeteyi takip eden bir diğer kitle iletişim aracı radyodur. Radyo, okur yazar olma gereksinimini ortadan kaldırdığı için, entelektüel içerikten büyük ölçüde vazgeçilmiştir. Bazı düşünürlere göre, post-modern ve post-truth dönemlerden önceki son kitle iletişim aracı televizyon olmuştur (Alpay, 2020). Televizyon, izleyicilerin konuşmacının dilini anlamasına gerek kalmadan, yalnızca oluşturulan imgeyi anlamalarını yeterli kılar. Televizyon ile birlikte biçim, içerikten daha önemli hale gelmiş, böylece en düşük entelektüel seviyeye bile hitap edebilen bir kitle iletişim aracı olarak öne çıkmıştır. Bu noktada, gerçeklik ile hakikat arasındaki fark daha belirgin hale gelmiştir. Modern dönemin siyaset sahnesinde tek bir gerçeklik ve bu gerçekliğe inanan rasyonel bireyler bulunmaktadır; bu bireyler sadece farklı bakış açılarına sahiptir. “Modern dönemde insanlar, rasyonel tezler üzerinde asgari düzeyde de olsa anlaşmaya varabilirler” (Alpay, 2023, s. 78). Konunun ekseninden sapmaması için bu kısım daha fazla derinleştirilmemiştir. Ancak önemli bir nokta olan Modernizm ve post-truthun ortak ve birbirini destekleyen yönleri not edilmiştir.

Modernizm, medya ve iletişim teknolojilerinde büyük gelişmelere tanıklık etmiştir. Bilginin yayılması kolaylaşmış olsa da aynı zamanda yanlış bilginin ve dezenformasyonun yayılması da kolaylaşmıştır. Bu durum, post-truthta görülen, gerçek ve yalan arasındaki çizgileri bulanıklaştıran bilgi bombardımanına katkıda bulunmuştur. Diğer yönden modernizm, geleneksel otorite figürlerine ve kurumlara karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar akıl merkeze alınmış olsa da modernizm, insanların uzmanlara, dini otoriteye ve kurumsal bilgilere olan güvenini

zayıflatan bir geçiş sürecidir. Bu durum, post-truthta görülen, komplo teorileri ve dezenformasyon gibi güvenilmeyen kaynaklardan gelen bilgilere olan eğilime katkıda bulunmuştur. Modernizm, geleneksel, evrensel ve nesnel bir gerçeklik anlayışını sorgulamıştır. Bu sorgulama, farklı bakış açılarına ve yorumlara daha açık bir bakış açısına yol açmıştır. Bu durum, post-truthta görülen, gerçekliğin öznel ve kişisel inançlara göre değişebileceği fikrine zemin hazırlamıştır. İnsanlar, kendi inançlarını ve değerlerini seçme özgürlüğüne daha fazla önem vererek post-truthta görülen, kanıtlardan ziyade kişisel inançlara ve duygulara dayalı bilgiyi kabul etme eğilimine doğru evrilen bir süreç ortaya çıkmıştır. Modernizmin temel değerlerinin, eleştirel düşünme, rasyonalite ve kanıta dayalı bilgiye dayandığı gerçeğinden yola çıkılırsa; post-trutha temel teşkil eden bu değerler aynı zamanda post-trutha karşı koymak ve post-truth çağda bireyin kendisini dezenformasyondan koruyabilmesi için elzem olan değerlerdir.

Modernizmden postmodernizme geçiş, nesnel gerçekliğin ve evrensel bilginin sorgulanmaya başlanmasıyla, bireyin kendi hakikatini keşfetme yolculuğunda daha ziyade çoklu perspektiflere ve göreli anlayışlara yönelmesi anlamına gelir; bu dönüşüm, modernizmin rasyonalite ve kanıta dayalı kesinlik arayışından, postmodernizmin belirsizlik, çokluk ve eleştirel düşünceye dayalı yaklaşımına bir kayış olarak anlaşılmaktadır. Bu yüzdendir ki post-truth ile ilgilenen pek çok kişi, bu olguyu genellikle postmodernist düşüncelerle bağlantılı olarak ele alma eğilimindedir ve postmodernizmin varlığı olmaksızın post-truth fenomeninin ortaya çıkamayacağını savunmaktadır.

Postmodern kelimesi aydınlanma ile başlayan dönemi işaret etmek üzere kullanılan modern sözcüğüne post eki getirmek suretiyle ortaya çıkmıştır. Aldığı ekle hem bir olumsuzlamayı, bir kopuşu, hem de bir tabiiyeti ve sürekliliği ifade etmesi bakımından çok manidar bir yapıdadır (Best, 2016). Genel bir kabule göre Postmodernizm, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, büyük ideolojilere, meta-anlatılara ve bilimin, bilginin ve hakikatin kurumlar tarafından kontrol edilmesine yönelik bir karşı çıkış olarak ortaya çıktı. Postmodernizm, aynı zamanda bir dönemin ruhunu, birden fazla fikri ve teoriyi bir

arada ifade ettiği için hem anlaşılması hem de net bir şekilde tanımlanması oldukça güç bir kavramdır.

Post modern düşünürler, nesnel bilginin tekelleştirici bir yanı olduğunu ve bu yüzden nesnel ve evrensel bilgiden uzaklaşılması gerektiğini, bireyin hakikati keşfetmede modernizmin önerdiği yolları reddetmesi gerektiğini savunmuşlardır. Modern dönemin anahtar kelimeleri olan bilim, akıl ve nesnellik postmodern dönemde karşı çıkılan kavramlar olmuştur. Tek gerçeklik fikri, nesnelliğin reddedilmesini de beraberinde getirmiştir. Bundan dolayı post-truth dönemin içinde bulunmak, bir nevi postmodern dönemin etkisidir. Postmodernizmin hakikat ve nesnel olgulara yönelik geliştirdiği alaycı ve kuşkucu tutum, günümüz post-truth olgusunun düşünsel ve kurumsal zeminini hazırlayan temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Cadwalladr, 2017). Bu entelektüel akımın gerçekliği göreceli hale getiren ve nesnelliği sarsan yaklaşımları, hakikat sonrası dönemin ortaya çıkışına doğrudan olanak tanımıştır (McIntyre, 2018).

Post-truth olgusunun felsefi kökenlerini anlamlandırabilmek için modern ve postmodern düşünce geleneğini birlikte okumak gerekmektedir. Yapı sökümden post-yapısalcılığa kadar uzanan postmodernist söylem çeşitleri; dil, mimari, edebiyat ve felsefe gibi pek çok alanda hakikatin mutlaklığını sarsmıştır. Bu sürecin felsefi temellerini, her ne kadar 19. yüzyıl filozofu olsa da kaleme aldığı metinlerle postmodernizmin epistemolojik köklerini hazırlayan Friedrich Nietzsche'nin düşüncelerinde bulmak mümkündür.

Nietzsche, hakikatin inşasını tartışmaya açarken hakikatin nesnel bir gerçekliğe karşılık gelmediğini; aksine, toplumsal bir uzlaşı zeminine oturtulan ve zamanla kökeni unutulmuş metaforların donmuş ifadesine dönüştüğünü öne sürer. Ona göre insan zihni, evrenin merkezinde konumlanan bir bilgi kaynağı değil, aksine kırılgan bir varoluşun hayatta kalma güdüsüyle ürettiği aldatıcı bir araçtır. İnsan, kendi yarattığı bu zihin dünyasında, tıpkı havada süzülen bir sivrisineğin evrenin merkezinde olduğunu sanması gibi, her şeyin kendi düşüncesi etrafında döndüğü yanılsamasına kapılır. Birey, "herkesin herkese karşı savaştığı" bir doğa durumundan kurtulup toplum içinde var olabilmek için bir barış antlaşmasına ihtiyaç duyar. Bu antlaşma,

beraberinde dilin normatif gücünü getirir; artık neyin hakikat kabul edileceği, herkes için geçerli ve bağlayıcı nitelemelerin uydurulmasıyla saptanır. Bu noktada hakikat, nesnel bir gerçekliğe karşılık gelmekten ziyade, dilsel göstergelerin toplumsal bir sözleşme gereği sabitlenmesidir. Yalan söyleyen kişi, sadece bu yerleşik nitelemeleri (örneğin yoksulken zenginim diyerek) toplumu yanıltacak şekilde kullanan kişidir. Dolayısıyla hakikatin kendisi de bu varoluşsal zorunluluktan bağımsız değildir; hakikat, kökleri unutulmuş ve artık otorite hâline gelmiş metaforlar ordusundan başka bir şey değildir. İnsan, hakikati ifade ettiğini sandığı anlarda aslında metaforların kurgusal kökenini unutmuş olmanın yanılsamasını yaşar. Gerçekte ise atılan her adım illüzyonun bir parçası olmaktan öteye geçemez (Nietzsche, 1998). Hakikatin bu şekilde dilsel ve toplumsal bir kurgu olarak konumlandırılması, perspektivizmi vurgulaması, post-truth dönemin epistemolojik zeminini çok önceden hazırlamış olmaktadır.

Nietzsche, post-truthun epistemolojik temellerini ortaya koyarken bunun siyasete ve ahlak alanına etki etmesi nihayetinde de gündelik hayatı belirlemesi posttruthu ahlaki ve siyasi bir sorun olarak da ele almayı gerektirmektedir. Çünkü hakikatin manipülasyonu yalnızca felsefi bir mesele olmanın ötesine geçerek iktidar pratiklerinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir. Bu noktada Hannah Arendt'in çalışmaları belirleyici bir öneme sahiptir. Hannah Arendt, post-truth kavramını direkt olarak kullanmasa da bu kavramın özünü elli yılı aşkın bir süre önce yaklaşan bir tehlike olarak öngörmüştür. Tespitleri kavramın siyasi etkilerinin anlaşılması yönünde zihin açıcıdır.

Hannah Arendt, totalitarizmin yükselişini ve modern dünyada gerçeğin çöküşünü ele almıştır. Çalışmasında, post-truth dönemde de görülen, totaliter rejimlerin ve yalan propagandanın yaygınlaşmasına yönelik endişeleri öngörmüştür. Arendt'e göre olgusal gerçekliğin en büyük düşmanı, basit bir yalan değil, bir görüştür. Yalancı, gerçeği kasıtlı ve bilinçli bir şekilde gizlemeye çalışırken yalanını yalnızca kendi görüşü olarak sunabilir ve demokratik bir toplumdaki bireylerin ifade özgürlüğü çerçevesinde buna hakkı olduğunu öne sürebilir. Arendt, olgusal gerçekliğin kişisel yorumlardan veya bakış açılarından tamamen bağımsız olamayacağını kabul etmekle birlikte, bunun gerçeklik ve olguların varlığını reddetmek için bir gerekçe

oluşturamayacağını belirtir. Ayrıca, olgu ile görüş ve yorum arasındaki sınırların belirsizleştirilmesini de haklı bulmaz. Bu tür bir bulanıklığın sonucunda, halkın olgu ile kurguyu veya olgu ile görüşü birbirinden ayırt edememesi gibi bir durum ortaya çıkar. Arendt, bu kafa karışıklığının özellikle kitle iletişim araçları tarafından daha da pekiştirildiğine dikkat çeker. O'na göre totalitarizmi ortaya çıkaran sorun yalanın hakikat olarak dayatılması değil, bireylerin doğruyu yanlışı ayırt etmelerini sağlayan duyularının tahrip olmasıdır (Arendt, 2012). Tam da post-truth dönemindeki sorunsala değinen bu açıklamasının ardından "Totaliterler kendisi için doğru-yanlış ayrımı olmayan kişileri hedefler ve bu bir gecede ortaya çıkmaz. Sürekli yalana maruz kalmaktan kaynaklanır" (Arendt, 2014) ifadesini kullanmıştır. Arendt'in iki farklı zamanda yaptığı iki farklı ifadesinden post-truth dönemin bir anda ortaya çıkmadığı, kümülatif bir şekilde bu duruma gelindiği anlamı çıkarılabilmektedir.

Arendt'in olgusal gerçeklik ile görüş arasındaki sınırların bulanıklaşmasına yönelik eleştirisi, post-truth çağında gözlemlenen hakikat erozyonunun temel özelliklerine işaret eder. Bu bağlamda, Arendt'in çalışmaları, hakikatin manipülasyonu ve bireylerin olgusal gerçeklikten uzaklaştırılmasının demokratik toplumlar üzerindeki yıkıcı etkilerine dair erken bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Hakikat krizinin bu siyasi boyutu, felsefi düzlemde postmodernizmin kurucu metinleriyle daha sistematik bir zemine oturtulmuştur. Postmodernizmi felsefi bir kavram olarak ilk kez teorize eden Jean-François Lyotard, modern dönemin evrensel hakikat iddialarını ve büyük anlatıları sorgulaması yönünden post-truth olgusunun felsefi kökenlerini anlamlandırmak açısından kritik bir çerçeve sunmaktadır.

Lyotard, büyük anlatıların sona erdiğini, yerel ve öznel anlatıların yükseldiğini gözlemlemiştir. *Postmodern Durum* çalışmasında aslında modern dünyanın en büyük iddiasını, yani aklın rehberliğinde kesintisiz ilerleme inancını hedef tahtasına oturtmuştur. Yazara göre modernite, kendi varlığını meşrulaştırmak adına birtakım büyük anlatılar icat etmiştir. Aydınlanmanın özgürleşme vaadi ya da Marksizm'in sınıfsız toplum ülküsü bu devasa hikâyelerin en somut örnekleridir (Lyotard, 1994). "Modern terimi... Aklın ilerlemesi ve özgürlük gibi büyük anlatılara müracaat yoluyla meşrulaştıran tüm bilgi biçimlerine uygulanabilir. Bunun aksine, eğer bir söylem meta

anlatılara karşı bir güvensizlik içindeyse ona postmodern denilebilir." (Lyotard, 1994, s. 7). Ancak işin ilginç yanı, çağdaş bireyin artık bu kapsayıcı masallara olan inancını yitirmiş olmasıdır.

Lyotard bu kırılmayı postmodernizmin belki de en kilit cümlesi olan "meta anlatılara karşı duyulan güvensizlik" şeklinde formüle etmektedir. Artık tek bir hakikatten bahsetmek neredeyse imkansızdır. Bilgi artık yerelleşmiş, küçük parçalara bölünmüştür. "Postmodern bilgi... farklılıklara olan duyarlılığımızı arındırmakta, kıyaslanamazlığımızı, hoş görme yetimizi pekiştirmektedir." (Lyotard, 1994, s. 13). Bu noktada Lyotard'ın Wittgenstein'dan ödünç aldığı *dil oyunları* kavramı devreye girer. Her topluluk kendi kurallarıyla oynar; dolayısıyla doğruluk, evrensel bir yasadan ziyade bu yerel oyunların iç tutarlılığına bağlıdır.

Bugün içinden geçtiğimiz post-truth dönemini anlamak için bu felsefi zemin şarttır. Çünkü nesnel gerçekliğin yerini duygusal iknanın ve inanılırlığın alması, Lyotard'ın bahsettiği o parçalanmış hakikat algısının bir sonucudur. Lyotard'a göre bilim bile bu krizden muaf değildir. Bilimsel bilgi, metaanlatıları reddederken kendi meşruiyetini nasıl savunacaktır? Bu büyük bir paradokstur. Çözüm ise uzlaşmada değil, Lyotard'ın *paraloji* dediği o yaratıcı çatışmada gizlidir. Paraloji terimiyle kastedilen şey, mevcut kuralları yıkıp yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlayan yaratıcı aykırılık durumudur (Lyotard, 1994, s. 14). Geleneksel bilim anlayışı bir konuda herkesin hemfikir olmasını (consensus) bir başarı sayarken, postmodern bilgi anlayışında başarı; mevcut sistemi sarsan, daha önce sorulmamış soruları sorduran ve sistemi hata yapmaya zorlayan yeni bir söylem üretmektir. Bir başka ifadeyle bilgi, herkesin evet dediği noktada değil, birisinin "peki ya böyleyse?" diyerek oyunu bozduğu noktada gelişir (Lyotard, 1994, s. 140).

Lyotard'ın *Postmodern Durum*'da ortaya koyduğu meşruluk krizi, modern dönemin evrensel hakikat iddialarını yerle bir etmiş ve bilgiye dair her iddiayı yerel dil oyunlarının bağlamına indirgemiştir. Bu çözülme, post-truth çağında gözlemlenen hakikat kaybının felsefi kökenini oluşturur. Gerçek artık doğrulanabilir bir olgu değil, toplumsal söylemler vasıtasıyla meşrulaşan bir hikayedir. Bu noktada Lyotard'ın

ortaya koyduğu tablo, Fransız düşünür Jacques Derrida'nın yapısökümcü teorisiyle daha da derinleşmektedir.

Yapı sökümle hakikati sorgulayan Fransız filozof Jacques Derrida, tüm gerçeklik metindir derken gerçekliği dile indirgemektedir. Ona göre aynı metin, hiçbiri diğerine üstün olmayan farklı biçimlerde yorumlanabilir. Ortaya çıkan anlam özneldir ve okuyucunun bakış açısına bağlıdır. Yorum ve anlam sayısı, bakış açısı sayısıyla eşdeğerdir (Derrida, 2011). Bu yaklaşımla hakikat, metnin dışında değil içinde ve okurun yorumlama pratiğinde var olmaya başlar, dolayısıyla göreli bir nitelik kazanır ve çoğullaşır

Bu görelilik, Derrida'nın *différance* kavramıyla daha da derinleşir. Derrida'ya göre *différance*, "bilerek ya da bilmeyerek bir istek ya da iradenin tamamlanmasını askıya alan dolambaçlı zamansallığın aracılığına başvurulma biçimidir" (Derrida, 2008, s. 53). Bu tanım gereği sözle ifade edilen her şeyin anlamı kendi dışında oluşur; anlam sabit bir gerçeği, doğruyu veya hakikati ifade etmez, hep ertelenir ve sürekli olarak yeniden kurulur. Anlam, bir gösterenin temsil ettiği gösterilen üzerinden inşa edilir ve bu ilişki çoğunlukla sorgulanmaksızın geçerli kabul edilir. Oysa ne gösterenin içsel mahiyetinden ne de doğrudan gerçeklikten kaynaklanır; gösteren ile gösterilen arasındaki dilsel uzlaşının geçici ve kırılgan bir ürünüdür. Dilin sınırları hakikatin sınırlarını da belirler, kelime ile gerçek arasındaki ilişki hiçbir zaman tam örtüşmez, dolayısıyla hakikat dil aracılığıyla ancak eksik biçimde ifade edilebilir. Kelimeler farklı zamanlarda, farklı kişilerde ve farklı metinlerde birbirinden ayrışan gerçekliklere işaret eder, gerçek hep ötelenir. Bu yapısal belirsizlik, anlamın kesin biçimde sabitlenmesini imkânsız kılar ve mevcudiyet metafiziğinin temelindeki hakikat arayışını sarsar (Derrida, 2011). Göreceli bir anlam üretiminin mutlak bir doğruluğu üretmesi mümkün değildir. Bu bağlamda ele alındığında doğruluk, hakikat ve gerçeklik gibi kavramlar göreli ve yapısal bir nitelik taşır. Tam da bu yüzden nihai ve değişmez olmaktan çıkarlar.

Yapı söküm, anlamın sabit ve belirli olmadığını tersine metnin içindeki içsel gerilimlerin ve çelişkilerin anlamı ürettiğini öne sürer (Rutli, 2016, s. 49). Bu tespit, post-truth çağının temel dinamiğiyle doğrudan örtüşmektedir: Anlam bir kez

sabitliğini yitirdiğinde, hangi söylemin gerçek olduğuna dair karar da belirsizleşir. Derrida'ya göre dil, mevcudiyet metafiziğinin hem üzerinde kurulduğu hem de bu düşüncenin temelsizliğini gün yüzüne çıkaracak olan alandır (Rutli, 2016, s. 56). Dolayısıyla hakikat iddiasındaki her söylem, aslında dilin kendi yapısal kırılganlığını gizleme çabasından başka bir şey değildir

Söz konusu felsefi hat Harry Frankfurt'un, gerçeği kasten gizleyen yalancı ile gerçekle bağını tamamen koparan "saçmalayan" (bullshitter) arasında kritik bir ayrım yapmasıyla ahlak felsefesi boyutuna taşınmıştır. Frankfurt'a göre hem yalancı hem de saçmalayan, dinleyicilerini doğruyu söylediklerine inandırmaya çalışır ve her ikisi de bir şeyleri gizlemeyi amaçlar. Ancak ikisi arasındaki temel fark, yalancının gerçek ile yalan arasındaki ayrımı kabul etmesi ve kasıtlı olarak gerçeği gizlemek için yalan söylemesidir. Buna karşın saçmalayan, gerçek ve yalan arasındaki ayrımı önemsemez ve ifadelerinin gerçeklikle bir ilişkisi olup olmadığını umursamaz. Saçmalayan, gerçeğe karşı ilgisizliğini de dinleyicilerden gizlemeye çalışır, ancak bu ilgisizlik onun asıl ayırt edici özelliğidir (Frankfurt, 1986). Bu ayrım, post-truth dönemde üretilen söylemlerin niteliğini anlamlandırmak açısından kritik bir analitik araç sunmaktadır; zira çağın karakteristik figürü çoğu zaman bir yalancı değil, hakikate kayıtsız olan ve bu kayıtsızlığını da gizlemeye çalışan bir aktördür. Bu kayıtsızlık hali, Matthew D'Ancona'nın (2017) belirttiği üzere uzmanlara duyulan güvenin sarsıldığı ve duyguların rasyonel düşünceyi gölgelediği bir iklimi beslemiştir.

Matthew D'Ancona, bir İngiliz gazeteci ve yazar olarak, 2017'de yazdığı kitabında post-truth dönemin dinamiklerini ve etkilerini somut siyasi olgulara dayanarak kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Kitap, Brexit, Donald Trump'ın seçimi ve iklim değişikliği inkârı gibi örneklerle, duyguların gerçeklerin önüne geçtiği bir çağın yükselişini inceler. D'Ancona, post-truth olgusunun yeni iletişim teknolojileri ve sosyal medya sayesinde nasıl güçlendiğini açıklayarak, bu sürecin yalnızca yalanlarla değil, aynı zamanda toplumun yalanlara tepkisiyle de şekillendiğini vurgular.

Matthew D'Ancona'ya göre (2017), post-truth döneminde duygular, rasyonel düşünceyi gölgede bırakmaktadır. Bilim, şüphecilik ve küçümsemeyle karşı karşıya kalırken, gerçeğin önemi giderek azalmaktadır. Bu dönemde uzmanlar, güvenilir bilgi

kaynakları olarak değil, genellikle bir kötü niyetliler karteli olarak algılanmaktadır. Nesnel gerçekler yerine, öznel bakış açıları ve duygusal hikâyeler toplumun algısını şekillendirmekte, bu da hakikat ve bilgiye yönelik güvenin zayıflamasına yol açmaktadır. D'Ancona eserinde, Hannah Arendt'in gerçeklik ve olguların manipüle edilebilmesiyle ilgili öngörülerine sık sık atıfta bulunur ve Arendt'in analizlerinin post-truth döneme dair erken bir uyarı olarak değerlendirilebileceğini öne sürer.

Sonuç olarak modern felsefe, hakikatin keşfedilebileceğini söyleyerek rasyonel düşünce ve objektif gerçekliği vurgulamıştır. Postmodern felsefe ise hakikatin öznel, göreceli, sosyo-kültürel faktörlerle şekillenebileceğini söylemiştir. İncelenen iki dönem sonunda post-truth dönemi yorumlamak gerekirse; bu dönemde hakikat hem öznel hem de manipüle edilebilir hale gelmiştir. Hakikat bireylerin inanç ve duygularına hitap eden anlatılar aracılığıyla şekil almaktadır.

Post-truth dönemde sosyal medya kullanımın artması ve teknolojik gelişmelerden dolayı gerçekler objektif olarak analiz edilemeyecek duruma gelmiştir. Çünkü sosyal medya platformlarında herkes kendi gerçekliğini inşa ederek yayılıma koyar ve bunun sonucunda toplumda birçok farklı hakikat anlayışı ortaya çıkarak bu hakikatler çatışma sürecine girer. Bu hakikatlerin çatışması ve rekabeti de toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmektedir.

Sosyal medyanın yaygınlaşmasının bir diğer felsefi boyutu ise modern dönemde bilgi üreten ve yayan entelektüel, aydın bir kesim mevcuttu. Kesin bilgi tek bir merkezden insanlara ulaşmaktaydı. Postmodern dönemde bilgi de bilginin üretim ve dağıtımını yapan merkez de parçalara ayrıldı. Dijital medyanın bilgi kaynaklarını tüm bireylere açmasıyla her birey aynı zamanda bilgiyi üreten ve dağıtan birim haline geldi. Bilgi üretiminin demokratikleşmiş ancak aynı zamanda yanlış, referansı olmayan, kanıtlanabilirliği düşük bilgiler, duygu yüklü anlatılar da yayılma imkânı bulmuştur. Gelişen algoritmalar ve yapay zekâ da gerçeklik algımızı daha karmaşıklaştırmıştır. Bu yüzden bireyler gerçeklik üzerine kurulu olan sağlam zeminden giderek uzaklaşmıştır (Karauğuz, 2024).

Post-truth olgusu ve felsefesi hem postmodernizmin hem de modernizmin ötesinde bir fenomendir ve tarihsel diyalektiğin içinde bir ardışıklık göstermez. Post-truth, bilgi ve hakikat anlayışının kitle iletişim araçları ve popüler kültür aracılığıyla şekillendiği, duygular ve inançlar üzerinden hakikatlerin sorgulandığı bir dönemi tanımlar. Modernizm ve postmodernizmin felsefi çatışmalarından bağımsız bir şekilde, daha çok pragmatik bir düşünsel dönüşümün, bilgi ve doğruluk algılarındaki bir kaymanın ifadesidir.

Postmodern felsefe ile post-truth felsefe arasında tamamen farklılıklara dayalı bir ilişki olmadığı gibi bazı benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerliklerden ilki hakikat algısıdır. Hem postmodernizm hem de post-truth, tek bir mutlak hakikat fikrini reddeder. Postmodernizm, bilginin ve gerçeğin dil ve söylemler tarafından inşa edildiğini savunurken, post-truth, duyguların ve inançların nesnel gerçeklerden daha önemli hale geldiği bir ortamı tanımlar. Hakikat fikrinin tek olmayışından kaynaklı görecelilik de diğer benzer yön olmaktadır. Her iki kavram da göreceliliği vurgular. Postmodernizm, bilginin ve gerçeğin bağlama ve bakış açısına göre değiştiğini savunurken, post-truth, farklı inanç sistemlerinin eşit değer taşıdığı fikrini benimser. Gerçeğin ve bilginin kişiden kişiye göre değişmesi tüm sunulan bilgilerin sorgulanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla hem postmodern hem de post-truth felsefede eleştirel düşünce son ve zorunlu benzer yöndür. Hem postmodernizm hem de post-truth, otoriteye ve statükoya karşı eleştirel düşünmeyi teşvik eder. Postmodernizm geleneksel bilgi biçimlerini sorgularken, post-truth, medya ve kurumların sunduğu bilgilere karşı dikkatli olunması gerektiğini savunur. Bu noktada post-truthun kendi içindeki çelişkisi de öne çıkmaktadır. Bağlama ve bakış açısına göre bilginin ve gerçeğin değiştiğini savunurken aynı zamanda bireylere sunulan bilginin tartışmalı olduğunu söyleyerek, dikkat edilmesi gerektiği konusunda bireyleri uyarır. Dikkat etmek için bireyin bilgiyi teyit etmesi gerekir. Ancak kişi sayısı kadar farklı bilginin bulunduğu bir platformda teyit nasıl gerçekleşecektir? Dahası ne kadar güvenilir bilgi sunabilir?

Bireyin teyit kapasitesi ile ağın sunduğu bilginin güvenilirliği arasındaki bu diyalektik çıkmaz, hakikatin kolektif bir onaydan ziyade parçalanmış algılara dönüştüğü bir zemini işaret etmektedir. Bu sorular ışığında, post-truth ve postmodern felsefenin

hakikati yapı söküme uğratan farklı yönlerini de açmak gerekmektedir. İlk olarak tarihsel bağlamda fark vardır. Postmodernizm 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkarken, post-truth 21. yüzyılda, sosyal medyanın yükselişi, teknolojinin yatay ilerleyişi ve bilgi bolluğuyla ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. Bu tarihsel bağlam tam bir ardışıklık ifade etmezken iki dönem arasında iç içe geçme durumu da bulunmaktadır. İki dönemin ayrıldığı diğer yön, odak noktasıdır. Postmodernizm, bilgi ve gerçekliğin doğası üzerine odaklanırken, post-truth, politik ve sosyal etkilerine odaklanır. Postmodernizm, bilginin ve gerçekliğin her zaman bir yorum ve bakış açısıyla inşa edildiğini savunur. Post-truth dezenformasyon ve yalan haberlerin yaygınlaşmasıyla ilişkilidir. Objektif gerçeklik algısı yerini kişisel inançlara ve duygulara bırakır.

Son olarak en önemli ve bireyler üzerinde en fazla etki yapan farklılık, niyettir. Postmodernizm, bilgiyi ve gerçeği daha iyi anlamak için bir araç olarak kullanılırken, post-truth, manipülasyon ve aldatma için bir araç olarak kullanmaktadır. Postmodern bir sanat eserinin anlamı, izleyiciye göre değişebilirken, post-truth, siyasi kampanyalarda ve propaganda yaymak için kullanılabilir. Bu yüzden tezde adı geçen bazı filozoflar (Harry Frankfurt, Hannah Arendt, Jean- François Lyotard) post-truthun, demokrasinin geleceği için bir tehdit olduğunu savunmaktadır. Bu aşamada, "post-truth felsefeden nasıl bir fayda beklenebilir?" sorusu akıllara gelmektedir. Post-truth felsefe hakikat kavramının yeniden değerlendirilmesi ve çoğulcu bir perspektiften ele alınmasını sağlar. Farklı hakikatler arasında nasıl bir diyalog kurulacağı hatta gerçekliğin ötesinde ortak zeminin, anlayış ve empatinin nasıl oluşacağı hakkında yol gösterir.

2.2 Post-Truthun Diğer Kavramlardan Ayrışması

2.2.1 Post-Truth ve İdeoloji

Post-truth ve ideoloji kavramları anlam bakımından örtüşüyor gibi görünse de bugün ideoloji yerine yeni bir kavrama ihtiyaç duyulmasının haklı gerekçeleri bulunmaktadır. Bu bölümde post-truth ve ideoloji kavramları arasındaki kesişim ve ayrışım noktaları irdelenerek her iki kavramın toplumsal algı yönetimi ve gerçekliğin inşasındaki rolleri karşılaştırılarak, günümüz bilgi toplumunda bu iki olgunun etkileri analiz edilmiştir.

Post-truth dönemde gerçeklik, bireysel inanç ve duygularla yeniden şekillenirken ideolojiler de benzer şekilde kitlelerin düşünce yapılarını ve toplumsal gerçeklik algısını biçimlendirme işlevi görmektedir. İdeoloji, bireylerin ve toplumun dünyayı anlamlandırabilmek amacıyla başvurduğu değer, inanç ve ulamların tümüdür (Oktar, 2002).

Pek çok ideoloji tanımı olmasına karşın üzerinde en çok anlaşma sağlanan tanım "egemen toplumsal sınıfın, iktidarını meşrulaştırma aracıdır." İdeoloji tarafsız bir bilgi birikimi değil, belli bir bakış açısını ve dünyayı yorumlama biçimini temsil eden güçtür. Egemen sınıf kendi bakış açısının sürdürmek ve korumak için kullanır. Dil, eğitim, medya içine gizlenir. İdeoloji, belirli etkiler yaratmak amacıyla, belli insan özneleri tarafından dilin fiilen kullanılmasıyla ilgili bir olgudur (Eagleton, 1991).

Terry Eagleton'un *İdeoloji* adlı kitabında on altı farklı ideoloji tanımı yapılmıştır. Post-truthun bu tanımlardan "sistemli bir şekilde çarpıtılan iletişim" (Eagleton, 1991) tanımına yaklaştığı görülse de bundan daha geniş anlam içerdiği söylenebilir. Çünkü post-truthta sadece çarpıtılan iletişim değil yanlış bilginin yayılımı da söz konusudur. Ayrıca post-truthta iletişim her zaman kasıtlı ve sistemli çarpıtılmaz. Kişi herhangi bir kasıt olmadan da sosyal medya aracılığıyla edindiği eksik/yanlış bilgiyi yayabilmektedir. Post-truth sadece iletişimin çarpıtılması değil, inanç ve duygulara hitap eden bilgi ve alternatif gerçeklerin toplumda yer almasıdır. Sistemli çarpıtılan iletişim genellikle planlı ve organize edilmiştir. Belirli bir iletişim stratejisi altında çalışılır ve bu strateji, uzun vadeli bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilir. Post-truth çoğu zaman planlama yapılmaksızın dolaşıma giren bilgilerdir ve hızlı bir şekilde yayılır. Sosyal medya gibi dijital iletişim platformları üzerinden kolayca etki alanını genişletebilmektedir.

Bir başka yaklaşıma göre ideoloji kavramına ilişkin üç tarz benimsemek mümkündür (Sancar Üşür, 1991):

Üç yaklaşımdan ilki, ideolojinin yanlış bilinç olarak anlaşılmasıdır. Buna göre ideoloji, bir yanılgıdır; yani gerçekliğin çarpıtılmış bir şekilde algılanmasını ifade eder. Bu anlamıyla post-truthla benzeşse de yanlış bilinç daha çok toplumun ekonomik ve

sınıfsal yapıları üzerinden ideolojik manipülasyonun bir ürünü olarak ortaya çıkar ve bireylerin gerçekliği nesnel bir şekilde anlamalarını engeller. Post-truth ise daha çok duygusal tepkiler ve kişisel inançlar üzerinden şekillenen nesnel gerçeklikten sapmayı ifade eder. Post-truthta doğrular, insanların inandıkları veya inanmak istedikleri şeylere göre şekillenirken, yanlış bilinçte bu çarpıtma daha çok toplumsal ve ekonomik güç ilişkileri tarafından yönlendirilir. Yani, yanlış bilinç ideolojik araçlarla manipüle edilen bir toplum yapısının parçasıyken, post-truth daha bireysel bir düzeyde, toplumsal bağlamdan bağımsız olarak gerçeğin esnekliğine odaklanır.

İkincisi ideolojinin hegemonya olarak anlaşılmasıdır. Bu yaklaşım ideolojiyi, egemen sınıfların toplumsal düzeni koruyup yeniden üretmek için kullandıkları bir araç olarak görür. Bu anlamıyla post-truthla benzeşir gibi görünse de hegemonya daha çok egemen sınıfların toplumsal yapıyı ve değerleri kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek için bilinçli bir şekilde kullandığı ideolojik araçlarla ilgilidir, oysa post-truth, bireylerin duygusal ve inançsal tercihlerine dayalı olarak gerçekliği çarpıtması ve nesnel doğrulardan sapmasıyla, daha çok kişisel ve kolektif algıların bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Üçüncü ve son yaklaşıma göre ideoloji söylem olarak anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımda Üşür, ideolojiyi, dil ve söylem üzerinden toplumsal yapının her yerine nüfuz eden bir güç olarak değerlendirmektedir. Bu anlamıyla post-truthla örtüşüyor gibi görünse de söylem, toplumsal ve kültürel bağlamda egemen ideolojilerin ve güç ilişkilerinin dil aracılığıyla nasıl normalleştirildiğine ve doğal hale getirildiğine odaklanırken, post-truth, özellikle medya ve sosyal medya aracılığıyla doğruluğun ve nesnelliğin yerini duygular, kişisel inançlar ve manipülatif bilgilerin aldığı bir dönemin fenomenidir. Yani, söylem daha çok ideolojik yapıların sürdürülmesi ve meşrulaştırılmasıyla ilgilidir, post-truth ise bireylerin gerçeklik algısını şekillendiren, duygusal ve subjektif bir bilgi üretim sürecine işaret eder (Sancar Üşür, 1991).

Bu yaklaşım tarzları çerçevesinde yapılan post-truth incelemesi, post-truthun gerçeklik anlayışı, bilgi ve inanç yapıları ile toplumsal etkileri bakımından belirgin farklılıklar sergilediğini ortaya koymaktadır. İdeoloji yaklaşımları gerçekliği çarpıtma veya biçimlendirme üzerine odaklansa da bu yaklaşımların temelinde hâlâ nesnel bir

gerçeklik kavramı yer almaktadır. Oysa post-truth, nesnel gerçekliği ikincil hale getirerek bunun yerine duygulara, kişisel inançlara ve bireysel anlatılara dayalı bir gerçeklik inşa etmektedir. Bilgi ve inanç boyutunda ideoloji yaklaşımları, bilgiyi hegemonya, söylem ya da yanlış bilinç perspektifinden ele almakta ve mevcut bilginin belirli ideolojik amaçlar doğrultusunda şekillendirildiğini vurgulamaktadır. Post-truth ise bilgiyi geri plana iter; onun yerine duygusal ve inanç temelli argümanların ön plana çıktığı, hakikat ile yalanın eşit düzlemde değerlendirildiği bir durumu ifade eder. Toplumsal etki açısından bakıldığında, ideoloji yaklaşımlarında ideolojinin toplumsal yapıyı devam ettirmek ve güçlendirmek için kullanıldığı görülürken, post-truth döneminde toplumsal yapı ve ilişkiler hakikatin manipüle edilmesi yoluyla yönlendirilmekte ve çoğunlukla politik ya da kişisel çıkarlar ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, ideoloji kavramları belirli bir toplumsal düzeni sürdüren bilinçli çarpıtmalar olarak değerlendirilebilirken, post-truth, hakikatin kendisinin değersizleştirildiği ve bireysel inançların ön plana çıkarıldığı bir durumu temsil eder.

İdeoloji ve post-truth arasındaki temel farkları ve bu farkların toplumsal, kültürel ve politik etkilerini daha kapsamlı ortaya koymak gerekirse ideoloji; bir toplumun nasıl anlaşılacağı, toplumsal düzenlemenin nasıl yapılacağına dair kapsamlı bir fikir ve inanç sistemidir. İdeolojide hedef, daha adil ve eşitlikçi bir toplum inşa etmek veya mevcut düzeni korumaktır. İdeolojiler, genellikle kanıtlara ve mantığa dayanan sağlam bir teorik çerçeveye sahiptir. Örneğin feminizm, liberalizm, komünizm gibi ideolojilerin belirli bir hedefi ve güçlü dayanağı vardır. Post-truth kavramının tanımında, gerçekten ziyade duygulara ve inançlara hitap eden bilgi ve propagandanın kullanılması öne çıkar. Bu bağlamda post-truthun temel hedefi, kanıtlardan çok kişisel görüşlere, önyargılara ve duygulara dayalı söylemler aracılığıyla güç ve kontrol elde etmek ya da belirli bir gündemi teşvik etmektir. Sahte haberler veya komplo teorileri bunun en belirgin örnekleridir; çünkü bu tür söylemler herhangi bir bilimsel temele dayanmaz.

İdeoloji, gerçeğe dayalı bir bakış açısıyla dünyayı anlamamıza ve dönüştürmemize yardımcı olan bir inanç ve fikir sistemi iken post-truth hakikatin önemini geri plana iter ve onun yerine duygulara, inançlara ve bireysel anlatılara öncelik verir. İdeolojiler genellikle daha iyi bir dünya inşa etme amacı taşır ve sağlam bir teorik çerçeveye

dayanır; oysa post-truth, kişisel çıkar ya da siyasi kazanç için kullanılan, önyargılara ve duygulara yaslanan bir yaklaşımı temsil eder. İdeoloji toplumsal yapıda kalıcı değişiklikler yaratabilirken, post-truth çoğunlukla geçici ve zararlı etkiler doğurur. Ayrıca ideolojide üzerinde uzlaşılmış bir gerçeklik fikri bulunurken, post-truth ortamında her birey kendi hakikatini inşa eder ve bu da kişi sayısı kadar hakikatin var olduğu bir durum ortaya çıkarır.

2.2.2 Post-Truth ve Söylem

Post-truth kavramı söylemle benzerlik taşıyor gibi görünse de aralarındaki benzerlik ve farklılıkların ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Post-truth, yalnızca dilin manipülatif bir araç olarak kullanılmasını değil, aynı zamanda gerçeğin çarpıtılması, duyguların ve inançların olguların önüne geçirilmesi gibi daha derin ve çok boyutlu bir süreçleri kapsamaktadır.

Dil yalnızca bilgiyi iletme amaçlı bir şeyler söylemeye değil, aynı zamanda bazı şeyler yapmaya da imkân tanımaktadır. Dilin bu işlevleri birbirinden ayrı değildirler (Ercan & Danış, 2019). Dil, gerçekliğin bir haritasıdır, bu yüzden gerçekliğe gönderimde bulunulduğu için bağlam, dil kullanımda önemli bir yere sahiptir (Ervin-Tripp, 2014). Dilin kullanımında ve anlam oluşumunda bağlamın önemli oluşu söylem kavramını meydana getirir. En genel tanımıyla söylem, "yazılı ve sözlü dilin kullanımı, sosyal bir pratik şekli"dir (Fairclough, 1992'den akt. Jaworski ve Coupland, 2006). Bireylerin yaşamını düzenlemesini ve sürdürmesini sağlayan söylem, bireylerde bir düşünce yapısı meydana getiren ve biçimlendiren bir yapıdır (Toolan, 1997). Söylem, ideolojilerin ifade edilmesini sağlarken yeniden üretilmesinde de rol oynar. Aynı zamanda söylem sayesinde ideolojiler edinilir, pekiştirilir, değiştirilebilir ve sürdürülür (van Dijk, 2000).

Söylem ve ideoloji yakın ilişki içerisindedir. Söylemin ideolojik gücü ve toplumsal inşadaki merkezi rolü, iktidarın en önemli aygıtlarından biri olan medyada somut bir karşılık bulur. Medyanın geniş kitleler tarafından anlaşılabilmek adına dili basitleştirmesi aslında stratejik bir söylem inşasıdır. Bu dilsel sadelik haberin yayılma hızını artırsa da hakikatin özündeki karmaşıklığı feda etmektedir. Zira Bourdieu'ye

göre karmaşık bir doğaya sahip olan gerçeklik, ancak aynı ölçüde yetkin ve katmanlı bir dille ifade edilebilir. Dolayısıyla medyanın dili basitleştirme operasyonu, bireyi hakikatten uzaklaştırırken, iktidarın söylem yoluyla toplumu biçimlendirmesine zemin hazırlar (Bourdieu'den akt. Cheviron, 2016, s. 15). Bu nedenle eleştirel söylem çözümlemesiyle metinlerin dilsel çözümlemesi yapılır. İnsanların toplumsal yapı içerisinde baskıya uğrama biçimleri ancak metinlerin dilsel çözümlemesi ile ortaya çıkarılabilmektedir (Mills, 2004). Sözcüklerin gücünden en etkili şekilde faydalanılan post-truth çağında yalanlar artık hakikati çarpıtmanın yanı sıra en güçlü silah olmuştur hakikati farklı yönlere çekebilmek için.

Söylemin toplumu yönlendirme konusunda etkisi bu kadar güçlü iken post-truth ile arasındaki ilişkinin derinliğini ve bunların iletişim üzerindeki farklı etkilerini anlamak zorlu bir süreç haline gelmektedir. Bu yüzden önce benzer olan yönlerini belirlemek ardından farklılıklarına değinmek gerekir. Söylem ile post-truthun yollarını kesiştiren üç uğrak noktası vardır. İlkinde her ikisi de iletişim araçları olarak kullanılarak, insanların düşüncelerini etkileme ve belirli bir mesajı güçlendirmeyi hedefler. İkinci uğrak noktasında her ikisi de anlam üretmek ve gerçekliği şekillendirmek için dil kullanımına odaklanır, dilin kullanımı üzerinden etki yaratır; ikisinde de kelimelerin seçimi ve ifadelerin biçimi önemlidir. Son olarak her ikisi de toplum üzerinde derin etkilere sahiptir; söylem ve post-truth kullanımı toplumsal algıları, politik görüşleri ve tutumları şekillendirmektedir.

İlk bakışta birbirine benzer gibi görünseler de söylem ve post-truth kavramları temelde dört noktada ayrışmaktadır. Öncelikle söylem, farklı amaçlar için kullanılmakla birlikte esasen bir mesajın etkili biçimde iletilmesini hedeflerken post-truth olgusu gerçeği çarpıtarak duygusal tepkileri manipüle etmeyi amaçlamaktadır. Söylem, doğru bilgiye dayalı olarak gerçeklikle uyumlu bir çerçevede inşa edilirken post-truth, gerçeği göz ardı ederek ya da çarpıtarak bilgiyi yönlendirme işlevi görür. Bu nedenle iki kavramın özellikle gerçeklikle kurduğu ilişki bakımından belirgin bir farklılık taşıdığı söylenebilir. Ayrıca söylem, etik sınırlar içinde kalarak doğruluk ilkesine bağlı kalma eğilimindeyken post-truth etik kaygılardan bağımsız bir biçimde manipülasyonu meşru bir araç olarak kullanabilmektedir. Son olarak, söylem medyanın doğru bilgi sunma sorumluluğu ile ilişkilendirilirken post-truth hem

geleneksel medya hem de sosyal medya aracılığıyla bilginin manipülasyonu için işlevselleştirilmektedir.

2.2.3 Post-Truth ve Hegemonya

Hegemonya sözcüğü kökenlerini Yunancadan almaktadır. "Liderlik, üstünlük, hüküm sahibi olma" anlamlarına gelmektedir. Kelime olarak "Bir kişinin başka bir kişi üzerindeki üstünlüğü ve baskısı" (Türk Dil Kurumu [TDK], 2025) olarak tanımlanır. Felsefi bir kavram olarak "Bir toplumda hâkim sınıf ya da yönetici sınıfın iktidarını doğal ve meşru göstermesi, kendi sınıfsal çıkarlarını evrensel çıkarlar olarak ifade etmesi durumu"nu ifade etmektedir (Cevizci, 2005, s. 817). Post-truth dönemde, yeni liderlik anlayışı ile stratejilerin, hegemonik güç ilişkilerini kurmadaki rolü, gerçekliğin çarpıtılmasının hegemonya ile kesişme biçimi ve toplumsal iktidar ilişkilerinin inşasında doğurduğu etkiler bu bölümde ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Hegemonya ve post-truth birlikte ele alındığında, her iki kavramın da toplumsal düzende güç ve kontrolün nasıl elde edildiği ve sürdürüldüğü ile ilgili olduğu görülür. Bu nedenle aralarındaki ayrımlara geçmeden önce, öncelikle bu iki kavramın temel özelliklerinin açıklanması gerekmektedir.

Siyasal iktidarın hegemonik gücünü pekiştiren en kritik eleman olan rızanın inşası, ilk kez Walter Lippmann tarafından 1920'li yıllarda teknik bir devrim olarak nitelendirilmiştir (Lippmann, 1922). Lippmann, demokrasinin gelişmesiyle birlikte rızanın ölmediğini, tam tersine psikolojik veriler ve modern propaganda aygıtlarıyla desteklenen bilimsel bir çözümlemeye dönüştüğünü savunmuştur (Lippmann, 1922'den akt. Özçetin, 2018). Hegemonya ve post-truth kavramlarının merkezinde yer alan rızanın inşası süreci, modern toplumda bireyin gerçeklikle kurduğu bağın medya aracılığıyla nasıl yeniden yapılandırıldığını anlamak açısından önemli bir basamaktır. Bireylerin gerçeklik olarak kabul ettikleri dünya ile olay ve olguların özü, aslında medyanın bireylere sunduğu gerçeklik tasarımlarının süzgecinden geçerek şekillenir. Bu süreçte medya, gerçekliği doğrudan yansıtmak yerine insanın çevresiyle kurduğu ilişkide sahte veya sözde çevreler inşa eder. Bu durumun temelinde ise insanın nesnel dünyayı tüm karmaşası ve hamlığıyla algılamakta zorluk çekmesi yatmaktadır. Medya, bireylerin zihinsel kapasitesini zorlayan bu karmaşık bütünlüğü, daha kolay

kavranabilen temsiller ve kurgular yardımıyla basit düzeye indirir. Lippmann'ın burada bahsettiği kurgular doğrudan birer yalanı temsil etmez; aksine bunlar, dış dünyadaki devasa karmaşanın bireylerin zihinde yer bulabilmesi için üretilmiş sembolik haritalardır.

İnsanlar, dış dünyayı bizzat deneyimlerken yorulmak ve zorlanmak yerine medyanın kurduğu bu temsili çevreye kanaat getirerek inanmaya başlarlar. Gerçeklik ile kurgu arasındaki sınırın belirsizleşmesi, insanların dış çevreyi sınıflandırma ve anlamlandırma yetilerindeki sınırlılıklardan kaynaklanır. Bu bilişsel boşluk, medyanın sunduğu imajlarla doldurulurken, bireylerin hem kendileri hem de ötekiler hakkında zihinlerinde oluşturdukları bu resimler, *kamuoyu* denilen olgunun temelini oluşturur. Lippmann, kamuoyunu bu yönüyle bir sahte çevre olarak niteleyerek, bireyin hakikate ulaşmasını engelleyen bariyerlerin hem insan olmanın getirdiği kısıtlılıklardan hem de medyanın sistematik kurgularından beslendiğini savunur (Lippmann 1922'den akt. Özçetin, 2018, s. 88-90).

"Rızanın imalatı" olarak literatüre geçen bu mekanizma, Lipmann'ın 1922 tarihli *Public Opinion* eserinde kamuoyunun oluşumuyla doğrudan ilişkilendirilmiştir. O, bu süreci açıklarken kafadaki resimler, dış dünya ve şaşkın sürü gibi kavramlarla kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki baskın rolünü açıklamaya çalışmıştır. Medya, şaşkın sürü olarak kavramsallaştırılan halkın zihni için imgeler inşa ederek rızayı üretirken aynı zamanda egemen güçlerin ihtiyaç duyduğu kamuoyu desteğini de sağlar. Dolayısıyla rızanın medya aracılığıyla inşa edilmesi, modern demokrasilerin işleyişinde sadece bir yöntem değil, aynı zamanda sistemin sürdürülebilirliğini sağlayan hayati bir olgudur. Bu sistematik ikna süreci sayesinde toplumsal öncelikler ve siyasi hesaplamalar, görünmez bir el tarafından yeniden kurgulanarak meşruiyet kazanır (Balun, 2019, s.29-30).

Hegemonya, egemen sınıfın toplumsal yaşam üzerindeki yönlendirici gücüdür. Bu yönlendirme, çoğunluğun rızasına dayanır ve bu rıza tam da egemen sınıfın ekonomik konumlanmasından kaynaklanan prestij ve güvenden beslenir (Gramsci, 1971, s. 12). Marksist ekolü devam ettiren İtalyan düşünür Antonio Gramsci, hegemonya kavramını kapsamlı biçimde incelemiştir. Gramsci (1997, s. 28'den akt. Dural, 2012 s. 312)'a

göre hegemonya, proletarya gibi yönetme potansiyeli taşıyan bir sınıfla mevcut iktidar pratikleri arasındaki ilişkiler ve mücadele alanından başka bir şey değildir. Egemen sınıflar, kendilerine muhalif grupları denetlemek için başvurdukları bu mekanizmayı yalnızca baskı ve zor kullanarak işletmezler. Elbette zorlama, hegemonyanın bir unsuru olsa da onun bütünü değildir. Hegemonya aynı zamanda kültürel ve düşünsel alanlarda da varlık gösterir. Gramsci, hegemonya anlayışını yalnızca siyasal alanla sınırlı tutmaz; bunun ötesinde özel yani devlet dışı alanların rolünü de kapsayacak şekilde genişletir. Ona göre hegemonya, kapitalist toplumlarda toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamak için zor kullanımının ötesine geçen ve rızaya dayalı olarak işleyen bir araçtır (Gramsci, 1997, s. 28'den akt. Dural, 2012, s. 312).

Gramsci'nin hegemonya kavramını ele alırken, tarihsel blokla ilişkisine de mutlaka değinmek gerekir. Hegemonya, bir toplumsal sınıfın ya da grubun kendini yönetme pozisyonunda görmesiyle ilgilidir; bu sadece siyasi bir konum değil, aynı zamanda ahlaki, entelektüel ve kültürel bir üstünlük duygusunu da içerir. Öte yandan, kendini ayrıcalıklı sayan ve yönetme yetkisinin yalnızca kendisinde olduğuna inanan tarihsel blok, kendi çıkar ve düşünce dünyasına uygun bir sistem kurmaya çalıştığında da tipik bir hegemonya örneği ortaya çıkar. Post-truth ve hegemonya kavramlarının ilk yol ayrımı bu noktada gerçekleşir. Çünkü bireylerin ya da grupların kendilerini yönetme pozisyonunda görmesinden farklı bir şey vardır. Hatta bireylerin ve grupların yönetme gibi bir motivasyonları da yoktur denebilir. İlgi çekme, gündem yaratma veya değiştirme yönetim motivasyonundan önde gelen amaçlardır.

Gramsci'ye göre, egemen sınıf ve güçlerin düşünme biçimlerinin, dünya görüşlerinin ve ayrıcalıklarının toplum tarafından benimsenmesi için rızanın inşa edilmesi şarttır. İnsanların razı olmasını sağlamak, onların düşünce ve hayal dünyasını biçimlendirmekten geçer. Bu noktada yalnızca din, kilise gibi geleneksel kurumlar değil; okullar ve medya da rızanın üretilmesinde hayati bir rol oynar.

Bu kurumlar aracılığıyla toplum üzerinde yalnızca fiziksel baskı araçları kullanılmaz. Aynı zamanda ideolojik ve kültürel aygıtlar devreye sokularak egemen sınıf ve grupların bakış açıları ile düşünme kalıpları topluma kabul ettirilmeye çalışılır. İşte tam da bu nedenle hegemonyanın en etkili araçları ideolojik ve kültürel aygıtlardır;

bunlar egemen ideolojinin yayılmasını ve içselleştirilmesini sağlar. Tüm bunların sonunda hegemonyanın ulaşmayı hedeflediği asıl nokta, toplumun egemen güçlerin tahakkümüne kendi isteğiyle razı gelmesidir. Kısacası hegemonyanın nihai amacı, toplumsal rızanın inşa edilmesinden başka bir şey değildir (Yaylagül, 2014, s. 109, 111).

Max Weber aslında eserlerinde doğrudan hegemonya kavramını kullanmamıştır. *Meşru tahakküm* ve *statü grupları* analizi çerçevesinde hegemonya kavramını farklı bir ifadeyle ele almıştır. Weber'in tahakküm ve meşruiyet anlayışı çerçevesinde hegemonya, Marshall'ın (1999, s. 263) ifadesiyle, bir "doğal üstünlük miti"nin üretimi ya da belirli bir statü düzeninin meşrulaştırılması olarak değerlendirilebilir. Weber'in doğrudan hegemonya kavramını kullanmaması, onun iktidar analizinde hegemonik süreçleri dışladığı anlamına gelmez. Aksine, onun meşru tahakküm mekanizmaları, hegemonyanın toplumsal rıza yoluyla nasıl inşa edildiğini ve kalıcı bir statü düzenine dönüştürüldüğünü anlamak için yol gösterici niteliğindedir. Bir başka deyişle tahakküm sadece kaba bir güç kullanma değil itaat etme eğilimi ve rıza üretimiyle ilişkilidir.

Antonio Gramsci rıza-güç ilişkisi bağlamında, hegemonyayı yalnızca zor ile değil, aynı zamanda rıza üretimi ile açıklar. Egemen sınıf, sadece devlet baskısıyla değil, toplumun farklı sınıflarını (özellikle ittifak kurduğu kesimleri) düşünsel ve kültürel alanda yönlendirerek hâkimiyetini sürdürür (Gramsci, 2014, s. 130-150). Gramsci'nin hegemonya tanımından da anlaşıldığı gibi hegemonik grubun egemenliği yalnızca iktidarın zor kullanımıyla değil, rızanın üretilmesine dayalı bir meşruiyet biçimiyle sürdürülür. Hegemonik grup, kendi çıkarlarını evrensel çıkarlar olarak sunan bir inanç sistemi kurar ve bunu yaygınlaştırarak toplumsal rızayı sağlar. Kapitalist toplumlarda sermayedar sınıf, kendi çıkarlarının toplumun bütünü için geçerli olduğuna dair bir hegemonya üretir. Hegemonya ile ikna olan bireyler, söz konusu egemenliği doğal bir olgu olarak algılar ve buna rıza gösterir.

Günümüzde egemen yapıların neredeyse tamamı, toplumsal ikna araçlarına başvurarak rıza üretmeye ve böylece iktidarlarını güvence altına almaya çalışmaktadır. Özellikle teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte toplumsal yapı da değişmiştir.

Kapitalist hegemonya artık eskisi gibi yalnızca baskıya değil, çok daha fazla rızaya ve iknaya dayanmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi içinse iktidarın ve egemen sınıfların onayını alan bir ideolojik ve kültürel değerler sisteminin kurulması, ardından da hegemonyanın sürdürülebilir kılınması gerekmektedir. Oysa kurulmuş bir hegemonyanın işlemesi için yalnızca kapitalist sistemin varlığı yeterli değildir. Bu düzenin ayakta kalması, kitle toplumunda kitle iletişim araçlarına; ağ toplumundaysa hem geleneksel medyaya hem de yeni medyaya, internete, sosyal medya platformlarına hatta manipülatif reklamlara dayanıyor. Kısacası elektronik medya sistemlerinin bütünü bu görevi üstlenmiş durumdadır.

Bugün kapitalizm, giderek daha fazla aygıtla ve bireylerin rızasını tek tek kazanmayı hedefleyen elektronik hegemonyayla birlikte boyut değiştirip daha da işler hale geldi. Medya da tam bu noktada kapitalist hegemonik yapıların ve siyasi iktidarın tahakkümünü kalıcılaştırmak için çalışmaktadır. Özellikle kapitalist sistemin devam edebilmesi için ağ toplumunun toplumsal düzeyde ikna edilmesi ve rızanın inşa edilmesi elzemdir. Bunun yoluysa bireyleri ve kitleleri gerçeklikten koparıp adeta sanal bir gerçeklikle uyuşturmaktan, bir tür morfin etkisi yaratmaktan geçiyor.

Bugün bunu sağlayabilecek asıl hegemonya araçları ise yeni medya temellidir. Kapitalizmin küreselleşmesi ve yeni medya eksenli gelişmeler sayesinde ortaya çıkan küreselleşme dalgası, bütün dünyayı ve ağ toplumlarını etkileşime zorluyor. Ağ toplumunun sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal ilişkiler kurabilmesi ve entegre olabilmesi için küreyerel ölçekte çeşitli gelişmeler yaşanabiliyor. Tüm bu olguların içinde hegemonya da kapitalist sistemle birlikte küreselleşiyor ve aynı zamanda küreyerel nitelikler kazanıyor. Elektronik devrimlerin getirdiği gelişmeler sayesinde egemen yapılar artık küresel ölçekte dünya insanı üzerinde hegemonik ilişkiler kurabiliyor (Balun, 2019, s. 64).

Hegemonya ile post-truth arasındaki ilişki karşılaştırmalı bir perspektiften incelendiğinde, hegemonik yapıların post-truth için uygun bir zemin hazırladığı görülmektedir. Hegemonik gruplar, kendi çıkarlarını korumak ve meşrulaştırmak amacıyla sıklıkla post-truth taktiklerine başvururlar. Bu bağlamda yalan ve yanıltıcı bilgilerin yayılması, duygusal manipülasyon, algı operasyonları, karşıt görüşlerin

itibarsızlaştırılması ve bilimsel kurumların otoritesinin sorgulanması gibi yöntemler öne çıkar. Dolayısıyla post-truth, hegemonik iktidarın tahkim edilmesine ve muhalif seslerin bastırılmasına hizmet eden bir araç olarak işlev görmektedir. Nitekim siyasi liderlerin seçmenleri ikna sürecinde bu tür taktikleri kullanarak kendi çıkarlarını toplumun çıkarı gibi sunmaları ya da medya kuruluşlarının belirli ideolojileri güçlendirmek amacıyla post-truth içerikler üretmesi, hegemonya ile post-truth arasındaki bu yakın ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Her ne kadar verilen örneklerde iki kavram at başı gibi görünse de hegemonya ve post-truth aynı şey değildir. Çünkü hegemonya, uzun vadeli bir egemenlik biçimidir ve rıza üretmeye dayanır. Post-truth ise daha kısa vadeli, epistemik bir krizdir; manipülasyona ve aldatmaya dayalıdır. Hegemonya, bir grubun veya sınıfın tüm toplum üzerinde egemenlik kurmasını ifade ederken post-truth belirli bir gündemi veya ideolojiyi ilerletmek ya da değiştirmek amacıyla kullanılır. Çünkü post-truth durumda, hakikat yerini duygulara ve inançlara hitap eden söylemlere bırakır. Bu bağlamda, kanıtlara dayalı bilginin yerini ideolojik önyargılar, yanıltıcı söylemler ve komplo teorileri almaktadır. Post-truth çoğunlukla siyasi kazanç elde etmek ya da belirli bir gündemi meşrulaştırmak, değiştirmek amacıyla kullanılan bir strateji olarak öne çıkar.

Post-truthun tarihsel bağlamda nasıl şekillendiğinin, hangi toplumsal, siyasal ve kültürel dinamiklerden etkilendiğinin incelenmesi, kavramın gelişimini ve günümüzdeki anlamını daha derinlemesine kavrayabilmek için gereklidir. Dolayısıyla hem kavramsal hem de tarihsel boyutların ele alınması, post-truthun bütüncül bir değerlendirmesini yapmak için bir zorunluluk teşkil etmektedir. Sofistler, Antik Çağ filozofları olarak bilinmektedir. Post-truth çağ olarak adlandırılan günümüzde Sofistlerin ve kullandıkları yöntemlerin tekrar gündeme gelmesi açısından, Post-truth ve Sofizm ilişkisi tezin bir uğrak noktası olmuştur.

2.2.4 Post-Truth ve Sofizm

Post-truth kavramının kökenleri Antik Çağ filozoflarının gerçeklik algısı hakkındaki tartışmalarına kadar uzanmaktadır.

Antik Yunan'daki demokrasi anlayışı günümüz demokrasi anlayışında farklı olarak doğrudan demokrasi şeklinde uygulanmaktaydı. Doğrudan demokrasi yönteminde halk oylarıyla yöneticiyi direkt olarak belirlemekteydi. Dolayısıyla karşıdaki kişiyi ikna etmek ve güzel konuşmak siyasi alanda başarının da sırrı haline geliyordu. Sofist olarak tanımlanan ve ikna etmek sanatının öğretilebilir bir şey olduğunu savunan düşünürlerle siyasilerin yolları tam da bu noktada kesişmiştir.

Atina'da ticaret sayesinde güç kazanan kesim iktidarda da söz sahibi olmaya başlamıştır. Ancak bu kesimin aristokratik iktidarlar karşısında güçlenebilmesi için halkın desteğine ihtiyacı vardı. Halkın desteğini almak da halkın duygularına hitap etmekten geçiyordu. Gerçek dışı sözlerle halkın duygularını coşturan ve halkı kazanmaya çalışan politikacılar için *demagog* kelimesi de kullanılmaktadır. Demagoglar liderden ziyade genellikle varlıklı ve iyi eğitim görmüş kişilerdir ve gözleri yüksektedir (Ağaoğulları, 2013). Atina'daki bu yeni yönetim ve yönetici anlayışı Sofistler döneminde yaşandığı için Sofistlerin öğretmen statüsüne yeni bir boyut kazandırmıştır. Aslında "sophia" kökünden gelen ve bilgin anlamını taşıyan sofist kelimesi, para karşılığı ders verilen bu dönemde öğretmen anlamını da üstlenmiştir. Her ne kadar öğretmen anlamına gelse de sofistler herhangi bir okula bağlı kalmamış, okullaşmamış düşünürlerdir. Bu yönüyle tarihin ilk serbest meslek düşünürü olarak da tanımlanmaktadırlar (Şenel, 2002, s. 130).

Kendisini ilk defa Sofist olarak tanımlayan Protagoras, Hippias, Gorgias, Alkidamas, Kallikles belli başlı sofist düşünürlerdir. Karşı tarafı ikna etmenin söylenen sözün içeriğinden daha öncelikli olması Sofistlerin en çok eleştiri aldığı noktalardan biridir. Ancak bu düşünce bütün Sofistleri kapsamaz, bilgiye bakış açısı olarak iki gruba ayrılan Sofistlerin ikinci kuşağına ait bir görüştür. İkinci kuşak Sofistler, Atina demokrasisinin yozlaşmasında etkili oldukları gibi tartışmada haklı çıkmayı diyalektik açıdan bir incelemeye üstün görürler. Onlar için ne söylendiğinden çok nasıl söylendiği önemlidir ve yanlış düşünce diye bir şey yoktur (Ağaoğulları, 2013).

Retoriğin amacı insanlarda belli kanları ve duyguları uyandırarak onlara zevk vermektir. Sözün iyilik barındırıp barındırmadığı veya doğruluk içerip içermediği bir sorun oluşturmaz. Sokrates'e göre retorik sadece bir beceridir, şeylerin özüne ve

gerçeğe ulaşmayı amaçlamaz. Sokrates'in retorik üzerinde önemle durmasının sebebi, söylevcilerin direkt olarak insanın ruhuna seslenmeleri ve insan ruhunu etkilemeleridir (Zabcı, 2021, s. 18-19). Sofistlere göre gerçek kişiden kişiye göre değişebilir bu yüzden genel geçer gerçek diye bir şey yoktur. Bu konuda bilgiye tarihsel bir çerçevede yaklaşılarak tarihsel süreçte bilginin toplumdan topluma göre değişiklik gösterdiğini de savunarak bireysel rölativizme toplumsal bir boyut kazandıran düşünürler de olmuştur (Copleston, 1991). Sofistlere göre "metron antropos panton" diğer bir deyişle insan her şeyin ölçüsüdür (Şenel, 2002, s. 131). Kurumlar ve gelenekler insan yapısı olduğu için zamanla değişebilir ve kutsal değildirler (Göze, 2005). Bu durum, Sofist düşünce ile post-truth dönem arasındaki önemli benzerliklerden birine işaret etmektedir. Her iki yaklaşımda da hakikatin evrensel ve değişmez bir temele dayanmadığı fikri ön plana çıkmaktadır. Ancak Sofistlerin görüşü, bilginin kişiden kişiye değişmesinden ziyade kültürden kültüre ve toplumsal bağlama göre farklılaşabileceği düşüncesine dayanmaktadır (Copleston, 1991). Benzer şekilde post-truth dönemde de bireyler ve topluluklar, farklı bilgi kaynakları ve anlam dünyaları içerisinde kendi hakikat anlayışlarını üretmekte; bu durum ortak bir hakikat zemininin zayıflamasına yol açmaktadır. Bu benzerlik durumu, hızlı gelişen teknoloji ile post-truth dönem arasında kurulan güçlü bağı zayıflatmaktadır. Teknolojinin günümüzdeki kadar güçlü olmadığı Antik dönemde bile saf bir gerçekçiliğin olmadığı, göreceliliğin baskın olduğu görülmektedir. Post-truth dönemin Antik dönemden farkı -daha doğrusu özelliği sosyal medya ve gelişen teknoloji sayesinde yalanın söylemlerle yeniden üretilmesidir. Sofistlerle ilgili diğer durum ise yalnızca kurulu düzeni eleştirmeleridir. Onlar, kültürlerin, kendi doğruları olduğunu düşündüğü için yeni bir sistem kurmaya çalışmamışlardır (Göze, 2005).

Sofistlerin yaşadığı Antik dönemde siyasi başarı için halkı ikna yöntemi kullanılmıştır. Sofistler de dönemin düşünsel ve siyasi atmosferine damgasını vuran retorik ustaları olarak tanınmışlardır. Çünkü sofist düşünürlerin ortaya koyduğu bilgi anlayışı, hakikatin sabit ve nesnel bir gerçeklikten ziyade, söylem ve ikna sanatıyla inşa edilen bir olgu olduğu fikrini öne çıkarmıştır. Sofizmi ve onun bilgiyle ilişkisini daha iyi kavrayabilmek adına Aristoteles'in beş sanatı olarak bilinen burhan (*apodeiktikos*), cedel (*dialektike*), safsata (*sophistikos*), retorik (*rhetorike*) ve şiir (*poetike*) kavramlarını bilmek gerekir. Aristoteles, beş sanatı farklı bilgi üretme ve iletişim

biçimleri olarak sınıflandırmış; bunlardan burhanı kesin bilgiye ulaştıran, cedeli felsefi tartışmada kullanılan, safsatayı yanıltıcı akıl yürütmelere dayanan, retoriği ikna sanatı olarak işlev gören ve şiiri estetik bir gerçeklik sunan birer sanat olarak değerlendirmiştir (Pehlivan, 2005, s.128). Mantıkçıların bazıları safsatayı beşinci sanat olarak alırken bazılarına göre mugalata beşinci sanattır. İslâm mantıkçıları düşünce etkinliklerinde hatadan korunmak ve demagoji yapanları susturmak, ayrıca zihin disiplini sağlamak gibi amaçlarla mugalata sanatını bilmenin faydalı olduğunu düşünmüşlerdir (Bolay, 1992, s. 546). Günümüzde medya, siyaset ve dijital kültür bağlamında hakikat, sofistlerin etkileyici söylemlerine benzer şekilde şekillendirilmekte; safsata ve retorik, burhan ve cedelin önüne geçmekte; şiirsel ve estetik unsurlar, gerçeğin yerini alabilmektedir. Bu doğrultuda, sofizmin bilgiye ve hakikate yönelik yaklaşımı ile post-truth dönemin bilgiye yaklaşımı beş sanatın retorik ve şiir aşamasında ortak noktada buluşmaktadır. Post-truth çağında hakikatin aşınması ve algı yönetiminin ön plana çıkması, hem sofizmin ikna odaklı retorik anlayışı hem de şiirin estetik ve duygusal etkisiyle yakından ilişkilidir.

Post-truthun safsata ile olan ilişkisinde; sofistler, hakikati tek ve mutlak bir şey olarak görmek yerine, onun ikna ve retorik yoluyla inşa edilebileceğini savunmuşlardır. Özellikle Protagoras'ın, insan, her şeyin ölçüsüdür (Platon. 2009) anlayışı, hakikatin bireysel algıya ve toplumsal uzlaşıya bağlı olarak değişebileceğini öne sürer. Sofistlerle ilgili bu ifadenin yanlış anlaşıldığını iddia eden Copleston'a (1991) göre, insan her şeyin ölçüsüdür demek bireyin, kendi ölçütleri olduğu anlamına gelmez çünkü çağlar ve kültürler kendi ölçütlerini oluşturur. Bireysel ölçütlerin veya çağın kültürel ölçütlerinin hakikatin ne olduğunu belirlediği her iki durumda da post-truth çağıyla bir benzerlik görülmektedir: Hakikat, kanıtlara dayalı bir nesnellikten ziyade, söylem gücü ve kitlelerin duygusal eğilimleri üzerinden şekillendirilmektedir. Bugün, medyanın ve sosyal platformların etkisiyle bilgi, doğruluk kaygısından çok, kitleleri etkileme ve yönlendirme amacı taşımaktadır. Bu yönüyle post-truth, sofistlerin bilgiye yönelik pragmatik yaklaşımıyla paralellik gösterir. Günümüzde propaganda, yanlış bilgi (disinformation) ve duygusal manipülasyonun yaygınlaşması, sofistlerin "hakikati kim daha iyi anlatırsa, o kazanır" anlayışına benzer şekilde, hakikati retorik bir yarış haline getirmektedir. Post-truth dönemde asıl mesele "siyasetin içinde hakikat

var mıdır?" sorunsalını aşarak "siyasal güç neyin doğru olduğunu belirlemeye muktedir midir?" sorusu olmuştur.

Platon (özellikle de diyaloglarında Sokrates aracılığıyla), Homeros başta olmak üzere şairleri ve şiiri gündemine almış ve bu konuda çeşitli eleştiriler yöneltmiştir. Ona göre şairler, çok sayıda masal anlatıcısı gibi, söylediklerini doğruymuş gibi yansıtsalar da gerçeği gizleyip taklit etmekten öteye geçmezler. Gerçekleri örtbas eden, uydurma şeyleri doğruymuş gibi gösteren ve yalan söyleyen bu kişilerin topluma zarar verdiğini Platon, farklı diyaloglarında (Apologia, Ion ve Politeia) vurgulamıştır (Platon, 2009). Sonrasında şairlerin kurmayı düşündüğü ideal devlet için bir engel oluşturduğunu belirtir. Çünkü ona göre şiirin insan ruhu üzerindeki etkisi oldukça güçlüdür; fakat bu etki doğruyu değil, hayali ve yanıltıcı olanı pekiştirmektedir. Bu nedenle de Platon, ideal devletinde şairlere yer vermez (Dereci, 2020, s. 9). Günümüzde medya ve popüler kültür aracılığıyla üretilen post-truth hakikatler, benzer şekilde, gerçekliğin bir temsili olmaktan çok, onun duyusal ve estetik açıdan cazip bir versiyonunu sunmaktadır. Özellikle dijital medya çağında, görsellik ve anlatı gücü, hakikatin kendisinden daha fazla etkileyici hale gelmiştir. Platon, "Şiir, aklı değil duyguları besler" (Platon, 2007) diyerek onu tehlikeli bulmuştur. Bugün post-truth çağında ise Platon'un korktuğu şey gerçek oldu. Artık bir bilginin doğruluğundan çok, yarattığı duyguya ve sunuluş biçiminin güzelliğine önem veriliyor. Kısacası, hakikatin kendisi de adeta bir şiire dönüştü; mantığa değil, duygulara seslenen kazanıyor.

Sofist dönemde gezgin öğretmenlerden retorik dersleri alan siyasetçiler dönüşerek post-truth dönemde, halkı ikna etmek yerine manipüle etmeyi tercih etmiş ve söylemlerini bu yönde inşa etmişlerdir. Günümüzde, açıkça yalan beyanda bulundukları halde bu davranışı ahlaki bir sorun olarak algılamayan, hatta onun alternatif bir gerçekliği veya farklı bir doğruyu temsil ettiğine dair söylemler geliştiren siyasi liderler ve danışmanları sıklıkla gözlemlemekteyiz. Bu yeni post-truth siyaset tarzında, somut verileri çarpıtmanın önemi yoktur; asıl amaç, kitlelerde belirli duygusal tepkileri harekete geçirmektir. Bu durum, olgusal gerçekliğe ilişkin yanıltmacanın aleni bir şekilde sahnelendiği yeni bir kamusal alan yaratmıştır.

İnsanlık, artık yalnızca felsefi hakikat ile kitlelerin önyargıları arasındaki geleneksel gerilimle değil, bundan daha derin ve sistematik bir sorunla yüzleşmek durumundadır: Gerçekliğin kendisinin kasıtlı olarak yeniden inşasının, kamusal söylemin normu haline gelmesi sorunu (Zabcı, 2021, s. 27). Donald Trump'un ABD başkanlık kampanyası ve Brexit Referandumu sırasında bu durum daha da belirginleşmiş ve gerçeklerden ziyade duygusal çekiciliğin ve bireysel inançların ön plana çıktığı görülmüştür.

2.3 Eleştirel Perspektiften Post-truth Analizi

Post-truth çağı yalnızca epistemolojik değil, aynı zamanda etik, politik ve ontolojik boyutlarıyla da derin bir sorgulamayı gerektirmektedir. Farklı düşünürlerin perspektiflerinden bakıldığında düşünürler doğrudan post-truth kavramını kullanmasa da post-truth dönemi anlatan ve uyarıcı niteliği taşıyan felsefi eleştirilerde bulunmuşlardır. Elster'in (2008) *zayıf rasyonalite* yaklaşımı birebir post-truth olarak kavramsallaşmasa da içeriği bu olgunun psikolojik ve rasyonalite karşıtı temellerine doğrudan temas etmektedir. Baudrillard'ın postmodernizm çerçevesindeki toplumsal eleştirileri, post-truth kavramının ortaya çıkışındaki koşulların teorik temelini oluşturabilecek bir güce sahiptir. Baudrillard, modern öncesi toplumda bilgiye ulaşma sorununun büyük oranda çözüldüğünü, günümüzde bilginin araçsallaştırılarak gerçeklik algısının tahrif olduğunu, gerçekliğin yerini simülasyonların aldığını, yani gerçeklik ile kurgunun birbirine karıştığını ve ayırt edilemez hale geldiğini savunur (Baudrillard, 2022). Medyanın tüketim ve reyting odaklı hale gelmesi, bu simülasyonların bir gerekçesi olmuştur. Haberler artık gerçeği yansıtmak yerine, izleyiciyi etkilemek ve tüketimi artırmak için kurgulanmaktadır. Foucault'nun bilgi ile iktidar arasındaki ilişkiye dair çözümlemeleri, post-truth çağda gerçek olarak sunulan bilgilerin nasıl iktidarın müdahalesiyle şekillendiğini anlamak için kritik bir perspektif sunar. "Foucault'nun iktidar ve bilgi analizinde hakikat de söylem ve özneyle birlikte aktarılması gereken birincil kavramlardandır. Düşünür genel geçer bir hakikati reddeder. Tikel hakikatlerden ya da hakikat oyunlarından bahseder." (Burç, 2021, s. 8) Post-truthun evrensel etkileri kadar, yerel düşünsel yansımaları da önemlidir. Türk felsefecilerinin de bilgi, etik, insan ve hakikat kavramlarına ilişkin özgün yaklaşımları, bu çağın kültürel ve düşünsel anlamlarını sorgulamada güçlü bir kaynak sunmaktadır.

2.3.1 Baudrillard ve Simülakrlar Çağında Hakikatin Silinmesi

Baudrillard'ın "hipergerçeklik" kavramıyla işaret ettiği dünya ile post-truth olarak yeni bir ifade şekli bulan dünya benzer özellikleri taşımaktadır. Dolayısıyla bu bölümde Baudrillard post-truth bağlamında değerlendirilmiş olup, medyanın dönüşümü özellikle bilginin doğasını değiştirmesi açısından ele alınmıştır. Hakikat tartışmalarına yer verilerek hakikatin de dönüşümü medya ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Akabinde sosyal medya ve internetin hakikat üzerindeki olumsuz etkileri, özellikle dezenformasyon ve sahte/yalan içerikler bağlamında ele alınmıştır.

Baudrillard için simülakr, bir gerçeklik olarak algılanmak isteyen bir görünümdür. O, içinde yaşadığımız bu çağda kurgu ile hakikatin birbirine karıştığını, hatta simülakrların gerçeği tahtından indirerek onun yerini aldığını ileri sürer. Simülasyonu da bir sistem veya olgunun işleyiş biçiminin, gösterilme amacıyla, modeller aracılığıyla yapay bir şekilde yeniden türetilmesi olarak ifade eder (Baudrillard, 2022, s. 9). Aynı eserinde Baudrillard, gerçeklikten yoksun türetilmiş bir gerçekliğe ve medyanın zamanla haberleri aktarmaktan çok bir hipergerçeklik yani simülasyon inşa ettiğine vurgu yapar. Zaman içinde gerçeğin yerini alan bu imajlar bir çeşit medyatik simülasyona dönüşür ve gerçek ile gerçek kavramı arasında hayali bir birliktelik kurmak bile imkânsız hale gelir. Bundan böyle gerçeğin mutlaka mantıksal bir formda karşımıza çıkmasına gerek yoktur. Çünkü gerçek, zihnimizdeki ideal şablonların veya teorik süreçlerin gerektirdiği kurallarla başa çıkabilecek durumda değildir. Bunun yerine, gerçek, daha çok işlemsel bir görünüm kazanmıştır (Baudrillard, 2022, s. 17).

Simüle etmeyi gizlemek üzerinden açıklamaya çalışan Baudrillard, gizlemenin mevcut olan bir şeyi yokmuş gibi göstermeye, simüle etmenin ise aslında var olmayan bir şeyi varmış gibi sunmaya dayandığını düşünür. Ancak Baudrillard'a göre, gizleme gerçeklik ilkesini zedelemez; çünkü burada gerçek ile gizlenen arasında net bir ayrım bulunur. Buna karşın, simülasyon, gerçeği ve sahtesini, gerçek ile hayali olanı birbirinden ayıran sınırları belirsizleştirerek bu ayrımı ortadan kaldırmaya çalışır (Baudrillard, 2022, s. 18).

Bu yaklaşımda Baudrillard, simülasyonu hakikatin yalnızca saklanmasından ziyade, gerçeklikten yoksun olmasına rağmen varmış gibi sunulması olarak ele alır. Yani, bir şeyin saklanabilmesi için onun gerçekten mevcut olması gerekirken, var olmayan bir unsur ancak simülasyon aracılığıyla "var gibi" gösterilebilir (Uluk, 2021, s. 98). Günümüzde özellikle medya, dijital görüntüler ve hiper-gerçeklik kavramlarıyla beraber bu durum daha da derinleşmiştir. Medyanın hakikati nasıl dönüştürdüğünü anlamak için Baudrillard'ın simülasyon ve hipergerçeklik teorileri, içinde bulunduğumuz karmaşayı aydınlatan en önemli araçlardan biridir. Medya, yalnızca bilgiyi aktarmakla kalmayarak, aynı zamanda gerçeği kurgulamakta ve manipüle etmektedir. Medyanın bilgi yaratma ve şekillendirme gücü, post-truth çağında gerçeğin bulanıklaşmasına ve manipülasyona açık hale gelmesine neden olarak, bireylerin gerçekle kurguyu ayırt etmesini zorlaştırmaktadır.

Baudrillard gerçekle kurgunun birbirine karışmasına neden olan simülakrı dört aşamalı bir simülakr teorisiyle açıklamaktadır (Baudrillard, 2022, s. 22-23). Baudrillard'ın dört aşamalı simülakr teorisini kullanarak post-truth dönem açıklandığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Teorinin ilk aşaması olan temsil; gerçekliğin bir kopyasıdır. Geleneksel gazetecilik bir temsil örneğidir çünkü olayları olduğu gibi yansıtma işlevi vardır. Temsilden sonraki aşama olan tahrif edilmiş temsil, gerçeğin çarpıtılmış halidir. Propaganda haberleri, yönlendirilmiş içerikler ve gerçek özelliği abartılan ya da gizlenen ürünlerin reklam haberi, çarpıtılmış bir gerçeklik örneğidir. Üçüncü aşama olan gerçeğin yerini alan imajlar aşaması; gerçek ile sahte arasındaki çizgi bulanıklaştırılarak gerçekliğin artık var olmadığının maskelendiği aşamadır. Daha fazla okuyucuya ulaşarak reklam gelirlerini maksimize etmeyi hedefleyen haber sitelerinin tıklanma oranlarını artırmaya yönelik yanıltıcı ve abartılı başlıkları kullanıldığı "tık tuzağı" (*clickbait*) haberciliğinde ve manipülatif görsellerde bu net olmayan çizgi bireylerin gerçeklik algısını zedelemektedir. Son aşama olan hipergerçeklik aşamasında, artık gerçek tamamen yok olmuş ve yalnızca gerçeklikle hiçbir bağlantısı olmayan imajlar kalmıştır (Baudrillard, 2022, s. 22).

Post-truth çağında sosyal medyada yer alan filtre balonları, deepfake içerikler, siyasi manipülasyonlar Baudrillard'ın anlatmak istediği hipergerçekliğin ta kendisidir. Baudrillard'ın simülasyon kuramıyla birlikte analiz edildiğinde Elster'in (2008) "zayıf

rasyonalite" kavramı, bahsedilen toplumsal düzeyde gerçekliğin iptali yani hipergerçekliğin bireysel düzeyde irrasyonalite şeklinde ele alınmış halidir. Post-truth dünyasında bilginin doğasının değişmesi tam da bu aşamalardan geçerek gerçekleşmektedir.

Günümüz medya çağında, ekranlarda izlediğimiz, yazılı mecralarda okuduğumuz ya da sesli platformlardan dinlediğimiz içerikler, çoğu zaman doğrudan gerçek olarak kabul edilmektedir. Zira gerçeklik, medya araçları aracılığıyla yeniden üretilmiş, temsil edilerek dolaşıma sokulmuş bir biçim almıştır. Bu süreçte hakiki gerçekliğin yerini simülakrlar olarak adlandırılan ve gerçeği andıran yapay imgeler almıştır. Böylece gerçek ile onun temsili arasındaki sınırlar silinmiş, hakikat ile kurmaca arasındaki bağ da büyük ölçüde kopmuştur (Uluk, 2022, s. 97). Görüldüğü gibi tuhaf bir şekilde her şeyin aslına tıpatıp benzediği, kopyalarla dolu bir evrende soluk alıyoruz. Nesneler, durmaksızın kendi ikizlerini üretmek için adeta hummalı bir yarış içindeler. Ancak kadim geleneklerin öngördüğünün aksine, bu yapay nesneler öyle kolayca çekilip gitmeyecekler. Çünkü bu nesneler artık arafta hapsolmuş durumdalar. Bir yandan yaşama hakları ellerinden alınırken, diğer yandan huzur içinde yok olma, yani ölme hakları da ellerinden alınmış vaziyette. Yani ne tam anlamıyla var olabiliyorlar ne de bütünüyle silinip gidebiliyorlar.

Sosyal medya algoritmalarının insanların yalnızca kendi inançlarını destekleyen içerikleri görmesini sağlayarak gerçeklik algısını çarpıtması, deepfake teknolojisi gibi araçların artık gerçeği tamamen manipüle edilebilir hale getirebilmesi ve 24 saatlik haber döngüsünün olayları sürekli yorumlayarak enformasyon bolluğu içinde saf bilgiyi bulmayı imkânsız hale getirmesi hatta hakikatin kendisinin bile bir seçenek haline gelmesi medyatik simülasyonu derinleştirmiştir. Bilginin doğasının dönüşmesi, anlamın çözülmesi ve gerçeğin önemsiz hale gelmesi post-truthun Baudrillard üzerinden güçlü bir yorumu olsa da post-truthu yalnızca güncel bir enformasyon krizi olarak ele almak eksik bir yaklaşım olacaktır. Post-truthu felsefi açıdan ele alan bu çalışmada hakikatin ne olduğu, nasıl üretildiği ve kimin tarafından meşrulaştırıldığı sorularının yeniden düşünülmesi bir zorunluluktur. Bu yüzden Michael Foucault'nun bilgi-iktidar ilişkilerine dayalı düşüncesi, post-truth dönemde iktidarın bilgi üzerindeki etkisinin ele alınması açısından önemli bir felsefi görüş sunmaktadır.

2.3.2 Foucault ve İktidar İlişkileri Bağlamında Gerçekliğin İnşası

Bugün, hakikatle ilgili söylemlerde ve hakikatin bizzat kendisinde endişe verici bir sürecin yaşandığı her kesimden (özellikle sanat, siyaset, iletişim) yazarın söyleminde yer almaktadır. Ancak Foucault açısından bilgi-iktidar ilişkisinin çözümlemesi yapıldığında aslında hakikatin her zaman iktidar ilişkileri içinde üretildiği ve her dönemin kendi hakikat rejimine sahip olduğu görülmektedir. Foucault'ya göre hakikat, değişmeyen ve evrensel bir olgu değil; belirli tarihsel koşullar altında, söylem pratikleri ve iktidar ilişkileri içinde üretilen bir yapıdır (Foucault, 2015, s. 131). Michael Foucault, *Kelimeler ve Şeyler* adlı eserinde episteme kavramını, belirli bir çağda bilgi biçimlerinin, düşünme yollarının ve hakikat anlayışlarının genel tarihsel düzeni olarak tanımlamıştır. Foucault'ya göre, bilgi sistemleri doğal veya evrensel değildir ve tarihin her döneminde, insanlar dünyayı algılamak ve açıklamak için belirli düzenlemeler (epistemeler) inşa ederler (Foucault, 1992, s 22-25). Bir episteme, tek tek bilgilerden veya ideolojilerden daha geniş bir anlama sahiptir çünkü çağın düşünsel zeminini, neyin doğru ve neyin mümkün sayıldığını belirler. Dolayısıyla her dönemin doğrusu o dönemin iktidar yapısı tarafından şekillendirilmektedir. Foucault'nun geliştirdiği episteme kavramı ile daha sonra tanımladığı dispositif (aygıt/düzenek) kavramı arasında dolaylı fakat güçlü bir bağ bulunmaktadır. Episteme, belirli bir tarihsel dönemde düşüncenin ve bilginin görünürlük koşullarını belirlerken; dispositif, bu koşulları somut kurumlar, normlar, söylemler ve pratikler aracılığıyla bireylerin yaşamına yerleştirmektedir. Başka bir deyişle, dispositif, bir çağın epistemik yapısının iktidar ilişkileri içinde somut bir bedene bürünmüş halidir. Bilginin iktidarla nasıl iç içe geçmiş bir bağ kurduğunu, bu bağın söylem, kurumlar, yasalar, bilimsel söylemler gibi birçok öğenin bir araya gelerek bireylerin düşünme ve yaşayış biçimlerini nasıl şekillendirdiğini Foucault'nun dispositif kavramı açıklamaktadır. Dispositif hem somut hem soyut öğeleri olan heterojen bir yapıdır. Söylemler, kurumlar, mimari yapılar, düzenleyici kararlar, yasalar, idari önlemler, bilimsel açıklamalar ve felsefi-ahlaki öneriler bu heterojen bütünlüğü oluşturur. Bu yüzden dispositif, iktidarın sadece baskıcı olmakla kalmayan üretken (productive) bir güç olduğunu da gösterir. Disiplin, normalleştirme, gözetim gibi mekanizmalar hep bir dispositif içinde işler (Deleuze, 1988, s. 159-160).

Bu açıklamadan hareketle dispositifin iktidarın tüm oyunu sergilediği bir sahne olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çünkü Foucault için iktidar, yalnızca yasa koyucu ve baskılayıcı bir yapı olarak değil, aynı zamanda bilgi ve normlar aracılığıyla bireyleri biçimlendiren üretken bir mekanizma olarak işlev görür. Foucault'nun ifadesiyle, iktidar "gerçekliği üretir; nesnelerin alanlarını ve doğruluk ritüellerini inşa eder" (Foucault, 1980, s. 194). Bu bağlamda birey, bilgi üretimi ve toplumsal normlar aracılığıyla şekillenirken iktidar ilişkileri içinde de inşa edilen bir özneye dönüşür (Foucault, 1980, s. 194). Foucault'nun dispositif kavramı bu biçimlendirici sürecin somutlaştığı çok katmanlı düzenekleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Söylemsel (diskurlar, kavramlar) ve söylem-dışı (kurumlar, yasalar, mekânsal düzenlemeler) unsurların tarihsel olarak belirli bir soruna yanıt vermek üzere bir araya geldiği heterojen bir yapı olan dispositif (Foucault, 1995, s. 205-209) iktidarın bilgiyle iç içe geçmiş biçimde işlediği tarihsel-toplumsal düzenlemelerin tamamını kapsamaktadır.

Foucault, modern toplumların bireyi kontrol etme biçiminin tarihsel bir dönüşüm geçirdiğini öne sürer. 18. yüzyıl öncesinde cezalandırma, bedene doğrudan ve görünür biçimde uygulanan bir şiddet pratiğiydi ve suçlunun bedeni kamusal alanda işkenceye tabi tutularak iktidarın gücü herkese gösterilirdi. Ancak zaman içinde cezalandırma pratiği, bedenden ruha, görünür şiddetten görünmez disipline kaymıştır. Bu dönüşümün merkezinde Foucault'nun panoptikon kavramı yer alır. Filozof Jeremy Bentham'ın tasarladığı bu hapishane mimarisi, merkezi bir gözetim kulesinin çevresinde dairesel olarak dizilmiş hücrelerden oluşur; gözetmen mahkûmları her an görebilirken, mahkûmlar gözetmenin o anda kendilerini izleyip izlemediğini bilemezler. İktidar burada bir kişide değil, bedenlerin, yüzeylerin, ışıkların ve bakışların belirli bir dağılımında içkindir. Bu düzenlemenin iç mekanizmaları, bireyler arasındaki iktidar ilişkisini kendiliğinden üretir (Foucault, 1995). Bu özelliğiyle iktidar, kişiselleşmemiş ve otomatik işleyen bir mekanizmaya dönüşür.

Foucault'nun teorisinin can alıcı noktası tam burada ortaya çıkar. Gözetimin etkili olması için sürekli ve fiilen var olması gerekmez, yalnızca gözetlenebilme olasılığının bilinmesi, bireyin kendi davranışını düzenlemesi için yeterlidir. Bu mekanizma, içselleştirilmiş kontrol kavramının özüdür. Sürekli gözetlenebilir olduğunu düşünen birey, dışsal bir zorlamaya gerek kalmadan kendi kendini denetlemeye başlar.

Foucault bu süreci, disiplinin bireyin kendisi tarafından içselleştirilmesi olarak tanımlar; birey, fiilen izlenmiyor olsa bile izleniyor olabileceğine inandığı sürece kurallara uyma eğilimi göstermektedir. Önemle belirtmek gerekir ki Foucault, panoptikonu yalnızca somut bir hapishane mimarisi olarak değil, daha geniş bir disiplin toplumu modelinin metaforu olarak ele alır. Ona göre modern toplum, hapishanenin ötesinde okul, hastane, kışla ve fabrika gibi kurumlar aracılığıyla aynı gözetim-içselleştirme mantığını yeniden üretir. Bu kurumlarda gözetim sonucu ortaya çıkan şey, bireyin kurallara rıza göstermesi ve uysallaşmasıdır. Bu durum, doğrudan bir tehditten değil, gözetlenebilirlik bilincinin yarattığı bir tür normalleşmeden kaynaklanır (Foucault, 1995).

Foucault'nun iktidar, bilgi ve hakikat arasındaki ilişkiyi dispositif kavramı üzerinden ele alan bakış açısı, modern çağda "hakikat" in yalnızca keşfedilen değil, üretilen ve dolaşıma sokulan bir kurgu olduğu sonucuna götürmektedir. Aynı zamanda bu bakış açısı, içinde yaşadığımız post-truth dönemi anlamlandırmak açısından önemli bir teorik çerçeve de sunmaktadır. Zira post-truth çağında hakikat, doğruluk değeriyle değil; yarattığı duygusal etki, algı yönetimi ve inanç sistemleriyle şekillenen bir olgu haline gelmiştir. Post-truthun felsefi bir bağlamda açıklandığı bu noktada Foucault'nun, hakikatin iktidar pratikleriyle üretildiği ve nesnel bilginin bile iktidar ilişkileri içinde kurgulandığına dair yaklaşımı yeni bir pencere açar. Açılan bu yeni pencerede de yeni bir kavrama ihtiyaç duyulur. Foucault'nun episteme ve dispositif kavramları arasında köprü kuran bu yeni kavram olan "epistemik dispositif", tarihsel dönemin belirli bir noktasında hakikat rejimini belirleyen bilgi üretim, dağıtım ve kabul mekanizmalarının bütününü ifade etmektedir. Bu dispositifler, yalnızca hangi bilgilerin doğru kabul edileceğini değil, aynı zamanda bilginin hangi koşullar altında üretileceğini ve toplumsal etkilerinin nasıl düzenleneceğini belirlemektedir. Post-truth çağındaki epistemik dispositifler, bireylerin gerçeklik algılarını dönüştüren ve hakikatle olan ilişkilerini radikal biçimde yeniden kuran iktidar teknolojileri olarak işlev görmektedir. Günümüzde kullanılan medya aygıtları (TV, internet, sosyal medya vs), algoritmalar, kültürel kodlar, tıpkı Foucault'nun dispositif tanımında olduğu gibi, hakikatin inşasında rol oynayan çok katmanlı iktidar araçları olarak karşımıza çıkmaktadır. Post-truth çağda teknolojik araçlar, yalnızca bilginin dolaşımını

hızlandırmakla kalmamakta, aynı zamanda gerçeklik algısının üretim ve yeniden yapılandırılmasında aktif bir rol üstlenmektedir.

2.3.3 Post-Truth ve Zayıf Rasyonalite

Elster (2008) *Rasyonalitenin Altüst Edilmesi Üzerine* adlı kitabında post-truth olgusunun altyapısını oluşturan irrasyonel davranış biçimlerini ve akıl yürütmenin çarpıtılma yollarını detaylıca ele almıştır. Bireylerin genellikle rasyonel bir çerçevede hareket ettiğini varsayan klasik ekonomik modelleri sorgulayarak rasyonel olarak algılanan karar verme süreçlerinin ardında, bireylerin farkında olmadığı irrasyonel mekanizmaların ve bilişsel dinamiklerin etkin olabileceğine işaret etmektedir. Elster, post-truth kavramını doğrudan kullanmasa da kitabın içeriği bu olgunun psikolojik ve rasyonalite karşıtı temellerine doğrudan temas etmektedir. Özellikle ikinci bölümde ekşi üzümler mekanizmasını, ulaşamadığımız hedefleri küçümseyerek kendimizi psikolojik yönden koruma biçimi olarak tanımlamıştır. Burada, "kendilerine uzanan elden kaçan hedefler için çabalama, arayışlara girme yanılgısıdır" (Elster, 2008, s. 140) ifadesiyle, insanların gerçekliği arzularına göre yeniden şekillendirdiğini de vurgulamıştır. Bu ifade, post-truth çağında sıkça gördüğümüz, hoşumuza gitmeyen gerçekleri değersizleştirme refleksiyle örtüşmektedir. Elster'in (2008, s. 142) "Eğer bireysel isteklerin kendileri seçimden önce gelen bir süreç tarafından biçimlendiriliyorsa, bireysel isteklerin tatmini neden adaletin ve toplumsal seçimin kıstası olsun ki?" sorusuyla yaptığı vurgu, tercih öncesi süreçlerin normatif siyaset teorisindeki merkezi önemine işaret eder. Bu perspektiften hareketle, post-truth çağının epistemolojik krizini anlamak için verimli bir çerçeve sunar.

Elster'ın bu çıkarımı, günümüzde inanç ve tercihlerin oluşum sürecinin, ampirik gerçeklikler veya rasyonel değerlendirmelerden ziyade, duygusal çağrışımlar, kimliksel aidiyetler, algoritmik filtre balonları ve sosyal onay mekanizmaları tarafından giderek daha fazla şekillendirildiği argümanını destekler. Dolayısıyla, post-truth durumu, yalnızca bir yanlış bilgilendirme sorunu değil, daha derinde, arzuların ve inançların sosyal inşasının rasyonel temelden kopması ve kolektif akıl yürütmenin bu yeni koşullar altında nasıl işlediği (ya da işlemediği) sorunudur. Elster'in önermesi, bu çağda "hakikat-sonrası" olanın, olguların inkârından çok, bireyin dünyayı anlama

ve yorumlama çerçevesinin, tercih-öncesi bu irrasyonel süreçlere nasıl tabi kılındığını anlamak açısından kritik bir teorik dayanak sağlar.

"Ekşi üzümler, insanların elde edebildikleriyle tatmin olmalarını sağlayabilir. Bu ise hiç kuşkusuz sömürü ve baskıdan daha kolay yakayı sıyırabilecek başka insanların yararına olacaktır. Ama bu durum teslimiyetçiliğin genellikle ondan yararlananlarca sağlandığı anlamına alınmamalıdır." (Elster 2008, s. 149-150) Elster, bu ifadeleriyle toplumsal baskı ve sömürünün, bireylerde nasıl psikolojik bir kabulleniş (teslimiyetçilik) yarattığını deşifre eder. Yazara göre ekşi üzümler mekanizması, insanların mahrum kaldıkları seçenekleri zaten istemiyormuş gibi kendilerini ikna etmelerine yol açarak dolaylı olarak egemen güçlerin işine yarar. Dolayısıyla Elster'ın felsefesinde gerçek özgürlük, yalnızca dışsal engellerin yokluğu ya da soyut seçeneklerin varlığı değildir. Özgürlük; bireyin bu seçenekler karşısında karar verirken ekşi üzümler gibi bilinçaltı çarpıtmalardan veya *akrasia* (irade zayıflığı) gibi iradi kusurlardan bütünüyle sıyrılabilmesi yani zihinsel olarak da özerk kalabilmesidir. Aslında bu ayrım, post-truth dönemindeki o meşhur ikilemi özetler: Gerçeklik dışarıdan mı manipüle ediliyor, yoksa birey artık kendi gerçekliğini mi inşa ediyor? Çünkü post-truth, bireylerin hakikati bilmemesinden değil, hakikate rağmen farklı davranmayı tercih etmelerinden doğar. Elster'in, gerçekliğin çarpıtılmasının sadece dışsal manipülasyonla değil, bireyin içsel savunma mekanizmalarıyla da mümkün olduğunu vurguladığı kitap, rasyonaliteyi şekillendiren unsurların post-truth çağındaki etkilerini analiz etme sürecinde önemli bir başvuru kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Rasyonaliteye etki eden unsurlar tezin argümanları doğrultusunda ele alındığında altı ana başlık ortaya çıkmaktadır. Bunlar; duygusal faktörler ve psikolojik ihtiyaçlar, sosyal ve kültürel çevre, bilinçli ve bilinçsiz ideolojiler, zihinsel kısıtlamalar, sosyal etkileşim ve grup dinamikleri, zaman kısıtlamaları ve ihtiyaçlardır.

2.3.3.1 Duygusal faktörler ve psikolojik ihtiyaçlar

İnsanların çoğu zaman mantıklı olmaktan ziyade duygusal ihtiyaçlar ve psikolojik eğilimler doğrultusunda hareket ettiğini iddia eden Elster (2008), insanların isteklerini ve hedeflerini duygusal bir bağlamda nasıl rasyonalize ettiğini vurgulamaktadır. Bireyin ulaşamadığı bir hedefi küçümseyerek kendini rahatlatması, onun

rasyonellikten sapmasını sağlayan bir mekanizmaya dönüşmektedir. Elster, psikolojik bir rahatlamanın mantıklı bir seçimden daha baskın geldiği bu rasyonalizasyon durumu için "ekşi üzüm stratejisi" örneklemesini yapmaktadır. Kitaba adını veren "ekşi üzümler" benzetmesi tilkinin ulaşamadığı üzüme zaten ekşiydi diyerek yarattığı gerçekliğe inanmasından gelir. Bireyler de ulaşamadığı hedefe zaten kötüydü diyerek değersizleştirir. Bu uyarlamalı tercihler, bireylerin bilişsel çelişkilerini azaltmak için yaptıkları bilinçdışı bir zihinsel düzenlemedir der. Post-truth çağda bireyler nesnel olgulara erişebilmelerine rağmen, kısa vadeli duygusal tatmin ve grup aidiyeti gibi motivasyonlarla hakikate aykırı tutumlar sergilemektedir.

2.3.3.2 Sosyal ve kültürel çevre

Elster (2008), rasyonalitenin yalnızca bireysel bir karar mekanizması olarak görülmesine karşı çıkarak sosyal normların, toplumsal değerlerin ve kültürel bağlamın da etkili olduğunun altını çizmiştir. Ona göre toplum ve kültürel bağlam rasyonel kararları şekillendiren temel unsurlardır ve bireyler, toplumdan ve kültürel bağlamdan bağımsız bir şekilde kararlar almazlar. Bu bağlamda sosyal ve kültürel belirlenim, post-truth çağda "duyguların ve inançların, olguların önüne geçmesi" ile kendini göstermektedir. Hakikatin yerini, bireyin toplumsal olarak inşa edilmiş anlam dünyası ve kültürel bağlamı almaktadır. Bu durum, bireyin rasyonel kararlar aldığı varsayımını zayıflatırken, kararların kültürel rezonansla meşrulaştığını göstermektedir. Dolayısıyla Elster'in genişletilmiş rasyonalite anlayışı, post-truth olgusunun yalnızca epistemolojik bir bozulma değil, aynı zamanda kültürel bir dönüşüm olduğunu da ortaya koymaktadır. Birey, hakikati bireysel aklın süzgecinden geçirmeden önce, ait olduğu kolektifin normatif değerleriyle süzgeçten geçirir. Yani Elster, irade zayıflığını sadece bireysel bir zaaf olarak görmez. O'na göre sosyal normlar bazı zayıflıkları meşrulaştırır, kültürel bağlam, hangi arzuların "haklı" sayılacağını belirler ve birey, zayıflığını çoğu zaman toplumsal gerekçelerle rasyonelleştirir. Böylece post-truth, bireysel değil kolektif bir rasyonalite biçimiyle de açıklanabilir hale gelir.

2.3.3.3 Bilinçli ve bilinçsiz ideolojiler

Elster (2008), bireylerin davranışlarının arkasındaki ideolojik yapıların, onların dünyayı algılama biçimlerini ve karar verme süreçlerini belirlediğini söyler. İdeoloji, yalnızca politik veya ekonomik bir sistemin ürünü değildir; aynı zamanda insanların duygusal ihtiyaçları, arzuları ve korkularıyla iç içe geçmiş bilişsel bir filtredir. Elster'e göre (2008, s. 31, 44, 181), ideolojik inançlar genellikle "irrasyonel" değildir fakat çoğu kez rasyonel gerekçelerle değil, duygusal veya çıkar temelli nedenlerle biçimlenir. İnanç ve arzuların rasyonelliği, onların nasıl oluştuğuna bağlıdır. Elster, bir inancın doğru olmasının onu rasyonel kılmadığını, çünkü bir inanç bazen doğru olsa bile yanlış türde bir nedensel geçmişe sahip olabileceğini vurgular. Yani birey bir şeyi kanıtlarla değil, arzularıyla şekillendirilmiş bir biçimde doğru bulabilir. Bu noktada Elster, "*hüsnükuruntu*" kavramını öne çıkarır: İnsan, dünyanın gerçekte olmasını istediği gibi olduğuna inanarak geçici bir rahatlık yaşar.

Bu bakış açısı, post-truth çağının psikolojik zeminini anlamak için oldukça açıklayıcıdır. Günümüzde medya ve sosyal platformlar, kullanıcıların mevcut inançlarını destekleyen içerikleri öne çıkararak bu "duygusal hakikat üretimi"ni beslemektedir. Kişi artık doğrulanmış bilgiye değil, kendini iyi hissettiren bilgiye inanma eğilimindedir. Elster'in ifadesiyle (2008, s. 31), "inançların çarpıtılabileceği ve saptırılabileceği yollar" çoktur ve çoğu zaman bu çarpıtmalar bireyin farkında bile olmadığı süreçler içinde gerçekleşir. Bu nedenle ideolojiler yalnızca bilinçli tercihlerin sonucu değil, bilinçsiz savunma mekanizmalarının da ürünüdür.

Elster (2008, s. 185), ideolojik inançların toplumsal konumlarla da biçimlendiğini belirtir. Örneğin, baskı gören gruplar çoğu zaman baskıcı düzenin adil olduğuna inanabilirler çünkü bu inanç, onlara yaşadıkları dünyayı daha katlanabilir kılar. Bu durumda ideoloji, bir kendini kandırma biçimi değil, psikolojik bir denge arayışı halini alır. Bu da post-truth çağında bireylerin neden açıkça çelişkili veya gerçek dışı bilgilere inanmaya devam ettiğini açıklamaktadır: Hakikat, artık bir bilişsel doğruluk değil, bir duygusal konfor alanıdır. Sonuç olarak, Elster'in (2008) analizinden hareketle, bilinçli ideolojilerin genellikle çıkar ve inanç sistemleriyle uyumlu hale getirilmiş dünya görüşleri üretirken, bilinçsiz ideolojilerin bireyin arzuları, korkuları

ve kendini koruma dürtüsünden beslendiği söylenebilir. Her iki durumda da hakikat, dış dünyanın yansıtılması değil, öznel bir yeniden kurgu haline gelir. Post-truth toplumunda bu durum, gerçeğin manipüle edilmesinden çok, bireylerin kendi arzularıyla şekillendirdikleri duygusal gerçeklikler üretmelerine yol açmaktadır.

2.3.3.4 Zihinsel kısıtlamalar

Elster (2008, s. 52-59), insan davranışlarını açıklarken "tam anlamıyla rasyonel birey" modelinin gerçeği yansıtmadığını söyler. İnsan zihni, çevresindeki bilgi miktarıyla başa çıkmakta zorlanır; bu yüzden karar alma süreçleri çoğu zaman eksik bilgi, belirsizlik ve bilişsel sınırlılıklar altında gerçekleşir. O'na göre bireyler, karmaşık durumlarda her olasılığı hesaplayamaz, çünkü zihinsel kapasite buna uygun değildir. Bu durum yalnızca teknik bir eksiklik değil, insan doğasının yapısal bir özelliğidir. Günlük yaşamda bu sınırlılıklar, kısa yollar olarak adlandırılabilecek basitleştirilmiş düşünme biçimlerini beraberinde getirir. İnsanlar çoğu zaman optimal değil, yeterince iyi kararlar alır çünkü zihinsel yükün altında tam bir analiz yapmak mümkün değildir. Özellikle ekonomik veya politik tercihlerde, bireyler karmaşık veriler yerine, duygusal çağrışımlar ve alışkanlıklara dayalı çıkarımlar yapar. Bu, rasyonel aklın değil, sınırlı rasyonalitenin bir göstergesidir. Bu tür bilişsel kısıtlamalar "rasyonaliteyi altüst eden" mekanizmalar arasında sayılırlar. Çünkü birey çoğu zaman farkında olmadan, kararlarını belirli bilişsel önyargılar veya duygusal eğilimler üzerinden verir. Örneğin, bir ekonomik kararın olası riskleri hakkında düşünmek yerine, geçmişte işe yarayan bir yönteme güvenmeyi tercih eder. Bu durumda kararın rasyonel görünmesi, onun gerçekten rasyonel olduğu anlamına gelmez (Elster, 2008, s. 59).

Post-truth çağında bu zihinsel sınırlılıklar daha görünür hale gelmiştir. İnsanlar bilgi bolluğu içinde karar vermeye çalışırken, bilişsel yük ve seçenek fazlalığı onları kolay çözümlere yönlendirir. Sosyal medyada veya haber akışlarında maruz kalınan bilgi miktarı, bireyin analiz kapasitesini aşar. Bu nedenle insanlar, karmaşık gerçeklikler yerine basit anlatıları tercih ederler. Elster'in (2008, s. 63) belirttiği gibi, zihinsel sınırlamalar yalnızca düşünme biçimini değil, "neye inanmayı seçtiğimizi" de şekillendirir.

Elster'in rasyonalitenin sınırlarına dair bu yaklaşımı, post-truth dönemde görülen yüzeysel kanaat üretimini anlamak açısından son derece değerlidir. İnsan zihni karmaşık bilgiyle baş edemediğinde, basit açıklamalara ve duygusal doğrulamalara yönelir. Bu durum, bireylerin hem bilişsel hem de duygusal anlamda rahatlama sağlasa da hakikatin yerini kolay sindirilebilir hikâyelere bırakmasına neden olur. Sonuçta, zihinsel kısıtlamalar yalnızca rasyonaliteyi değil, hakikatle kurulan ilişkiyi de dönüştürür.

2.3.3.5 Sosyal etkileşim ve grup dinamikleri

Elster, (2008, s. 145-152) insan davranışlarının yalnızca bireysel akıl yürütme süreçleriyle açıklanamayacağını, toplumsal bağlamın bu süreçleri derinden etkilediğini belirtir. Ona göre bireyler, izole varlıklar değildir; düşünceleri, inançları ve kararları sürekli olarak sosyal etkileşimler içinde şekillenir. Bir karar yalnızca bireyin bilgi düzeyine veya çıkarına değil, aynı zamanda çevresindeki insanların beklentilerine, onayına ve reddine de bağlıdır. Grup dinamikleri bireysel rasyonalitenin en güçlü sınırlayıcılarından biridir. Grup içinde düşünmek, çoğu zaman sosyal uyum ve aidiyet ihtiyacıyla iç içe geçer. Birey, kendi düşüncesinden emin olsa bile grubun genel görüşüne uymayı tercih edebilir çünkü dışlanma korkusu ya da uyum sağlama arzusu, rasyonel akıl yürütmeden daha baskın hale gelir. Bu durumda bireyin kararı akılcı görünse de aslında toplumsal baskının ürünü olabilir.

Bu mekanizma özellikle politik ve kültürel konularda belirgindir. Bir topluluk içinde egemen olan fikir, bireyin kendi düşüncesini gölgeleme potansiyeline sahiptir. Bu durum "sosyal onay ihtiyacının aklı bastırması" olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar çoğu zaman neyin doğru olduğundan çok, neyin kabul göreceğine göre hareket ederler. Bu, rasyonel kararın içeriğini değil, biçimini belirler. Birey kendi düşüncesini değil, grubun beklentisini seslendirir.

Post-truth çağında bu dinamikler, sosyal medya ortamlarında daha da güçlenmiştir. Dijital gruplar ve çevrim içi topluluklar, bireylerin düşüncelerini yalnızca paylaşmakla kalmaz, aynı zamanda onları biçimlendirir. Beğeni ve onay mekanizmaları, klasik grup baskısının dijital biçimleridir. Birey, doğru olduğuna inandığı şeyi değil, grubun

duygusal atmosferine uygun olanı paylaşma eğilimindedir. Bu da Elster'in (2008, s. 156). "Sosyal etkileşimlerin irrasyonel rasyonalite üretmesi" dediği çelişkiyi günümüzde daha görünür kılar. Grup dinamikleri yalnızca bireysel düşünceyi etkilemez aynı zamanda hakikatin toplumsal tanımını da dönüştürür. Gerçek, grup içinde sürekli olarak yeniden üretilen bir uzlaşıya dönüşür. Bu durum, bireysel rasyonaliteyle toplumsal kabul arasındaki gerilimi ortaya çıkarır. Birey mantıklı davranmak ile uyum sağlamak arasında kaldığında, çoğu zaman ikincisini seçer. Çünkü insanlar yalnızca rasyonel varlıklar değil, aynı zamanda sosyal hayatta kalma güdüsüyle hareket eden varlıklardır (Elster, 2008, s. 160).

Sonuç olarak, Elster'in grup dinamiklerine dair çözümlemesi, post-truth toplumunun davranış kalıplarını anlamak için önemli bir zemin sunar. Bireylerin düşünceleri, çoğu zaman bağımsız akıl yürütmeden değil, sosyal uyum arayışından doğar. Böylece hakikat, topluluklar içinde paylaşılan bir duygusal uzlaşıya dönüşür. Bu durum, bireysel rasyonalitenin sınırlarını bir kez daha görünür kılar. İnsan, yalnızca düşünen bir varlık değil, aynı zamanda aidiyetin mantığıyla hareket eden bir varlıktır.

2.3.3.6 Zaman kısıtlamaları ve ihtiyaçlar

İnsanlar karar verme süreçlerinde genellikle zaman kısıtlamaları ve acil ihtiyaçlarla karşılaşmaktadır. Bu durum, rasyonel düşünmeyi zorlaştırabilir. Elster (2008, s. 173-180), insanların karar alma süreçlerini incelerken, rasyonel aklın yalnızca bilgiye değil, zamana ve koşullara da bağlı olduğunu vurgular. İnsan davranışı çoğu zaman ideal koşullarda gerçekleşmez; birey, karar vermek için sınırlı bir zamana ve enerjiye sahiptir. Bu durumda rasyonel analiz yerini, pratik ve hızlı çözüm üretme zorunluluğuna bırakır. Zaman baskısı altında birey, uzun vadeli sonuçları hesaba katmak yerine, mevcut ihtiyacı en çabuk biçimde karşılayacak seçeneğe yönelir.

Bu eğilim, insan zihninin işleyişindeki bir kusurdan çok, bir uyum stratejisidir. Zamanın daraldığı ve belirsizliğin arttığı durumlarda, kişi karmaşık olasılık hesapları yapmak yerine sezgilerine veya geçmiş deneyimlerine dayanır. Ancak bu hızlı düşünme biçimi, her zaman güvenilir değildir. Kısa vadede işe yarayabilir ama uzun vadede hatalı sonuçlara yol açma riski taşır. Özellikle ekonomik ya da duygusal

kararlar söz konusu olduğunda, zaman baskısı bireyin duygusal karar alma eğilimini artırır. Zaman baskısı rasyonaliteyi zayıflatır, bu durum aynı zamanda insanın ihtiyaçlarla kuşatılmış doğasından kaynaklanır. Karar verme süreçleri çoğu zaman soyut bir mantıksal değerlendirmeden değil, anlık ihtiyaçların yarattığı psikolojik baskılardan etkilenir. Örneğin, aç bir kişinin yemek seçimi yaparken uzun uzun düşünmemesi irrasyonel değildir; tam tersine, o anda hayatta kalma dürtüsü baskındır. Ancak bu kısa vadeli akıl yürütme biçimi, uzun vadede daha kapsamlı hedefleri gölgede bırakabilir.

Günümüzün post-truth ortamında da benzer bir dinamik gözlemlenir. Sürekli bilgi akışı ve hızlı tepki kültürü, bireyleri düşünmeden karar vermeye iter. Sosyal medya, haberler ve gündem baskısı, şimdiye odaklanmayı bir zorunluluk haline getirir. "İnsan davranışları çoğu zaman anın baskısına teslim olur" (Elster, 2008, s. 182). Bu da bireylerin derinlemesine düşünmeden, yalnızca duygusal tatmin veya toplumsal uyum sağlayan kararlar almasına neden olur. Zaman kısıtlamaları yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de rasyonaliteyi sınırlar. Hız çağında düşünmek neredeyse bir lüks haline gelmiştir. İnsanlar bilgiyi sindirmekten çok, tepki vermek zorunda kalır. Bu durum, Elster'in rasyonalite eleştirisinin çağdaş bir yansımasıdır. İnsan, düşünmeye vakti olmadığında, aklını değil alışkanlıklarını kullanır. Böylece rasyonel aklın yerini, zamanın ve ihtiyaçların aklı alır.

2.3.4 Hakikat Arayışından Vazgeçiş

Felsefenin bilgelik sevgisi anlamına karşılık gelirken bizzat kendisinin sistematik olarak hakikat fikrinden uzaklaşmayı arzulaması problemli bir durumdur. Bu durumun birden fazla nedeni vardır. İlki Aydınlanma döneminde akla yapılan aşırı vurguya yine bir Aydınlanma düşünürü olan Rousseau'nun yaptığı itirazdır. Rousseau, Kopernik ve Rönesans ile başlayan bilim hareketinin yanında olduğunu ancak yine de aklı aşırı yüceltmenin toplumu bir arada tutan bazı değerler üzerinde nasıl etki göstereceğinin takip edilmesi gerektiğini söyleyerek Aydınlanmanın içinden Aydınlanma ile ilgili uyarı yapmıştır (Balanuye, 2021, s. 33).

Aydınlanma aklının aslında erkek aklı olduğunun söylenmeye başlamasıyla ortaya çıkan Feminizm akımı felsefeyi hakikat fikrinden uzaklaştıran ikinci adım olmuştur. Örneğin ünlü bilim adamı Kohlberg'in yıllarca ahlaki gelişim aşamaları adı altında anlatılan dersinin Feminist söylemin güç kazanmasından sonra genel olarak tüm insan cinsini değil sadece erkek insanı anlattığı ortaya çıkmıştır. Oysa kadının erkek dilinde ifadesini bulamayan farklı ahlaki gelişim aşamaları da vardır. Bu açıklamasıyla Feminist söylem, hakikat olarak sunulan bilgiye çok perspektifli bakma imkânı sağlamıştır (Balanuye, 2021, s. 34).

Aydınlanmanın ilerlemeci bakış açısının akabinde iki büyük dünya savaşı yaşanmıştır. Dünya savaşlarından sonra sosyal bilimler Aydınlanma ile hesaplaşarak genel kabullerini yeniden gözden geçirmeye başlamıştır. Aklın etrafında örgütlenen aydınlanmanın sorgulanması ile daha az yanılgılı ifadeler bulma ve nesnel gerçekliğin hakikatini arama arzusu terk edilmiştir. Gerçekliğin kültür, tarih ve dil aracılığıyla inşa edilen bir uzlaşım alanı olduğu söylenmeye başlamıştır. Gerçekliğin insan icadı olan bir durum olduğu yönündeki bu entelektüel dönüşüm büyük oranda Kant felsefesinden de faydalanmıştır (Balanuye, 2021, s. 36).

Kant'ın apriori form ve kategorileri, insanın bir şeyi ancak zaman, mekân ve nedensellik boyutlarıyla bilebileceğini söyler. Bu söylem bir bakıma ontolojiyi epistemolojide eritmektir. Kant sonrası felsefede, ontoloji ve epistemolojiyle iç içe geçme ya da tamamen birbirlerinden vazgeçme arasında tercih yapmak zorunda kalmıştır. Özellikle Kant'ın eleştirel felsefesinin, bilgiye erişimde insan aklını temel alması ve hakikati fenomenal dünyanın sınırlarıyla ilişkilendirmesi, mutlak hakikat arayışını sınırlandırdığı iddia edilmektedir (Balanuye, 2017). Bu durum, zaman içinde özneyi hakikati sorgulamaktan uzaklaştırarak, hakikatin yerine bireysel yargı ve algıyı koyan bir anlayışa yol açmıştır. Kant'ın epistemolojisinin bu yöndeki sınırlamaları, post-truth paradigmasının ortaya çıkışına dolaylı olarak katkıda bulunmuş olabileceği yönünde bir tartışmayı mümkün kılmaktadır.

Kant sonrası felsefede ontoloji ve epistemoloji arasında temel bir gerilim ortaya çıkmıştır. Ontoloji ya epistemolojiye bağımlı hale gelecek ya da felsefe bu iki alandan etik bir tevazu göstererek geri çekilecekti. İlk yolu seçenler, Kant'ın a priori formları

ve kategorileriyle şekillenen insan-özneyi, gerçekliği yalnızca zamansallık, mekânsallık ve nedensellik yoluyla kavrayabilen bir varlık olarak gören yaklaşımdan fazla uzaklaşamamıştır. Bu yaklaşım, *kendinde şey*in bilinemeyeceği fikriyle ontolojiyi epistemolojiye indirgemiş olmuştur. Kant'ın epistemolojisi, objelerin nesnel olma tarzını da asimile etmiştir. İkinci yolu seçenler ise nesnel gerçekliğin ya var olmadığını ya da bilinemeyeceğini savunarak ontolojik çabaları gereksiz ve zararlı bulmuştur (Balanuye, 2017). Sonuçta hakikat arayışından vazgeçen özne artık ontolojiyi terk etmeye başlamıştır. Ontolojide de *var olan*, nesnel gerçekliği belirler. Ontolojiyi epistemolojiye indirgeyen birey ise dil ve kültürün her şeyi var ettiğini varsayarak nesnel gerçekliği göz ardı etmiştir (Balanuye, 2021, s. 38). Balanuye'nin çizdiği tablo ile post-truth meselesinin başlangıcını ontolojik çözülmeye götürmek mümkün olmuştur. Öznenin nesnel gerçeklikten değil, bizzat ontolojiyi ayakta tutan sorudan vazgeçmesi, hakikati kolektif bir arayış olmaktan çıkarıp bireysel ya da kültürel bir inşaya dönüştürmüştür. Dil ve kültürün her şeyi var ettiği varsayımı bir kez yerleştiğinde, gerçeklikle örtüşme kaygısı taşımayan anlatıların da eşit bir meşruiyet talep edebileceği bir zemin oluşmaktadır.

Kant sonrası felsefede ontolojiyi epistemolojiye indirgeme eğilimi, zamanla nesnel gerçekliğin bizzat sorgulanır hale gelmesine zemin hazırlamış gibi görünmektedir. Bu dönüşüm, post-truth ikliminin yalnızca siyasi manipülasyonun bir ürünü olmadığına, arkada yatan daha derin bir epistemolojik kırılma olabileceğine işaret etmektedir. Bir başka deyişle, nesnel gerçekliğe duyulan kuşku yalnızca sosyal medya algoritmalarıyla değil, felsefenin kendi içindeki tartışmalarla da beslenmiş olabilir. Bununla birlikte, ontolojik çabanın terk edilmesinin yarattığı boşluğun post-trutha doğrudan yol açtığını söylemek güçtür. Bu ilişkinin nedensellik içinde değil, daha çok zemin hazırlayıcı nitelikte değerlendirilmesi mümkündür.

20. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle postmodern yönelimlerle birlikte gerçeklik, dilsel düzlemde sürekli yeniden inşa edilen bir yapı olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yaklaşım, sabit bir varlık (ontoloji) anlayışını sarsarak felsefi tartışmaları büyük oranda epistemolojik bir zemine sıkıştırmıştır. Quentin Meillassoux'un korelasyonculuk eleştirisi, varlığın nesnel zemininden uzaklaşmanın felsefeyi etik bir dayanaktan yoksun bırakıp disiplin üzerinde kavramsal bir boşluk yarattığı bu noktada

çok değerli olsa da çalışmanın ekseninden çıkmamak için bir uğrak noktası olmakla sınırlı kalacaktır.

Meillassoux, idealizm ve empirizmi yakınlaştıran Kantçı idealizmdeki özne ve nesnenin ayrılamaz biçimde birbirine bağlı olduğu, gerçekliğin ancak bir özneyle (düşünen bilinç) mümkün olduğu yaklaşımı eleştirerek korelasyonculuğu, felsefenin gerçeklikten kaçışı olarak görmektedir. Çünkü düşünceye erişemeyen bir gerçekliğin imkansızlığı felsefeyi bir bilinmezliğe sürükler. Bu da tüm hakikatlerin öznel ya da kültürel olduğunu öne süren post modern anlayışa dönüşür. Meillassoux, bu tarz bir epistemolojik dağılmaya karşı insan düşüncesinden ve algısından bağımsız bir gerçekliğin yeniden düşünülmesini önermektedir (Meillassoux, 2008). Bu perspektif, düşünceye indirgenmiş hakikat anlayışının ötesine geçerek hem bilimsel aklın hem de ontolojik gerçekliğin yeniden savunulması gerektiğini göstermektedir.

Son dönemde yeni realizm, spekülatif realizm ve eleştirel realizm gibi akımlar, bu eğilimlere bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu düşünürler, gerçekliği tamamen dilsel bir yapıya indirgemeyi reddederek ve felsefenin hakikat arayışından vazgeçmemesi gerektiğini savunmaktadırlar. Gerçeklik yanılmaz olsa da bilme çabası hata yapabilir bu nedenle, bu düşünürlere göre daha az yanılgılı bir bilme çabasına yönelmek önemlidir (Balanuye, 2017). Yeni realizm, spekülatif realizm ve eleştirel realizm gibi akımlar bu tür dilsel indirgemeciliklere bir tepki olarak, gerçekliğin dilsel ya da toplumsal inşa ile sınırlanamayacağını savunmaktadır. Ayrıca felsefenin hakikat arayışından vazgeçmemesinin gerekliliğini savunarak, post-truthun yarattığı epistemolojik kaygılara bir yanıt olarak hakikati yeniden merkeze koymayı önermektedir. Bu çabayla post-trutha karşı bir direnç oluşturma arzusu da gözlenmektedir. Sonuç olarak, bu akımların savunusu, post-truth çağının epistemolojik ve ontolojik sorunlarına karşı bir tepki niteliği taşımaktadır. Hakikat arayışını yeniden vurgulamaları, post-truthun yarattığı belirsizlik ve manipülasyon ortamına eleştirel bir duruş sağlamaktadır.

3. POST-TRUTH ÇAĞDA AKADEMİDE GERÇEKLİK VE ŞÜPHE: YÖNTEM VE BULGULAR

Teknolojinin hızlanmasıyla ulaşım ve iletişim alanlarında hayatı kolaylaştıran gelişmeler yaşanmıştır. 19. yüzyılda haftalarca hatta aylarca bir mektubun adresine ulaşmasını beklerken bugün bireyler günün her anında çevrimiçi ve ulaşılabilir durumdadır. Bu gelişmeler üniversitelerde de büyük bir dönüşümün yaşanmasına sebep olmuştur. Günümüz gelişmelerinden önce bir araştırmacının akademik bir veriye ulaşabilmesi için günler süren çalışma yapması gerekirken artık daha kapsamlı veriye daha kısa sürede ulaşılabilmektedir. Bu sayede araştırmacıların daha fazla bilgi üretebilmesi mümkün olmuştur. Dijitalleşen akademide, makalelerin etkisini artık tıklanma ve indirilme sayılarıyla ölçmek mümkündür. Alt metriklerin bu denli belirleyici olması, akademik dergilerin yazarlardan sosyal medya hesaplarını talep ettiği yeni bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Artık bir makalenin kaderi, bilimsel niteliği kadar yazarının dijital görünürlüğüne de emanet edilmiştir. Ancak hızlanan bunca teknoloji ve bilgi üretiminin toplumsal veya kamusal alanda sağladığı fayda tartışılır hale gelmiştir.

Son yıllarda, bilgi kaynaklarına ve uzman kuruluşlara duyulan güvenin giderek sarsıldığı, özellikle yükseköğretim kurumları ve medya organları gibi geleneksel otoritelerin meşruiyetine yönelik yaygın bir şüphecilik ikliminin egemen olduğu gözlenmektedir. Post-truth çağının en belirgin özelliklerinden biri, kamuoyunun doğru ile yanlış arasındaki ayrımı yapmakta zorlanması ve resmi bilgi ile alternatif anlatılar arasında giderek bocalamasıdır. Bu eğilim, sadece toplumun bilgi tüketimine zarar vermekle kalmayıp demokratik süreçlerin işleyişine de zarar vermektedir. Aynı zamanda kolektif karar alma mekanizmalarına olan inancı da zayıflatmaktadır. Aşağıda, bu genel şüphecilik ve bilgi krizi alanındaki verileri somutlaştıran çeşitli anket sonuçları yer almaktadır.

Pek çok kişi tarafından dikkat edildiği üzere, profesyonellikten uzak tutumlar ve yüksek öğretime yönelik derin şüpheleri içeren yaklaşımlar son yıllarda yükselişe geçişi üzerine, 2017 yılında Pew Araştırma Merkezi tarafından yapılan bir ankette,

ABD'deki Cumhuriyetçiler ve Cumhuriyetçilerin bağımsızların büyük bir çoğunluğunun "yükseköğretim kurumlarının ve üniversitelerin olumsuz etki yarattığına" ilişkin bir sonuç çıkmıştır. Diğer Pew anketleri, Amerikalıların %92'sinin sahte haberlerin güncel konular ve olaylar hakkındaki gerçekler konusunda kafa karışıklığına neden olduğuna inandığını ortaya koymuştur (Mitchell vd., 2019). Amerikalıların yarısının sahte haberleri gerçek haberlerden ayırt etmenin "son dört yılda giderek zorlaştığını" bildirdiğini (Santhanam, 2020) ve ABD'li yetişkin Twitter kullanıcılarının yarısının yanlış veya yanıltıcı bilgilerin büyük bir sorun olduğunu düşündüğünü (McClain vd., 2021) ortaya koymuştur. Pew Araştırma Merkezi'nin yaptığı başka bir anket, Amerikalıların hükümet ve teknoloji şirketlerinin çevrimiçi ortamda yanlış bilgileri kısıtlaması yönündeki isteğinin 2018'den 2023'e kadar istikrarlı bir şekilde arttığını göstermiştir (St. Aubin ve Liedke, 2023).

Araştırmaların yanı sıra Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü [OECD] 2022 yılında yaptığı bir açıklamada yanlış veya yanıltıcı ifadelere maruz kalmak, resmi ve gerçek bilgilere şüpheyle yaklaşılmasına neden olabilir ve demokratik kurumların bütünlüğünü ve güvenilirliğini ve politika önlemleriyle kamu refahını artırma yeteneklerini aşındırabilir, ifadesini kullanmıştır (OECD, 2022).

Post-truth kavramının akademisyenler tarafından geliştirildiği de iddia edilmektedir. Hakikatin değersizleşmesi kavramı, orta sınıf profesyonellerden oluşan geniş bir kitlenin desteğiyle akademisyenler tarafından ortaya atılmış ve geliştirilmiştir. Sol görüşlü liberaller, devlet destekli mutlak hakikat anlayışından kurtulmanın yollarını ararken, bunun yerine yeni bir bilişsel sınırlama biçimi inşa etmişlerdir. Yaklaşık otuz yıldır akademisyenler, postmodern düşüncenin etkisiyle, "hakikat"i entelektüel zihniyetin artık güvenilmeyecek "büyük anlatıları" arasında değerlendirerek itibarsızlaştırmaktadır. Tek ve mutlak hakikat fikri yerine ise çoğulcu ve göreli "hakikatler" anlayışı benimsenmiştir. Postmodernizmin temel ilkelerinden olan görelilik çerçevesinde hakikat, onu dile getiren kişiye göre farklılaşmaktadır. Dolayısıyla evrensel bir hakikatten söz etmek mümkün değildir, her birey kendi bağlamına özgü hakikati oluşturur. Bu yaklaşım, 1990'lı yıllarda toplumsal kesimlerin geneline yayılmıştır. Yirminci yüzyılın sonlarında gazeteciler ve akademisyenler, nesnellik anlayışını reddetmeye başlamış, modernist paradigmaya bağlı kalanlar ise

hem kamuoyu hem de meslektaşları tarafından eleştirilmiştir (Alpay, 2021, s. 34). Bu entelektüel atmosfer içinde Alan Sokal'ın 1996'da Social Text dergisinde yayımlanan parodi makalesi, akademik dünyada hakikat, nesnellik ve söylem ilişkisini sarsıcı biçimde gündeme getirmiştir. Sokal, bilimsel içeriği olmayan, ancak postmodernist bir dil ile süslenmiş makalesinin yayımlanmasıyla, akademik çevrelerin biçimsel söylemin gücüne ne denli teslim olduğunu ortaya koymuştur (Sokal, 1996). Böylece, nesnellik ilkesinin yerini söylemsel ikna ve ideolojik konumlanmanın aldığı bir dönemde, hakikatin epistemik temellerinin ne kadar kırılganlaştığını gözler önüne sermiştir. Sokal'ın bu girişimi, yalnızca postmodern düşüncenin sınırlarını değil, aynı zamanda post-truth çağının erken bir örneği olarak, hakikatin inandırıcılıkla yer değiştirdiği süreci de ifşa etmiştir (Sokal ve Bricmont, 1998).

Çalışmanın bu bölümüne kadar post-truth kavramının akademik dünyadaki yansımaları, etkileri ve bu kavramın bilgi üretim süreçleri üzerinde yarattığı dönüşümleri ele alınmıştır. Ancak bu teorik çerçevenin, akademik topluluğun bireysel deneyimleri ve değerlendirmeleriyle ne ölçüde örtüştüğünü anlamak, çalışmanın sonuçlarını daha derin bir bağlama oturtmak açısından kritik öneme sahiptir. Post-truth salt bir yalan meselesi olmayıp epistemoloji, hakikat, ontoloji, etik, güven, duygu ve iktidar ilişkilerinin kesiştiği bir fenomendir. Bu karmaşık yapıyı anlamak kapalı uçlu anketlerle ölçülemeyecek derinlikte bir analiz gerektirmektedir. Bu nedenle, tezin son bölümünde yer alan bu çalışma, post-truth kavramına akademisyenlerin bakış açısını ve akademide nasıl değerlendirildiğini doğrudan katılımcıların deneyimleri üzerinden ele almayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, elde edilen veriler, teorik analizleri tamamlayıcı bir nitelik taşıyarak ve çalışmanın genel sonuçlarına önemli bir katkı sağlamıştır.

3.1 Akademisyenlerin Post-truth Deneyimlerine Nitel Bir Bakış

3.1.1 Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın nitel boyutu, post-truth olgusunun akademik alanda nasıl değerlendirildiğini, akademisyenlerin bilgiye güvenme, şüphe duyma, doğrulama ve değerlendirme pratiklerini nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın temel hareket noktası, post-truthun yalnızca yalan haber, dezenformasyon veya medya manipülasyonu ile sınırlı bir olgu olmadığı; hakikat, gerçeklik, doğruluk, epistemik güven, uzmanlık otoritesi ve algoritmik bilgi üretimi gibi çok katmanlı felsefi ve toplumsal sorunlarla ilişkili olduğudur.

Bu doğrultuda araştırma, farklı akademik alanlarda görev yapan akademisyenlerin post-truth çağında bilgiyle kurdukları ilişkiyi, kendi mesleki ve gündelik deneyimleri üzerinden incelemektedir. Araştırmada özellikle akademisyenlerin bilgi kaynaklarına güvenme ölçütleri, şüpheyle baş etme biçimleri, sosyal medya ve algoritmik yönlendirmelere ilişkin farkındalıkları, akademik bilgi üretiminin post-truth ortamından nasıl etkilendiğine dair değerlendirmeleri ve felsefenin bu süreçteki işlevine ilişkin görüşleri ele alınmıştır.

Bu çalışma, önceki bölümlerde kuramsal olarak tartışılan post-truth, hakikat krizi, bilginin merkezsizleşmesi, uzmanlık otoritesinin aşınması ve dijitalleşme gibi meselelerin akademisyenlerin görüşleriyle nasıl karşılık bulduğunu anlamaya odaklanmıştır. Dolayısıyla nitel araştırma bölümü, kuramsal tartışmayı ampirik olarak kanıtlama iddiası taşımaktan çok, bu tartışmayı akademik öznelerin anlam dünyası üzerinden derinleştirme amacı taşımaktadır. Çalışmanın alan yazına temel katkısı, post-truth tartışmalarını soyut felsefi bir düzlemden çıkararak somut akademik pratikler ve stratejiler üzerinden çözümlemesidir. Sonuç olarak çalışma, felsefenin post-truth karşısında eleştirel rolünü yeniden kazanarak bir direnç noktası oluşturma potansiyeline sahip olduğunu vurgulamaktadır.

3.1.2 Araştırma Deseni

Bu çalışma, temel nitel araştırma deseni çerçevesinde yürütülmüştür. Temel nitel araştırma, bireylerin belirli bir olguya, sürece veya deneyime yükledikleri anlamları ortaya koymayı amaçlayan; katılımcı görüşlerini doğal bağlamı içinde anlamaya çalışan bir araştırma yaklaşımıdır. Bu araştırma türünde amaç, nicel anlamda genellenebilir sonuçlara ulaşmak değil, belirli bir konuya ilişkin katılımcıların düşünce, deneyim ve yorumlarını ayrıntılı biçimde çözümlemektir.

Bu araştırmada temel nitel araştırma deseninin tercih edilmesinin nedeni, post-truth olgusunun akademisyenler tarafından nasıl kavrandığını, hangi bilgi kaynaklarıyla ilişkilendirildiğini, hangi durumlarda şüphe veya güven ürettiğini ve akademik bilgi üretimi açısından nasıl değerlendirildiğini derinlemesine inceleme olanağı sunmasıdır. Post-truth gibi felsefi, epistemolojik, teknolojik ve toplumsal boyutları bulunan karmaşık bir olgunun, kapalı uçlu ölçme araçlarıyla sınırlı biçimde ele alınması yerine, katılımcıların kendi ifadeleri üzerinden yorumlanması uygun görülmüştür. Bu nedenle araştırma, akademisyenlerin post-truth değerlendirmelerini, bilgiye güvenme ve şüphe duyma pratiklerini, tematik örüntüler aracılığıyla anlamayı hedefleyen tematik analizle yürütülen temel nitel araştırma olarak yapılandırılmıştır.

3.1.3 Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, Türkiye'deki üniversitelerde görev yapan ve araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden on akademisyen oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda amaç, geniş evrene genellenebilir nicel sonuçlar üretmekten ziyade, araştırılan konuya ilişkin derinlikli ve anlamlı veriler elde etmektir. Bu nedenle çalışmada amaçlı örnekleme yaklaşımı benimsenmiştir.

Araştırmada amaçlı örnekleme türlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi kullanılmıştır. Bu örnekleme yaklaşımı, araştırmacının çalışma konusuna ilişkin bilgi sağlayabilecek ve erişilebilir durumda olan katılımcılarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmesine olanak tanımaktadır. Katılımcılara üniversitelerin web sayfalarında yer alan iletişim bilgileri, e-posta ve telefon aracılığıyla ulaşılmış; araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve gönüllü katılım esasına göre görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların kimliklerinin gizli tutulması amacıyla her bir katılımcı K1, K2, K3 … K10 biçiminde kodlanmıştır. Katılımcıların cinsiyet, yaş aralığı, akademik unvan, akademik alan/disiplin ve görev yaptıkları kurum türüne ilişkin bilgiler anonimleştirilerek tablo halinde sunulmuştur. Bu bilgiler, bulguların hangi akademik bağlamlardan üretildiğini göstermek açısından önem taşımaktadır.

Tablo 3.1 Katılımcılara yönelik demografik bilgiler

Katılımcı	Cinsiyeti	Yaş Aralığı	Disiplin/Alan	Akademik Ünvanı	Kurum Türü (Kamu/Özel)
K1	Erkek	50	Güvenlik Sosyolojisi	Dr. Öğretim Üyesi	Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi
K2	Kadın	38	Sivil havacılık	Dr. Öğretim Üyesi	Maltepe Üniversitesi
K3	Kadın	70	Felsefe	Prof. Dr.	Maltepe Üniversitesi
K4	Erkek	49	Sosyoloji	Prof. Dr.	Gazi Üniversitesi
K5	Kadın	42	İşletme	Dr. Öğretim Üyesi	Altınbaş Üniversitesi
K6	Kadın	50	Çocuk gelişimi	Prof. Dr.	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
K7	Kadın	49	İngiliz Dili ve Edebiyatı	Prof. Dr.	Selçuk Üniversitesi
K8	Erkek	45	Bilgisayar Mühendisliği	Dr. Öğretim Üyesi	Gazi Üniversitesi
K9	Kadın	56	Psikoloji	Dr. Öğretim Üyesi	29 Mayıs Üniversitesi
K10	Kadın	50	İletişim	Doç. Dr.	Ankara Üniversitesi

3.1.4 Veri Toplama Aracı ve Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, araştırmacıya belirli temel sorular etrafında ilerleme imkânı verirken, katılımcıların kendi deneyimlerini, düşüncelerini ve yorumlarını ayrıntılı biçimde ifade etmelerine de olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle söz konusu teknik, post-truth gibi çok boyutlu ve yoruma açık bir olgunun akademisyenler tarafından nasıl anlamlandırıldığını incelemek için uygun görülmüştür.

Görüşme formu tasarlanırken, tezin giriş bölümünde detaylandırılan klasik ve modern doğruluk kuramlarının (uygunluk, bağdaşım ve pragmatist ilkeler gibi) epistemolojik açılımları temel bir kılavuz olarak alınmıştır. Soruların felsefi çatısı oluşturulurken; bu kuramsal zemin ile post-truth literatürü, çalışmanın teorik bölümlerinde ele alınan hakikat, gerçeklik, doğruluk, epistemik güven, şüphe, algoritmik yönlendirme ve akademik bilgi üretimi gibi kavramlar arasında doğrudan bir bağ kurulmuştur. Sorular, katılımcıların yalnızca kavramsal tanımlarını değil, aynı zamanda somut bilgi edinme

deneyimlerini, güven ölçütlerini, şüphe pratiklerini ve akademinin post-truth çağındaki işlevine ilişkin görüşlerini ortaya çıkarmaya yönelik olarak hazırlanmıştır.

Görüşme formunun kapsam ve anlaşılırlığını değerlendirmek amacıyla alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Bu doğrultuda taslak form, farklı disiplinlerden üç akademisyene mail yoluyla gönderilmiş olup uzmanların form üzerindeki eleştirel değerlendirmeleri, kavramsallaştırma önerileri ve dilsel düzeltmeleri doğrultusunda sorular yeniden yapılandırılmıştır. Bu uzman değerlendirmesi sürecinin ardından, araştırma grubunda yer almayan bir akademisyenle de pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama sonucunda soruların açıklığı, akışı ve araştırmanın amacına uygunluğu son kez değerlendirilmiş, gerekli görülen ifadeler sadeleştirilmiş ve görüşme formuna nihai hali verilmiştir.

Görüşmeler gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı, görüşmenin kapsamı, verilerin hangi amaçla kullanılacağı, kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı ve çalışmaya katılımın gönüllülük esasına dayandığı açıklanmıştır. Katılımcıların onayı alınarak görüşmeler gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler araştırma amacı dışında kullanılmamıştır. Katılımcıların izni doğrultusunda görüşmeler ses kaydına alınmış, daha sonra bu kayıtlar deşifre edilerek yazılı metne dönüştürülmüştür.

3.1.5 Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Tematik analiz, nitel veriler içinde tekrar eden anlam örüntülerini, ortak temaları ve katılımcı ifadeleri arasındaki ilişkileri belirlemeye yönelik esnek ve sistematik bir analiz yaklaşımıdır. Bu çalışmada tematik analiz, akademisyenlerin post-truth olgusuna ilişkin görüşlerinde öne çıkan ortak anlam alanlarını belirlemek amacıyla kullanılmıştır.

Analiz süreci birkaç aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada görüşme kayıtları/metinleri bütüncül biçimde okunmuş ve veriye aşinalık kazanılmıştır. İkinci aşamada katılımcı ifadelerinde post-truth algısı, bilgiye güvenme ölçütleri, şüphe, doğrulama, akademik otorite, sosyal medya, algoritmik yönlendirme ve felsefenin işlevi gibi konulara ilişkin

anlamlı bölümler belirlenerek ilk kodlar oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada benzer kodlar bir araya getirilmiş ve alt temalar oluşturulmuştur. Dördüncü aşamada alt temalar, araştırmanın amacı ve kuramsal çerçevesiyle ilişkili biçimde ana temalar altında düzenlenmiştir. Son aşamada ise temalar, katılımcılardan yapılan doğrudan alıntılarla desteklenerek yorumlanmıştır.

Analizin güvenirliğini ve nesnelliğini artırmak amacıyla kodlama süreci tek bir araştırmacı tarafından yürütülmemiş; nitel araştırma ve yöntem konusunda uzman bir akademisyen ile birlikte gerçekleştirilmiştir. Kodlamanın her aşamasında, her iki araştırmacının oluşturduğu kodlar ve tematik yapılar karşılaştırılarak sürekli bir çapraz kontrol (cross-check) mekanizması işletilmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan anlam uyuşmazlıkları ve kavramsal sınırların belirlenmesi, ortak müzakereler yoluyla çözüme kavuşturularak kod bütünlüğü ve analizin tutarlılığı güvence altına alınmıştır.

Analizde hem tümevarımsal hem de kuramsal duyarlılığa dayalı bir yol izlenmiştir. Başka bir ifadeyle, temalar yalnızca önceden belirlenmiş teorik kavramlara göre oluşturulmamış, katılımcı ifadelerinde tekrar eden anlam örüntüleri dikkate alınmıştır. Bununla birlikte çalışmanın kuramsal çerçevesinde ele alınan hakikat, gerçeklik, doğruluk, epistemik güven, şüphe, algoritmik yönlendirme ve akademik sorumluluk kavramları, verilerin yorumlanmasında analitik bir arka plan sağlamıştır.

Tablo 3.2 Tema tablosu

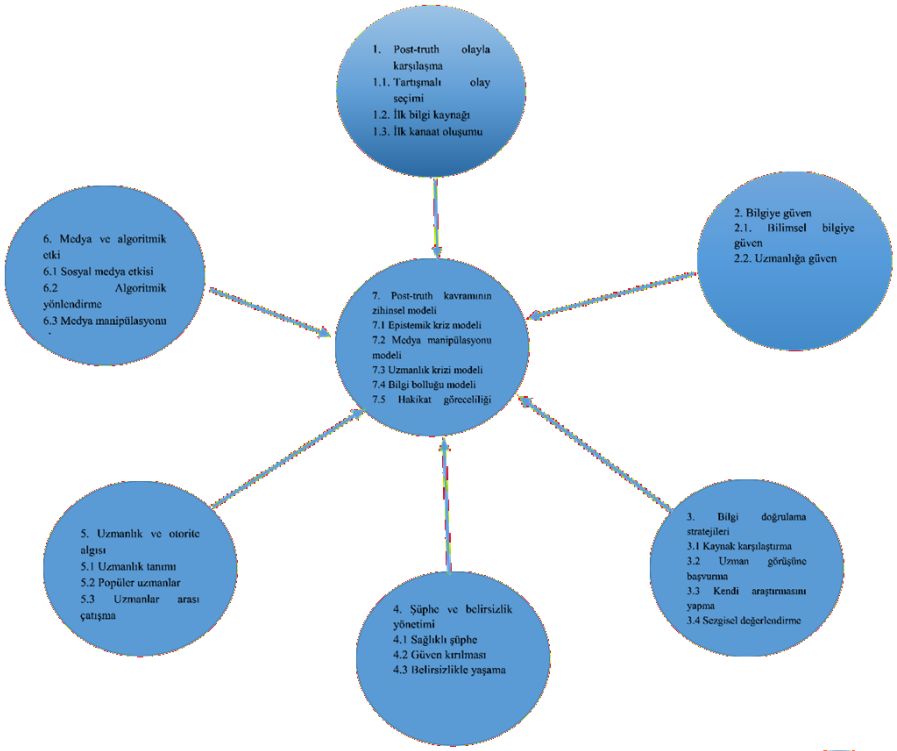
Ana Tema	Alt Temalar	İlgili Kodlar	Örnek Katılımcı Alıntısı
Bilgiye Erişim	Post-truth olayla karşılaşma	İlk bilgi kaynağı, ilk kanaat oluşumu	K6 "İlk izlenimimi tabii ki izlediğim haber kanallarından aldım…" K4 "…Lastik gibi on farklı kişinin on farklı şey düşüneceği, herkesin kendi doğrusunu dayatacağı…"
Akademik Otorite Krizi	Uzmanlığa güvensizlik, kamusal bilgi krizi	otorite kaybı, popüler bilgi	K6 "…Türkiye'de uzman kavramına çok inanmıyorum.." K4 "Türkiye'de uzmanlık bitti…" K5 "Televizyonlara çıkıp bu konu hakkında açıklama yapan ve görüş bildiren... kişilere inanamıyorum. Çünkü o insanlar aslında bu konunun uzmanı olmadığını biliyorum" K1 "Gençlerden çok ölüme sebep oldu. Hiç iyi düşünmüyorum artık. Yani güvenim sarsıldı."

Tablo 3.2'nin devamı

Ana Tema	Alt Temalar	İlgili Kodlar	Örnek Katılımcı Alıntısı
Bilgiye Güven ve Doğrulama Pratikleri	Kaynak kontrolü, akademik otorite, çoklu kaynak kullanımı	güvenilir kaynak, uzman görüşü, karşılaştırma	K1 "…yayınlara atıf vererek düşüncesini temellendirmesi…" K8 ".. Dünya sağlık örgütü, Sağlık bakanlığının verdiği direktifler üzerinden araştırma yaptım…" K4 "Aklıma yatmayan, çelişik bulduğumu... çoklu kaynaklardan her iki bilginin de ben teyidini yapmaya çalışırım…." K1 "Uluslararası literatürde karşılaştırmalı okumaya çalışıyorum. ... Uluslararası literatür öyle sadece Türkiye'yle odaklanma [değil]"
Şüphe ve Epistemik Güven	Bilgi kirliliği, doğrulama ihtiyacı, kararsızlık	şüphe, teyit, belirsizlik	K6 "Doğrulamadan bir bilgiye inanmam zaten…" K 3 "…Sürekli olarak hemen hemen ortaya çıkan her şeyle ilgili... birbirinden çok farklı belirlemelerin yapıldığını... görüyorsunuz…" K4 "Bir bilgi var ortada. Bilginin referansı da var, kaynağı da var. O kaynağa da bakarım gerçekten öyle mi diye." K9 "Medyada ısrarla hani bunun sorumlusu kim denmedi. ... Manipülatif görsellerle, görüntülerle halkın korkusunu tetikleyen içerikler üretildi.." K4 "Oradaki şüphe bizim düşünme sistematiğimiz, doğru bilgiye erişmemiz için metodik bir aracımız olacak"
Algoritmik Yönlendirme ve Dijital Ortam	Sosyal medya, filtre balonu, yankı odası	algoritma, kişiselleştirme, manipülasyon	K1 "İnsanları sığlaştırıyor. Böyle insan olmaktan çok bir sürü bir koyuna dönüştürüyor. İşin özünde sosyal medya aracılığıyla da bunu yapay zeka yönlendirmeleri falan [yapıyor]" K5 "Filtre baloncukları denen bir kavram var. ... O algoritma sadece benim çevremde ve benim ilgilenebileceğim şeyleri bana gösterdiği için diğer görüşleri kaçıracağım.". K6 "Algoritmalar zaten bizim bizi çözmek üzere yapılıyor biliyorsunuz. Zayıf zaaflarımız, zayıflıklarımızı bulup oradan gidiyor." K3 "Muazzam bir bombardıman var. Nereye bakacağımıza, neyi neyi nasıl göreceğimizi, nasıl değerlendireceğimizi... Bunların arasında kaybolmuş durumdayız" K9 "algoritmalar zaten sizin eğilimlerinizi ölçüyor ve sizin bakış açınıza göre, sizin takip ettiğiniz veya refleks gösterdiğiniz içeriklere göre zaten karşınıza bir içerik seriliyor," K8 "Sosyal medyadaki bilgilerin doğruluğu kanıtlanmış değil. ... Sosyal medyada böyle bir sorumluluk yok" K10 "Instagram'ı açtığımda bende genelde İngilizce şeyler çıkar... anneme açıyorum Acun Ilıcalı çıkıyor... bende farklı bir şey çıkması çok ihtimal değildi yani"

Tablo 3.2'nin devamı

Ana Tema	Alt Temalar	İlgili Kodlar	Örnek Katılımcı Alıntısı
Bilgi- İktidar İlişkisi ve Uzmanlık Krizi	Uzmanlar arası çatışma, yönlendirme		K3 "Kendi aralarında tartışmaları bizi de zihinsel tartışmanın içerisine bıraktı" K4 "Yurt içinde aktif terörist sayısının kaç olduğuyla ilgili iki İçişleri Bakanı farklı sayı verdi…Bize kendi bildiklerimizin yanlışlığını dikte eden bir dış kaynak…" "Televizyonda konuşulan şeylere itibar etmiyorum ben. Bazı resmi raporlara da itibar etmiyorum. Yani o resmi denilen şey, toplumu teskin etmek için, sakinleştirmek için." K8 "hem sosyal medyada hem TV ekranlarında bile belirli bir seviyeye gelmiş bilim insanlarının farklı görüşler taşıdığını gördük. Sadece bilim insanları doğru söyler diyemem" K9 "karşıt görüşteki bilim insanları da çıktı, karşıt görüşten veteriner hekimler de televizyona çıktı ve yandaş medya ana akım medyada zaten onları daha çok aldılar televizyon kanallarına"
Felsefe ve Akademinin İşlevi	Eleştirel düşünme, etik sorumluluk, hakikat arayışı	felsefi sorgulama, akademik sorumluluk	K6 "…"Ben kendi adıma bir şeyi defalarca teyit ederim. ... Doğrulamadan bir bilgiye inanmam zaten" K3 "Bu anlamda felsefeciler dedektif gibi çalışırlar. Tabii incelikleri fark etmeye çalışırlar" K4 "Farklı kaynaklardan gelen bilgileri sentez, zihnimizde sentez, doğruluklarını teyit, analiz, çelişkileri ortaya koyma. ..." K3 "Bütün bunların karmaşası içerisinde neyin gerçeği yansıttığı, neyin yansıtmadığı üzerinde hepimizin çok titizlenmesi gerekiyor. Hatta ben bunu felsefi soruşturmayla da bağlantılandırarak felsefeye, felsefi soruşturmaya her zamankinden daha çok ihtiyacımız var diye düşünüyorum"
Epistemik Zihinsel Stratejiler	Hibrit epistemik strateji Otorite temelli strateji Deneyim temelli strateji		K2 "Bilim alanına ait olduğu için... doktorlar ne diyorsa doğrudur. .." K10 "Yani bir title arıyorum yani maalesef. Hani herhangi birisi çıkıp aşı olun ya da olmayın demesiyle tıp hekimi bir bakanın demesi beni gerçekten hemen hayır bu demeye itiyor." K4 "Aklıma yatmayan, çelişik bulduğumu... yine çoklu kaynaklardan her iki bilginin de ben teyidini yapmaya çalışırım. " K3 "Uzmanca görüş ve söyledikleri arasında belli bir tutarlılık yakalamak... gerçekten bu işte son derece tutarlı çalışmalar yapan kişileri dikkate alırım" K6 "Hangi kanalı neye tercih ediyorsunuz? ... Bu bir tecrübe. Yani bunun, bu kaynakların doğruluğunu teyit etmişimdir kendimce defaatle" K5 "Her türlü görüşü bulabildiğimi düşünüyorum. Yani herhangi bir şey için A tarafı, B, C tarafı, D tarafı herkes orada olduğu için ben hepsini görüp kendime göre bir bilgi sentezi yapabiliyorum."

Şekil 3.1 Post-truth anlamlandırma kod ağacı

3.1.6 Araştırmanın İnandırıcılığı ve Tutarlılığı

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirlik, nicel araştırmalardaki ölçme mantığından farklı biçimde ele alınmaktadır. Bu çalışmada araştırmanın niteliğini güçlendirmek amacıyla inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlılık ve teyit edilebilirlik ilkeleri gözetilmiştir.

İnandırıcılığı artırmak için görüşme formu ilgili alan yazın doğrultusunda hazırlanmış, uzman görüşüne sunulmuş ve pilot uygulama ile sınanmıştır. Katılımcı ifadeleri analiz edilirken doğrudan alıntılara yer verilmiş; böylece yorumların hangi veri parçalarına dayandığı görünür kılınmıştır.

Aktarılabilirliği sağlamak amacıyla çalışma grubu, veri toplama süreci, görüşme formunun hazırlanması ve analiz aşamaları ayrıntılı biçimde açıklanmıştır. Katılımcıların kişisel bilgileri gizli tutulmakla birlikte, araştırma bağlamını anlamaya olanak sağlayacak demografik ve akademik bilgiler anonimleştirilmiş biçimde sunulmuştur.

Tutarlılığı sağlamak için verilerin kodlanması, kodlardan alt temalara, alt temalardan ana temalara geçiş süreci sistematik biçimde yürütülmüştür. Kodlama sürecinde benzer ifadelerin aynı anlam kümeleri altında toplanmasına dikkat edilmiştir. Analiz sürecinde araştırmacı, katılımcı ifadeleri ile oluşturulan temalar arasındaki ilişkiyi sürekli kontrol etmiştir.

Teyit edilebilirliği artırmak amacıyla araştırmacının yorumları katılımcı ifadelerinden yapılan doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Böylece bulguların yalnızca araştırmacı kanaatine değil, görüşme verilerine dayandığı gösterilmeye çalışılmıştır.

3.1.7 Etik İlkeler

Araştırma sürecinde etik ilkelere uygun hareket edilmiştir. Katılımcılara araştırmanın amacı, kapsamı ve verilerin kullanım biçimi hakkında bilgi verilmiş; görüşmelere gönüllü olarak katıldıkları teyit edilmiştir. Katılımcıların kimlik bilgilerinin gizli tutulması amacıyla gerçek isimler kullanılmamış, her bir katılımcı K1, K2, K3 … K10 biçiminde kodlanmıştır.

Katılımcılardan elde edilen veriler yalnızca bu araştırma kapsamında değerlendirilmiş ve üçüncü kişilerle paylaşılmamıştır. Görüşme kayıtları ve/veya yazılı dökümler araştırmacı tarafından güvenli biçimde saklanmış; katılımcıların kimliklerini açığa çıkarabilecek bilgiler bulgularda kullanılmamıştır.

Bu araştırma için Kastamonu Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırmalar Yayın Etiği Kurulu'ndan 03.02.2026 tarih ve 46 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

3.1.8 Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Türkiye'de üniversitelerde görev yapan ve çalışmaya gönüllü olarak katılan on akademisyenin görüşleriyle sınırlıdır. Nitel araştırma deseninin doğası gereği, elde edilen bulguların tüm akademisyenlere genellenmesi amaçlanmamaktadır. Bulgular, çalışmaya katılan akademisyenlerin belirli bir zaman diliminde, belirli

koşullar altında dile getirdikleri görüş ve deneyimler çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı, verilerin yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış olmasıdır. Farklı sorular, farklı örneklem grupları veya farklı veri toplama teknikleri kullanıldığında başka temalara ulaşılması mümkündür. Bununla birlikte bu sınırlılık, çalışmanın değerini azaltmamakta; aksine elde edilen bulguların belirli bir bağlam içinde yorumlanması gerektiğini göstermektedir.

3.2 Bulgular

Araştırmada elde edilen veriler katılımcılara rastlantısal olarak verilen K1, K2 kodlarıyla sunulmuştur. Elde edilen veriler analiz edilerek çıkarılan etiket ve temalar nitel araştırma konusunda bir uzman tarafından da değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Türkiye'deki üniversitelerde aktif olarak görev alan akademisyenlere yöneltilen yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular yedi temel tema altında toparlanarak yorumlanmıştır.

3.2.1 Post-Truth Bağlamında Bilgi Kaynakları ve Epistemik Güven

Araştırma bulguları, katılımcıların bilgiye yönelik güven ilişkilerinin tekil ve sabit bir kaynağa dayanmadığını, aksine çok katmanlı, dinamik ve çoğu zaman parçalı bir yapı sergilediğini göstermektedir. Katılımcılar genel olarak bilimsel bilgiye ve uzmanlığa referans atfetmekle birlikte, bu güvenin çoğunlukla koşullu, seçici ve yeniden müzakere edilen bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Bu durum, post-truth bağlamında epistemik güvenin sabit bir otoriteye bağlı olmaktan ziyade, bireyin konumuna, deneyimine ve bağlamsal değerlendirmelerine göre şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Bu durum özellikle katılımcıların bilimsel bilgiye yaklaşım biçimlerinde belirginleşmektedir. Örneğin K1 katılımcısı, bir bilginin güvenilirliğini doğrudan otoriteye değil, bilimsel temellendirmeye bağlamakta ve bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: "yayınlara atıf vererek düşüncesini temellendirmesi…" K1'in bu ifadesi, bilimsel bilginin yalnızca "uzman tarafından dile getirilmiş olması" nedeniyle değil, kanıt ve gerekçelendirme süreçleriyle desteklenmesi durumunda geçerli kabul edildiğini göstermektedir. Bu bağlamda epistemik güven, otoriteye dayalı bir

kabullenmeden ziyade, gerekçelendirilmiş bilgiye dayalı bir değerlendirme pratiği olarak ortaya çıkmaktadır.

Benzer biçimde K3 katılımcısı, bilgi üretim süreçlerine yönelik eleştirel bir tutum sergileyerek, medyada sunulan bilgilerin çoğunlukla yüzeysel kaldığını ve yeterli analiz içermediğini şu sözlerle ifade etmektedir: "çok çalakalem, çok üstünkörü birtakım şeyler yazılıyor… yeteri kadar çözümleme yapılmıyor" K3'ün bu değerlendirmesi, katılımcıların yalnızca bilginin içeriğini değil, aynı zamanda bilginin üretim süreçlerini, epistemik kalitesini ve dolaşım biçimlerini de sorguladıklarını göstermektedir. Bu durum, post-truth bağlamında epistemik güvenin yalnızca "ne söylendiği" ile değil, "nasıl üretildiği" ve "hangi koşullarda dolaşıma girdiği" ile de ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Buna karşılık bazı katılımcılarda uzmanlığa yönelik daha doğrudan ve güçlü bir güven ilişkisi gözlenmektedir. Örneğin K2 katılımcısı, özellikle tıp gibi teknik alanlarda bilgiye erişimi uzmanlara bıraktığını şu şekilde ifade etmektedir: "doktorlar ne diyorsa onu yaptık… bu işin ehli o." K2'nin bu yaklaşımı, bireyin kendi epistemik sınırlarını kabul ederek bilgi üretimi ve değerlendirme sorumluluğunu uzmanlara devrettiği bir epistemik konumlanmayı yansıtmaktadır. Bu stratejide bilgi, bireysel sorgulamadan ziyade otoriteye dayalı güven ilişkisi üzerinden içselleştirilmektedir.

Ancak bu güvenin tüm katılımcılar için sabit olmadığı, aksine kırılgan ve dönüşebilir bir yapıya sahip olduğu da görülmektedir. Nitekim K1 katılımcısı, uzmanlara yönelik güven kaybını şu şekilde ifade etmektedir: "Profesörüm diye gezinen tıpçılardan bazılarına inancımız kalmadı." Bu ifade, uzmanlık statüsünün tek başına epistemik güven üretmeye yetmediğini ve post-truth bağlamında uzmanlık otoritesinin aşındığını göstermektedir. Bu noktada güven, statüye değil; tutarlılık, geçmiş performans ve gerekçelendirme kapasitesine bağlı olarak yeniden kurulmaktadır.

Öte yandan bazı katılımcılar, epistemik güveni tek bir kaynağa dayandırmak yerine çoklu bilgi kaynakları arasında kurulan bir denge üzerinden inşa etmektedir. Örneğin K1 katılımcısı, bilgiye ulaşma sürecini şu şekilde tanımlamaktadır: "Güvendiğim hekimlerin dediklerini dikkate alıyorum… uluslararası literatürde karşılaştırmalı

okumaya çalışıyorum.” Benzer şekilde K4 katılımcısı, bilgiye erişim sürecinde aktif bir karşılaştırma ve sentezleme pratiği geliştirdiğini şu sözlerle ifade etmektedir: “farklı kaynaklardan gelen bilgileri sentez… doğruluklarını teyit… çelişkileri ortaya koyma.” Bu ifadeler, katılımcıların önemli bir kısmının bilgiye pasif biçimde maruz kalan bireyler olmadığını, aksine aktif epistemik aktörler olarak bilgiyle etkileşime girdiklerini göstermektedir. Bu bağlamda epistemik güven, hazır olarak alınan bir durum değil, sürekli olarak üretilen ve yeniden kurulan bir süreç haline gelmektedir.

Bununla birlikte, bazı katılımcılarda kişisel deneyimin de epistemik güvenin önemli bir bileşeni haline geldiği görülmektedir. Özellikle doğrudan yaşanan olaylar veya yakın çevre deneyimleri, bilimsel bilgi ile çeliştiği durumlarda dahi güçlü bir referans noktası oluşturabilmektedir. Bu durum, post-truth bağlamında bilginin yalnızca nesnel verilere değil, yaşantısal deneyimlere de dayalı olarak anlamlandırıldığını göstermektedir.

Tüm bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, post-truth bağlamında epistemik güvenin: mutlak ve sabit bir yapıya sahip olmadığı, bağlama ve bireysel konumlanmalara göre değiştiği, farklı bilgi kaynakları arasında sürekli müzakere edildiği ve deneyim, otorite ve bilimsel bilgi arasında kurulan dinamik bir dengeye dayandığı sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, post-truth çağında epistemik güvenin tekil bir otoriteye dayalı olmaktan çıkarak, çok katmanlı, kırılgan ve sürekli yeniden inşa edilen bir süreç haline geldiğini ortaya koymaktadır.

3.2.2 Uzmanlık ve Otoritenin Yeniden Tanımlanması

Araştırma bulguları, post-truth çağında uzmanlık kavramının geleneksel ve hiyerarşik anlamını yitirmeye başladığını, bunun yerine daha parçalı, performans odaklı ve şüpheyle sınanan yeni bir otorite biçiminin geçtiğini göstermektedir. Katılımcıların anlatıları, akademik ünvanların artık tek başına epistemik bir dokunulmazlık sağlamadığını; aksine, uzmanlığın bizzat uzmanlar tarafından sergilenen tutarsızlıklar veya medya manipülasyonları nedeniyle bir güven krizinin merkezine yerleştiğini ortaya koymaktadır.

Bu değişim, özellikle uzmanlığın popülerleşmesi ve niteliksizleşmesi üzerinden dile getirilmektedir. Örneğin K4 katılımcısı, uzmanlığın derinliğini kaybettiğini ve her konuda fikir beyan eden bir ekran figürüne dönüştüğünü sert bir dille eleştirmektedir: "Türkiye'de uzmanlık bitti. Herkes, ben de dahil her şeyin uzmanı olduk... Söylediğinin onda dokuzu laf kalabalığı." K4'ün bu vurgusu, uzmanlığın spesifik bir alanda derinleşmekten ziyade, medya görünürlüğü ve retorik yetenekle eş değer tutulmaya başlandığını göstermektedir. Bu durum, post-truth bağlamında hakikatin yerini ikna edici anlatıların almasıyla doğrudan ilişkilidir.

Uzmanlığa yönelik bu aşınma, bazı katılımcılarda kurumsal otoriteye karşı bir direnç ve bireysel filtreleme mekanizmalarının gelişmesine yol açmıştır. K6 katılımcısı, uzman sıfatıyla topluma sunulan kişilerin aslında o alanın yetkin isimleri olmadığını şu sözlerle ifade etmektedir: "Türkiye'de uzman kavramına çok inanmıyorum... Televizyona çıkan uzman adı altında çıkan pek çok kişiyi tanıyorum, o konunun uzmanı değil." Benzer şekilde K10, uzmanlığın bilimsel bir gereklilikten ziyade bir zorunluluk ve tehdit aracına dönüştüğünü, pandemi dönemindeki aşı baskısı üzerinden örneklendirmektedir: "Rektör yardımcısı sıfatıyla diyor ki ben sizi işe almayacağım... Bunu bir tehdit olarak algıladım." Bu ifadeler, uzmanlığın epistemik bir rehber olmaktan çıkıp, güç kullanımıyla ilişkilendirilen bir baskı unsuruna dönüştüğünde meşruiyetini nasıl kaybettiğini açıkça sergilemektedir.

Buna karşılık, bazı katılımcıların uzmanlığı tamamen reddetmek yerine, onu kişisel referanslar ve geçmiş performans üzerinden yeniden inşa ettikleri görülmektedir. Otoriteye duyulan güven, kurumsal bir makamdan ziyade, bireysel tanışıklıklara veya rüştünü ispat etmiş isimlere kaymaktadır. K10'un, resmî açıklamalardan ziyade ailesindeki tıp doktorlarına güvenmesi veya K1'in "yakın çevredeki güvendiğimiz doktorlar" vurgusu, anonim uzmanlığın yerini tanıdık uzmanlığa bıraktığını göstermektedir. Burada otorite, sistemin kendisine değil, bireyin mikro-sosyal ağındaki güvenli limanlara demirlemektedir.

İlginç bir bulgu da akademik formasyonun uzmanlığa bakıştaki yanlışlanabilirlik algısını şekillendirmesidir. K10 katılımcısı, uzmanların hata yapmasını bilimin doğasına bağlayarak daha esnek bir tutum sergilemektedir: "Bilim yanlışlanabilir bir

şey... Bilim insanları hata yapmaz diye bir şey olmaz ki.” Bu yaklaşım, uzmanlığı hatasız bir tanrısallıktan çıkarıp, sürekli güncellenen bir süreç olarak konumlandırmaktadır. Ancak bu esneklik, her zaman olumlu bir kabulle sonuçlanmamakta; aksine K5 gibi katılımcılarda, uzmanların çelişkili açıklamalarının yarattığı “insanlık ne kadar kötü bir yere gitti” hissiyle beslenen bir hayal kırıklığına ve komplocu düşüncelere zemin hazırlayabilmektedir.

3.2.3 Bilgi Doğrulama Stratejileri

Post-truth ekosisteminde bilginin akışkan ve manipülasyona açık doğası, akademisyenleri pasif alıcılar olmaktan çıkararak proaktif birer epistemik denetçiye dönüştürmüştür. Katılımcıların anlatıları, bilginin doğruluğunu teyit etmek için kullanılan yöntemlerin sadece teknik birer kontrol listesi olmadığını; aksine bu stratejilerin, bireyin akademik formasyonu, şüphecilik düzeyi ve dijital okuryazarlığı ile şekillenen derin birer savunma mekanizması olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda öne çıkan ilk strateji, karşılaştırmalı ve çok katmanlı okuma pratiğidir. Katılımcılar, tek bir kaynağın mutlak hakikati temsil edemeyeceği inancıyla, bilgiyi farklı ideolojik ve metodolojik kutuplardan geçirmeyi tercih etmektedirler. Örneğin K9 katılımcısı, geleneksel medya kanallarını (yandaş ve alternatif kanallar) ve sosyal medyayı karşılaştırarak kendi sentezine ulaştığını belirtirken, K4 bu süreci analitik bir laboratuvar titizliğiyle tanımlamaktadır: “Farklı kaynaklardan gelen bilgileri sentez, zihnimizde sentez, doğruluklarını teyit, analiz, çelişkileri ortaya koyma... Bu bir düşünme sistematiği.” Bu yaklaşım, hakikatin hazır bir veri değil, parçaların birleştirilmesiyle inşa edilen bir kurgu olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci temel strateji, uzmanlık alanı ve literatür referanslı teyittir. Akademisyen kimliği, katılımcıların doğrulamada bilimsel kanıt ve hakemli yayın gibi yapısal unsurları birer emniyet subabı olarak görmesini sağlamaktadır. K1 katılımcısı, sosyal medyadaki sallama yayınlar yerine PubMed veya SSCI gibi uluslararası indeksli yayınlara ve bu yayınlara atıf veren uzmanlara yöneldiğini belirtmektedir. K8 ise doğrulamayı tamamen kurumsal ve hukuki sorumluluğu olan resmi kaynaklar (Dünya Sağlık Örgütü, Sağlık Bakanlığı) üzerinden yürüterek, anonim sosyal medya paylaşımlarının etik onayı olmadığını vurgulamaktadır. Ancak post-truthun getirdiği en dikkat çekici strateji, rasyonel verilerin tükendiği noktada devreye giren sezgi, iç ses ve güven

ağlarıdır. Bazı katılımcılar, bilgi bombardımanının yarattığı yorgunlukla başa çıkmak için rasyonel analizi bırakıp tanıdıklık ve sezgi üzerinden bir doğrulama yoluna gitmektedir. K7 katılımcısı, zıt bilgiler karşısında izlediği yolu "Hep iç sesimi dinledim... Olacak olanı zaten engelleyemem" diyerek kaderci bir yaklaşımla özetlerken, K10 ve K1 gibi katılımcılar aile içindeki uzmanlara (doktor abla, kardiyolog akraba) danışmayı en nihai doğrulama makamı olarak görmektedir. Bu durum, post-truth çağında epistemik güvenin kamusal otoriteden mikro-sosyal çevrelere (yankı odalarına) doğru bir geri çekilme yaşadığını simgelemektedir. Son olarak, dijital teyit araçları ve filtre kaldırma gibi daha teknik stratejiler de mevcuttur. K3 katılımcısı, görsel manipülasyonlara karşı *teyit.org* gibi platformları kullanırken, aynı zamanda kendi yankı odasından çıkmak için sosyal medyadaki kişiselleştirilmiş içerik filtrelerini kasti olarak kapattığını ifade etmektedir: "Filtresini kaldırdım. Herkesi görmek istiyorum çünkü... Kendi baloncuğum etrafında dönüyorum ve başka hiç kimsenin görüşünü duymuyorum." Bu tutum, post-truthun yarattığı bilgi tünellerine karşı bilinçli bir epistemik direnişi temsil etmektedir.

3.2.4 Şüphe, Belirsizlik ve Güven Krizi

Araştırma bulguları, post-truth çağında bilginin aşırı bolluğu ve manipülatif karakterinin akademisyenler üzerinde kronik bir epistemik huzursuzluk yarattığını göstermektedir. Bu süreçte şüphe, sadece bilimsel bir yöntem olmaktan çıkıp, bireyin tüm yaşam pratiklerine sızan bir savunma mekanizmasına ve beraberinde getirdiği bir güven krizine dönüşmüştür. Katılımcıların anlatıları, belirsizliğin yönetilemez hale geldiği durumlarda rasyonel güvenin yerini derin bir kuşkuya bıraktığını ortaya koymaktadır.

Bu güven krizinin en somutlaştığı alan, *kurumsal ve resmi verilere duyulan kuşku*dur. Katılımcılar, devlet kurumlarının veya uluslararası organizasyonların sunduğu bilgilerin arkasında gizli ajanlar olabileceğine dair güçlü bir algı geliştirmektedirler. Örneğin K4 katılımcısı, resmi istatistiklerin (enflasyon vb.) toplumu yönlendirmek için yeni kavramlarla manipüle edildiğini belirterek bu durumu "at izi it izine karışmış" şeklinde tanımlamaktadır. Benzer şekilde K7, en temel tüketim maddelerinden (ekmek, sebze) oturduğu binanın sağlamlığına kadar her alanda bir sahtelik şüphesi

taşıdığını şu sözlerle ifade etmektedir: *"*Sürekli olarak her şeyden kuşkulanır hale geldiğimizi düşünüyorum... Üstünde yazsa bile inanıyor musunuz?" Bu ifadeler, post-truth bağlamında şüphenin sistematik bir güvensizliğe evrildiğini kanıtlamaktadır.

Belirsizliğe karşı tahammülsüzlük ve kaygı süreci, özellikle sağlık ve güvenlik gibi hayati konularda zirveye ulaşmaktadır. K10 katılımcısı, Covid-19 pandemisinin yarattığı belirsizliği tanımlanamayan bir korku olarak tarif ederken, bu belirsizliğin yarattığı kaygıyı azaltmak için rasyonel sınırları zorlayan bir bilgi arayışına girdiğini belirtmektedir. Belirsizlik o kadar yoğundur ki katılımcılar bazen en uç komplo teorilerini (Epstein dosyaları, Simpsonların kehanetleri) bile birer anlamlandırma haritası olarak kullanmaya başlamışlardır. K2'nin, Covid-19 pandemisiyle ilgili kanıtı olmamasına rağmen hastalıklı ve yaşlıları ortadan kaldırmaya yönelik planlı bir virüs inancına tutunması, rasyonel bilginin boşalttığı alanı spekülatif inançların doldurduğunu göstermektedir.

Güven krizinin bir diğer boyutu ise modern tıbba ve uzmanlığa karşı gelişen septisizmdir. Bu bir çeşit *modern septisizm* olarak da adlandırılabilir. Özellikle aşı sonrası süreçte gözlemlenen yan etkiler veya yakın çevre ölümleri, katılımcılarda bilime olan güvenin parçalanmasına yol açmıştır. K1 katılımcısı, modern tıbba olan güveninin sarsıldığını ve bu yüzden geleneksel ve tamamlayıcı tıp gibi alternatif alanlara yöneldiğini belirtmektedir. Bu durum, post-truth ortamında uzmanlığın yarattığı belirsizliğin, bireyi güvenli ve tanıdık olan geçmişin bilgisine (kadim bilgiler, doğallık vurgusu) sığınmaya ittiğini göstermektedir.

Buna karşın, bazı katılımcılarda bu kriz hali epistemik bir mesafelenme ile sonuçlanmaktadır. Hakikatin artık ulaşılmaz olduğuna dair inanç (K7), bireyi sadece kendi uzmanlık alanına kapanmaya veya dijital diyet (K6) yaparak bilgi karmaşasından kaçmaya yöneltmektedir. K5 katılımcısının ifadesiyle, hakikate ulaşmak için verilen çaba bir bataklığın içine düşmek gibi algılanmakta, bu da bilmeme konforunu (K4) veya rasyonel bir kayıtsızlığı beraberinde getirmektedir.

3.2.5 Bilgi- İktidar İlişkisi ve Uzmanlık Krizi

Araştırma bulguları, akademisyenlerin post-truth sürecini sadece yanlış bilgi üzerinden değil, bilginin stratejik bir silah olarak kullanıldığı bir politik kurgu düzleminde anlamlandırdıklarını göstermektedir. Katılımcılar için hakikat, günümüzde nesnel bir gerçeklikten ziyade, egemen güçlerin kitleleri yönetmek için inşa ettiği, dönüştürdüğü ve gerektiğinde imha ettiği bir sermaye haline gelmiştir. Bu durum, epistemik konumlanmanın merkezine bilginin içeriğini değil, bilginin kime hizmet ettiğini yerleştirmektedir.

Bu bağlamda öne çıkan en güçlü tema, manipülasyon ve toplum mühendisliğidir. Katılımcılar, özellikle küresel ve yerel kriz anlarında (pandemi, terör, savaş) bilginin kitleleri pasivize etmek veya belirli bir yöne sevk etmek için kasıtlı olarak flulaştırıldığını düşünmektedir. Örneğin K4 katılımcısı, mevcut süreci bir bilgi çağı değil, manipülasyon çağı olarak tanımlayarak, bilginin toplum mühendisliği araçları üzerinden dayatıldığını şu sözlerle ifade etmektedir: “Bize kendi bildiklerimizin yanlışlığını dikte eden bir dış kaynak... Bir cambaza bak oyunu, bir gölge oyunu, bir tiyatro.” K4’ün bu tiyatro metaforu, post-truth ortamında politikanın hakikati bir performans nesnesine dönüştürdüğüne dair derin bir epistemik şüpheyi yansıtmaktadır.

Anlamlandırma sürecindeki bir diğer kritik durak ise ekonomik ve küresel güç odaklarına duyulan güvensizliktir. Bilgi, katılımcılar nezdinde bağımsız bir değer olmaktan çıkıp ilaç şirketleri, medya patronları veya uluslararası sermaye gruplarının çıkarlarıyla mühürlenmiş bir meta olarak görülmektedir. K7 katılımcısı, bu durumu sistemik bir kuşatılmışlık olarak betimleyerek, akademik kaynakların bile bu güç ağlarından bağımsız olamayacağını savunmaktadır: “Gazetelerin sahipleri belli... Sıradan insanların, bizlerin sadece piyon olduğunu bir kere daha fark ettim”. Bu piyon olma hissi, akademisyenlerin kendi epistemik yetkinliklerine rağmen, devasa bir güç mekanizması karşısında duydukları çaresizliği ve bilginin politikleşmesine karşı geliştirdikleri savunmacı tutumu simgelemektedir.

Kutuplaşma ve ideolojik yankı odaları, bilginin politik anlamlandırılmasında bir diğer belirleyici unsurdur. Katılımcılar, toplumun farklı kesimlerinin bilgiyi rasyonel bir süzgeçten geçirmek yerine, "kendi ideolojik mağaralarından" (K3) bakarak anlamlandırdıklarını ve post-truthun bu kutuplaşmayı beslediğini belirtmektedirler. K9 katılımcısı, hayvan hakları yasası üzerinden gelişen tartışmalarda medyanın bilinçli bir düşmanlık ve kutuplaşma ortamı yarattığını, bilginin ise bu süreçte sadece karşı tarafı linç etmek için kullanılan bir araca dönüştüğünü ifade etmektedir. Bu durum, post-truth bağlamında bilginin doğrulayıcı değil, taraf seçtirici bir işlev gördüğünü kanıtlamaktadır.

Son olarak, bazı katılımcılar bu güç temelli karmaşa karşısında stratejik bir sessizlik ve nötrleşme yolunu seçmektedir. "Bilginin bu denli politikleştiği bir ortamda fikir beyan etmenin linç edilmek veya hukuki yaptırımlara maruz kalmak" (K8) gibi bedelleri olduğunu düşünen akademisyenler, kendilerini "rasyonel birer izleyici" (K5) olarak konumlandırmayı tercih etmektedirler. K9'un linç deneyimi sonrası sosyal medya hesaplarını kapatması ve K8'in kamu görevlisi kimliğiyle tarafsız kalma refleksi, post-truth çağında bilginin politik baskı altındaki kırılganlığını ve akademisyenlerin epistemik geri çekilmesini göstermektedir.

3.2.6 Medya, Sosyal Medya ve Algoritmik Etki

Araştırma bulguları, akademisyenlerin medyayı ve özellikle sosyal medya algoritmalarını, post-truth olgusunu üreten ve yaygınlaştıran temel teknolojik katmanlar olarak kodladığını göstermektedir. Katılımcılar için sosyal medya, yalnızca bir bilgi paylaşım platformu değil; hakikatin parçalandığı, bireyin kendi yankı odasına hapsedildiği ve epistemik denetimin algoritmik bir otomasyona devredildiği bir yapay gerçeklik alanıdır.

Bu bağlamda öne çıkan en belirgin tema, algoritmik kuşatma ve filtre balonlarıdır. Katılımcılar, dijital platformların sunduğu kişiselleştirilmiş içeriklerin bireyin bilgi evrenini daralttığını ve farklı görüşlere erişimi engellediğini vurgulamaktadır. Örneğin K5 katılımcısı, pazarlama ve dijital medya uzmanlığı perspektifiyle "filtre baloncukları" kavramına dikkat çekerek, bu algoritmaların insanı aynı çarkın içinde

döndüren bir hamster düzeneğine hapsettiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde K9, sosyal medyanın bireyin eğilimlerini ölçerek önüne sadece onaylayacağı içerikleri serdiğini ve bu durumun toplumsal kutuplaşmayı derinleştirdiğini belirtmektedir. K9'un "sosyal medyada nefret içerikli söylemlerin ve komplo teorilerinin bilimsel içeriklere göre görünürlüğü daha fazla" sözleri bireylerin duygularını harekete geçiren içeriklerle daha fazla ilgilendiğini göstermektedir.

Bu konuyla ilgili olarak 2014 yılında yapılan bir araştırmada, Facebook uygulamasında kullanıcıların farklı bilgi ve anlatılar etrafında nasıl etkileşimde bulundukları ve hangi bilgi türünü tercih ettikleri incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre (tabloda da görüldüğü üzere) komplo teorisi içeren haberlere ait gönderilerin etkileşim (beğeni, paylaşım) korelasyon değerlerinin, bilim haberlerine ait gönderilere kıyasla daha yüksek olduğu; başka bir deyişle bu tür gönderilerin daha fazla beğeni ve paylaşım aldığı tespit edilmiştir. Bu bulgu, çalışmanın post-truth dönemde bireylerin bilgiye duygu temelli bir zeminde yaklaştığı yönündeki argümanını desteklemektedir.

Bilim mi Komplo mu: Yanlış Bilgi Çağında Kolektif Anlatılar

Tablo 3

Facebook veri setinin detaylı analizi.

Komplo teorileri ve bilim haberleri için sayfa, gönderi, beğeni, yorum, beğenen ve yorum yapan kişi sayısı.

	Total	Science News	Conspiracy News
Pages	73	34	39
Posts	271,296	62,705	208,591
Likes	9,164,781	2,505,399	6,659,382
Comments	1,017,509	180,918	836,591
Likers	1,196,404	332,357	864,047
Commenters	279,972	53,438	226,534

doi:10.1371/journal.pone.0118093.t003

doi: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0118093.t003

Şekil 3.2 Komplo teorileri ve bilimsel içeriklerin etkileşim analizi

İkinci temel tema, geleneksel medyanın irtifa kaybı ve yeni medyanın kaotik yapısıdır. Katılımcıların bir kısmı, ana akım medyanın yansızlığını yitirdiğini düşünerek sosyal medyayı bir kaçış alanı olarak görse de bu alanın bilgi kirliliği ve hız odaklı yapısından derin bir endişe duymaktadır. K3 katılımcısı, günümüzdeki bilgi bombardımanını "muazzam bir saldırı" olarak nitelendirirken, K6 ise dijitalleşmenin insanı "düşünsel bir tembelliğe" ittiğini ve bilginin kalıcılığını yok ettiğini savunmaktadır. Bu durum, akademisyenlerin bilgiye erişim hızının artmasına rağmen bilginin niteliğinin aşındığına dair post-truth paradoksu ile karşı karşıya olduklarını göstermektedir.

Katılımcıların vurguladığı üzere, bilginin miktar olarak artması ve hızla yayılması, bireyi bir düşünsel tembelliğe iterek hakikatin ayırt edilmesini zorlaştıran bir paradoks yaratmaktadır.

Yapay zekâ ve hiper-gerçeklik ise algoritmik etkinin ulaştığı son aşama olarak değerlendirilmektedir. Katılımcılar, yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin (deepfake videolar, sentetik metinler) gerçeklik algısını tamamen bozduğunu ve doğru bilgi kavramını imkânsız kıldığını düşünmektedir. K5 katılımcısı, günümüzü bir "hiper-realite çağı" olarak tanımlayarak, gerçek bilginin yerini "fabrike edilmiş bilginin" aldığını ve yapay zekanın ses ve görüntü üzerindeki manipülasyon gücü nedeniyle artık hiçbir veriye güvenilemeyeceğini ifade etmektedir.

Son olarak, bu teknolojik kuşatma karşısında akademisyenlerin bilinçli epistemik direniş stratejileri geliştirdikleri görülmektedir. Bazı katılımcılar algoritmik etkiden korunmak için sosyal medya hesaplarını kapatırken, bazıları ise kasti olarak filtrelerini kapatarak farklı görüşleri görmeye çalışmakta veya "dijital diyet" (K6) yaparak dezenformasyon yükünü azaltmaya çalışmaktadır. K10'un belirttiği gibi, rasyonel bir birey için "seçicilik" ve "algoritmaları tanıma", post-truth çağında zihinsel hayatta kalmanın temel şartı haline gelmiştir

3.2.7 Kişisel Deneyimin Epistemik Rolü

Araştırma bulguları, post-truth çağında nesnel veriye duyulan güvenin sarsıldığı noktada, kişisel deneyimin boşluğu dolduran en güçlü "epistemik çapa" haline geldiğini göstermektedir. Katılımcılar için kişisel yaşantı, sadece bir bilgi kaynağı değil; akademik literatürün veya resmî açıklamaların doğruluğunu test eden nihai bir laboratuvar işlevi görmektedir. Bu durum, akademisyenlerin epistemik konumlanmalarında rasyonel verinin yaşanmış gerçeklik ile sürekli bir sağlama sürecine tabi tutulduğunu ortaya koymaktadır.

Bu başlıkta öne çıkan en çarpıcı bulgu, bilimsel veri ile yaşantısal gerçeklik arasındaki çatışmadır. Katılımcılar, teorik bilginin vaat ettiği sonuçlar ile kendi gözlemleri çeliştiğinde, deneyimi rasyonel verinin önüne koyma eğilimi göstermektedirler. Örneğin K1 katılımcısı, aşının koruyuculuğuna dair tıbbi söylemleri, yakın çevresinde

şahit olduğu ani ölümler ve sağlık sorunları üzerinden sorgulamaktadır: "Etrafımızdaki insanlar, sapasağlam insanlar patır patır öldü... Olayın hakikati ortaya çıktı." Benzer şekilde K10, literatürdeki "aşı güvenliği" bilgisini, kendi vücudunda hissettiği fiziksel reaksiyonlar ve kuzeninin kaybı ile süzerek, bilginin doğruluğunu bedenine ve acısına referansla yeniden tanımlamaktadır.

İkinci temel tema, deneyimin belirsizliği giderici bir kanıt olarak kullanılmasıdır. Post-truthun yarattığı enformasyon karmaşasında katılımcılar, "ilk elden şahitlik" kavramına akademik ünvanlardan daha fazla değer atfetmektedirler. K5 katılımcısı, küresel medyanın sunduğu Filistin görüntülerine şüpheyle yaklaşırken, bizzat orada bulunmuş veya o bölgeden gelmiş öğrencilerinden aldığı bilgileri "gerçek bilgi" olarak kodlamaktadır: "Twitter'dan aldıklarım, ulusal global medyadan aldıklarım aynı şeyi söylemiyor... Gerçek yaşanmışı dinleyince çok farklı bir görsel olduğunu görüyoruz.". Bu durum, post-truth bağlamında hakikatin uzağındaki "temsili bilginin" yerini, yerinden bildiren "deneyimsel bilgiye" bıraktığını göstermektedir.

Bununla birlikte, deneyim bazen rasyonel kararların önünde bir bilişsel bariyer işlevi de görmektedir. Katılımcılar, geçmişten getirdikleri alışkanlıkları ve kültürel motifleri, yeni gelen bilimsel bilgiye karşı bir direnç noktası olarak kullanabilmektedir. K3 katılımcısı, insanların bilgiye sahip olsalar bile alışkanlıklarını terk edemediklerini, "Bilgiyi adeta bertaraf edip bir tarafa atıyoruz; alışkanlıklarımız bizi zapt etmiş durumda" diyerek ifade etmektedir. Bu vurgu, post-truth çağında deneyimin sadece bir rehber değil, aynı zamanda yeni gerçeklikleri reddetmeye yarayan muhafazakâr bir epistemik filtre olabileceğini de kanıtlamaktadır.

Son olarak, duygusal yakınlık ve tanıklığın, uzmanlık otoritesini yerinden ettiği görülmektedir. Akademisyenler, anonim bir profesörün televizyondaki beyanı yerine, dayıoğlu, eş veya yakın arkadaş gibi güven ağları içindeki kişilerin deneyimlerine öncelik vermektedir. K2 katılımcısının, tıp doktoru olmasına rağmen "o da bu aşıları oldu, bütün dünya bununla savaştı" diyerek ortak kader birliğine ve tanıklığa yaptığı vurgu, epistemik güvenin rasyonel bir onaydan ziyade paylaşılan bir yaşantı üzerinden kurulduğunu göstermektedir.

Analizin son aşamasında, akademisyenlerin post-truth bağlamındaki bilgiye yönelik yaklaşımları karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve bu süreçte katılımcıların sergiledikleri epistemik konumlanmaların üç temel strateji etrafında kristalleştiği görülmüştür. Bu stratejiler, bilginin doğruluğuna dair arayışın sadece rasyonel bir süreç olmadığını, aynı zamanda bireysel tecrübe ve otoriteyle kurulan bağın bir yansıması olduğunu kanıtlamaktadır.

3.2.8 Post-Truth Ortamında Üç Epistemik Konumlanma Stratejisi

Araştırma bulgularının en önemli katkılarından biri, akademisyenlerin post-truth ortamında bilgiye yaklaşımlarının tek biçimli olmadığını göstermesidir. Katılımcıların ifadeleri, akademisyenlerin bilgi karşısında yalnızca "güvenen" ya da "şüphe eden" özneler olarak konumlanmadığını bunun yerine farklı epistemik stratejiler geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda analiz sonucunda üç temel epistemik konumlanma stratejisi belirginleşmiştir; hibrit epistemik strateji, otorite temelli strateji ve deneyim temelli strateji. Çalışmada bu stratejilerin çalışmanın literatüre en önemli katkısı olduğu belirtilmekte, özellikle post-truthun soyut bir felsefi tartışma olmaktan çıkarılarak somut bilgi pratikleri içinde nasıl işlediğini gösterdiği vurgulanmaktadır.

Hibrit epistemik strateji, akademisyenin bilgiyi tek bir kaynaktan pasif biçimde alan değil, farklı bilgi kaynaklarını karşılaştıran, çelişkileri fark eden, kaynaklar arasında çapraz doğrulama yapan ve nihai kanaatini bu çoklu değerlendirme süreci içinde oluşturan aktif bir özne olarak konumlandığı stratejiyi ifade eder. Bu stratejide bilgiye güven ne yalnızca kurumsal otoriteye ne de yalnızca kişisel deneyime dayanır; bilimsel literatür, uzman açıklamaları, resmî kurumlar, medya içerikleri, sosyal medya verileri ve kişisel gözlemler arasında sürekli bir karşılaştırma yapılır. Bu nedenle hibrit epistemik strateji, post-truth ortamında tamamen güven kaybına teslim olmayan fakat hiçbir kaynağı da sorgusuz kabul etmeyen eleştirel bir doğrulama pratiğine dayanır. Metinde K4, K5 ve K9'un bu stratejiyi temsil ettiği; K4'ün farklı kaynaklardan gelen bilgileri sentezleme, doğruluklarını teyit etme ve çelişkileri ortaya koyma yönündeki ifadesinin bu stratejinin tipik örneği olduğu belirtilmektedir.

Bu strateji, giriş bölümündeki "hakikat erozyonu" iddiasını bütünüyle doğrulamak yerine onu sınırlandırır ve dönüştürür. Çünkü hibrit strateji, hakikatin tamamen ortadan kalkmadığını; fakat ona ulaşma yollarının daha zahmetli, daha parçalı ve daha çok aşamalı hale geldiğini gösterir. Başka bir ifadeyle, hakikat post-truth ortamında yok olmaz ancak artık kendiliğinden açık, kurumsal olarak güvence altına alınmış veya tek bir otorite tarafından temsil edilebilir bir şey olmaktan çıkar. Hakikat, farklı kaynakların karşılaştırılması ve sürekli teyit edilmesi gereken kırılgan bir epistemik hedefe dönüşür.

Otorite temelli strateji, bireyin kendi epistemik sınırlarının farkına vararak bilgi değerlendirme sorumluluğunu güvenilir gördüğü uzmanlara, bilimsel kurumlara veya akademik otoritelere devrettiği stratejiyi ifade eder. Bu stratejide kişi, her konuda doğrudan ve bağımsız doğrulama yapamayacağını kabul eder bu nedenle uzmanlık, bilimsel hiyerarşi ve kurumsal güven bilgiye ulaşmada belirleyici hale gelir. Ancak post-truth ortamında bu strateji oldukça kırılgandır. Çünkü uzmanlık otoritesine duyulan güven sarsıldığında birey, güvenebileceği sabit bir dayanak bulmakta zorlanmakta ve kimi zaman komplo teorilerine, alternatif açıklamalara veya tanıdık-güvenli bilgi ağlarına yönelebilmektedir. K2, K8 ve K10'un otorite temelli stratejiye yakın durduğu özellikle K2 örneğinde otoriteye duyulan güven sarsıldığında bireyin rasyonel bilgiden uzaklaşıp spekülatif açıklamalara yönelebildiği belirtilmektedir.

Bu strateji girişteki "uzmanlık otoritesinin sarsılması" ve "epistemik güven krizi" iddialarını doğrudan destekler. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Bulgular, akademisyenlerin uzmanlığı bütünüyle reddettiğini değil, uzmanlığa duyulan güvenin artık koşulsuz olmaktan çıktığını göstermektedir.

Deneyim temelli strateji, bilginin doğruluğunun öncelikle kişisel yaşantı, tanıklık, yakın çevre deneyimi veya doğrudan temas üzerinden değerlendirildiği stratejiyi ifade eder. Bu stratejide soyut, kurumsal veya medyatik bilgiye duyulan güven azalırken, "bizzat görmüş olmak", "yaşamış olmak", "orada bulunmuş birinden duymak" ya da "yakın çevreden gelen tanıklık" daha güvenilir kabul edilir. K5'in Filistin'e ilişkin küresel medya anlatılarına şüpheyle yaklaşırken, bölgeden gelen öğrencilerinin aktarımlarını "gerçek bilgi"ye daha yakın görmesi bu stratejiye güçlü bir örnektir.

K3'ün alışkanlıkların yeni bilimsel bilgiyi bertaraf edebildiğine ilişkin ifadesi ve K2'nin Covid-19 pandemi sürecinde ortak tanıklığa yaptığı vurgu da deneyim temelli stratejinin farklı görünümleri olarak değerlendirilmektedir.

Deneyim temelli stratejinin dayandığı epistemolojik varsayım, bilginin doğruluğunun yalnızca nesnel kanıt ya da kurumsal otoriteyle değil, yaşantısal yakınlık ve tanıklıkla da kurulduğudur. Bu yönüyle strateji, klasik anlamda ampirist bir sezgiye yakındır: Kişi, doğrudan ya da dolaylı deneyimi soyut açıklamalardan daha güvenilir görebilir. Fakat post-truth bağlamında bu varsayım çift yönlü işler. Bir yandan deneyim, medya temsillerinin ve algoritmik manipülasyonun karşısında güçlü bir düzeltici işlev görebilir. Diğer yandan deneyim, alışkanlık, kültürel aidiyet, duygusal yakınlık ve seçici algı üzerinden yeni bilgiye karşı direnç üreten bir epistemik filtreye dönüşebilir.

Bu strateji girişteki "hakikat erozyonu" iddiasını hem doğrular hem de karmaşıklaştırır. Doğrular çünkü katılımcılar kurumsal ve medyatik bilgiye duydukları güvensizlik nedeniyle daha yakın, daha tanıdık ve daha kişisel bilgi kaynaklarına yönelmektedir. Bu durum, kamusal hakikat rejiminin zayıfladığını gösterir. Aynı zamanda iddiayı karmaşıklaştırır çünkü deneyim, her durumda hakikatten uzaklaşma anlamına gelmez. Bazı durumlarda doğrudan tanıklık, medyatik temsillerin manipülasyonunu aşma imkânı sağlar.

Bu üç strateji birlikte değerlendirildiğinde, post-truthun akademide tek yönlü bir "hakikatin çöküşü" süreci olarak yaşanmadığı görülmektedir. Bulgular, hakikat arayışının ortadan kalkmadığını ancak bu arayışın daha parçalı, daha şüpheci, daha kişisel ve daha çoklu doğrulama gerektiren bir yapıya büründüğünü göstermektedir. Bu nedenle araştırmanın bulguları, giriş bölümünde ileri sürülen "hakikat erozyonu" tezini genel olarak desteklemekle birlikte, onu daha nüanslı bir çerçeveye taşımaktadır. Post-truth ortamında aşınan şey hakikatin kendisinden çok, hakikate ulaşmayı mümkün kıldığı düşünülen ortak epistemik zeminlerdir. Bu zeminler; uzmanlık otoritesi, kurumsal güven, medya aracılığıyla bilgi edinme ve bilimsel bilginin kamusal ikna gücüdür.

Bu açıdan üç stratejinin post-truth literatüründeki yeri, bireylerin ve özellikle akademisyenlerin post-truth koşullarına nasıl tepki verdiklerini göstermesidir. Hibrit strateji, post-trutha karşı eleştirel ve aktif epistemik direnci; otorite temelli strateji, uzmanlığa duyulan ihtiyacın devam ettiğini fakat bu ihtiyacın kırılganlaştığını; deneyim temelli strateji ise güvenin kurumsal otoritelerden yaşantısal ve kişilerarası tanıklıklara kaydığını ortaya koymaktadır. Böylece çalışma, post-truthu yalnızca medya manipülasyonu veya siyasal propaganda olarak değil, akademik öznelerin gündelik bilgi edinme pratiklerinde somutlaşan bir epistemik dönüşüm olarak tartışmaya açmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada post-truth kavramı, yalnızca güncel bir iletişim sorunu ya da medya manipülasyonu biçimi olarak ele alınmamış aksine Batı düşünce tarihinin uzun soluklu bir dönüşümünün ürünü olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Modernizmle birlikte akıl, bilim ve nesnellik üzerine inşa edilen hakikat anlayışı, Descartes'ın şüphe götürmez kesinliğiyle başlamıştır. Kant'ın fenomen-numen ayrımına uzanan bir hat üzerinde, giderek öznel deneyimin ve yoruma açıklığın lehine dönüşmüştür. Kant ile birlikte "kendinde şey"e ulaşmanın imkânsızlığı, hakikati insan algısının sınırlarına hapsetmiş ve mutlak olanın yerini yoruma açık olana bırakmasının önünü açmıştır. Bu epistemolojik kırılma, postmodernizmin meta-anlatıları reddeden, nesnelliği yapı söküme uğratan ve gerçekliğin çoğul, yerel ve dil içinde kurulduğunu ileri süren söylemleriyle daha da derinleşmiştir. Postmodernizmin hakikatle kurduğu bu mesafeli, hatta zaman zaman alaycı ilişki, post-truth dönemin düşünsel alt yapısını hazırlamıştır. Ne var ki postmodernizmin bu eleştirel hamlesi, hakikat konusundaki tartışmaları çözmek bir yana, onu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Hakikatin parçalanması, bireyin artık nesnel bir ölçütten yoksun biçimde duygularına, inançlarına ve aidiyetlerine dayanan bir "kendi gerçekliği" inşa etmesiyle sonuçlanmıştır.

Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak moderniteyi karakterize eden Aydınlanma idealinin, rasyonel özne ve evrensel değerler paradigmasının günümüzde köklü bir sarsıntı yaşadığı görülmektedir. Ancak bu sarsıntı, insanlığı Orta Çağ'ın teokratik ve merkezi otorite yapılarına geri döndürmemiş; aksine özerk birey idealinin yerini alan belirsiz bir boşluğa sürüklemiştir. Giriş ve ikinci bölümde detaylandırılan postmodernizmde bilginin merkezsizleşmesi ve hakikatin tekil temsiline itiraz süreci, bu noktada kritik bir eşiği temsil eder. Postmodern düşünce, modernitenin mutlak hakikat iddialarını sorgulayarak çoğulculuğun önünü açmış olsa da post-truth çağı bu eleştirel imkânı farklı bir mecraya taşımıştır.

Postmodernizmin "her şey mübahtır" (*anything goes*) mottosuyla sembolleşen görecelilik ilkesi, post-truth döneminde eleştirel bir özgürleşme aracı olmaktan çıkarak; manipülatif, duygusal ve algoritmik bir bilgi rejimi zeminine dönüşmüştür.

Başka bir ifadeyle postmodern düşünce, hakikatin tekil ve merkezi temsilini sarsarak epistemik bir esneklik sağlamış; post-truth ise bu esnekliği rasyonel zeminden koparak kanaatin, inancın ve duygusal iknanın mutlak egemenliği için kullanışlı bir boşluk haline getirmiştir.

Bu bağlamda post-truth, yalnızca bilginin doğruluğuna dair bir kriz değil, aynı zamanda modern bireyin epistemik bir özne olarak çözülüşü olarak da okunabilir. Baudrillard'ın hiper-gerçeklik analizlerinde öngörülen hakikat sonrası durum, günümüzde algoritmik kuşatmalarla birleşerek bireyi kendi *hakikat balonlarına* hapsetmiştir. Modernitenin rasyonel ve sorgulayan öznesi, yerini duygularıyla yönlendirilen, delil yerine iknaya itibar eden ve hissettiği şeyi gerçek kabul eden edilgen bir figüre bırakmıştır. Sonuç olarak, postmodernizmin açtığı çoğulcu alan, post-truth çağında hakikatin önemsizleştiği ve gerçekliğin fabrike edildiği yeni bir manipülasyon rejimine evrilmiştir. "Bu yeni dönemde, nostalji denilen şey asıl anlamına, gerçek, gerçekliğini yitirdiği gün kavuşmuştur." (Baudrillard, 2022, s. 23).

İnsanın rasyonel bir özne olmaktan çıkıp, yalnızca kendi inançlarını ve duygularını besleyen bir figüre dönüştüğü bu tablo, günümüzde sadece toplumsal bir değişimin değil, devasa bir teknolojik kuşatmanın da sonucudur. Artık birey, hakikati aramak yerine algoritmaların kendisine sunduğu kişiselleştirilmiş doğrularla yetinmektedir. Tam da bu noktada, post-truth çağının bu yeni insan tipini şekillendiren ve kuşatan yapay zekâ teknolojileri, ironik bir şekilde felsefenin kadim sorularını yeniden masaya getirmiştir. Teknolojiyi üreten dev şirketler, yarattıkları sistemlerin artık sadece mühendislik hesaplarıyla değil, insanın anlam, etik ve hakikat arayışıyla doğrudan çatıştığını fark etmeye başlamıştır. Bu durum, felsefenin teknik dünyadaki yerini ve işlevini kökten değiştiren yeni bir sürecin kapısını aralamaktadır.

Günümüzde yapay zekâ teknolojilerinin gelişimi, meseleyi sadece teknik bir mühendislik problemi olmaktan çıkarıp ontolojik ve etik bir zemine taşımıştır. Büyük teknoloji şirketlerinin felsefe danışmanlarını işe almaya başlaması, sistemler karmaşıklaştıkça "nasıl" sorusunun yerini "ne" sorusuna bırakmasının bir sonucudur (Çolak, 2026). Özellikle post-truth çağında, yapay zekanın sunduğu bilginin doğruluğundan ziyade kullanıcıyı memnun etmeye odaklanan stratejik yalan veya

saçmalama (*bullshit*) eğilimi, hakikat kavramını ciddi bir krize sokmaktadır. Bu durum, akademisyenler için yalnızca veriyi işleyen değil, kavramsal berraklığı sağlayan ve bilginin etik sınırlarını çizen yeni bir rol tanımlamaktadır. Artık felsefe ve beşerî bilimler, teknolojinin ürettiği muğlaklıkla başa çıkabilmek için bir araç olmanın yanı sıra hakikati umursamayan sistemlere karşı insan merkezli bir denetim mekanizması kurma yolunda hayati bir önem kazanmıştır (Çolak, 2026).

Çalışma boyunca ele alınan felsefi ve sosyolojik kavramlar ağı, post-truth olgusunu salt modern bir yalan söyleme pratiği ya da geçici bir sosyal medya dezenformasyonu olmaktan çıkararak, onu köklü ve sistematik bir "iktidar, ikna ve hakikat krizi" olarak yeniden konumlandırmaktadır. Çalışmada kurulan bu teorik çerçevenin temel işlevi; ideolojinin geleneksel olarak üstlendiği gerçekliği gizleme ve meşrulaştırma misyonunun, günümüz bilgi toplumunda yapı değiştirerek post-truth ile nasıl radikal bir dönüşüme uğradığını deşifre etmektir. Geleneksel ideolojiler ve hegemonya mekanizmaları, egemen sınıfların iktidarını meşrulaştırmak adına dil, eğitim ve medya gibi araçlarla gerçeği yapısal olarak manipüle ederken, post-truth bu süreci rıza üretiminden koparak tamamen duygu odaklı bir kitle mobilizasyonuna taşımaktadır. Tam da bu noktada, antik Sofizmin retorik mirası ile modern söylem analizi arasında kurulan bağ, post-truth siyasetin neden artık yalan söylemeyi ahlaki bir bariyer olarak görmediğini açıklar: Hakikat, olgusal bağlamından koparılarak kamusal alanda aleni bir şekilde alternatif bir doğru olarak yeniden inşa edilmektedir. Dolayısıyla bu kavramsal sentez, post-truthun ideoloji gibi hakikati basitçe örtmediğini aksine sofist bir pragmatizmle hakikatin değerini tamamen aşındırdığını ve hegemonik gücün artık rasyonel argümanlar üzerinde değil, kasıtlı olarak kışkırtılan kolektif duygular zemininde yükseldiğini felsefi bir derinlikle ortaya koymaktadır.

4.1 Kuramsal Argümanların Bulgular Işığında Değerlendirilmesi

Çalışmanın giriş kısmından başlayarak bu aşamasına gelinceye kadar ortaya konulan argümanlar, farklı disiplinlerden on akademisyenle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen ampirik bulgular aracılığıyla sınanmıştır. Bu sayede post-truth kavramının kuramsal tartışma boyutuna, yaşantısal boyutu da eklemlenmiştir. Sınamanın sonucunda tezin ana argümanlarının çoğu noktada güçlü desteklendiği bazı noktalarda

argümanları zenginleştiren ve ileriye taşıyan sonuçlar üretildiği, bazı noktalarda ise beklenmedik gerilimler yaşandığı görülmüştür.

Çalışmanın ilk argümanı, post-truthun basit bir yalanlar çağı şeklinde kabul edilmemesi üzerinedir. Post-truth, epistemolojik koşullardan dolayı doğru ile yanlış arasında ayrım yapılmasının imkânsızlaştığı bir kriz durumu olarak tanımlanmaktaydı. Bulgular, bu tanımı doğrudan desteklemektedir. Katılımcıların hiçbiri post-truthu tanımlarken *hakikat yoktur* biçiminde nihilist bir iddiada bulunmamış, tersine, çoğu hakikat arayışından vazgeçmediğini, ancak bu arayışın giderek karmaşıklaştığını ve anlamsızlaştığını ifade etmiştir. Bulgular, akademisyenlerin sadece yalan haberlerden şikâyet etmediklerini, aksine hakikatin işlevini yitirdiği bir sistemde yaşamanın yorgunluğunu dile getirdiklerini göstermektedir. K10'un "cilalı şeyler" vurgusu ve K4'ün "yönetim aracı olarak veri" tespiti, tezin girişindeki epistemik tepkinin değişmesi savını ampirik olarak kanıtlayan anahtar bulgulardır. Katılımcıların neredeyse tamamı, artık hiçbir bilgi kaynağına sorgusuz sualsiz güvenemediklerini, her bilgiyi ayrı bir teyit sürecinden geçirmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. K4'ün "doğruyla yanlışı birbirinden ayırt etmekte güçlük çektiğim" ifadesi ve K7'nin "sürekli olarak her şeyden kuşkulanır hale geldim" tespiti, katılımcılar için problemin yalnızca yalan veya yanlış haber olmadığını göstermektedir. Katılımcıların bireysel deneyimlerinin somut yansımaları asıl problemin bilgiye güvenme koşullarının bozulmuş olması olduğunu gösteriyor.

Ancak bulgular, tezin argümanını önemli bir noktada aşmaktadır. Analiz sonuçları, epistemolojik krizin yalnızca bilgiye erişim ve doğrulama araçlarının işlevini yitirmesiyle sınırlı olmadığını göstermiştir. Aynı zamanda hem epistemik açıdan motivasyon kaybının hem de bir güven kaybının var olduğunu göstermektedir. K1'in modern tıbba duyduğu güvenin sarsılması, K5'in "kanıt arama motivasyonumuz düşük" itirafı ve K3'ün "didikleyen çok az insan var" gözlemi, bu krizin bilişsel boyutunun ötesine geçtiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, mevcut post-truth literatürüne de katkı sunmaktadır. McIntyre (2018), post-truthu daha çok doğrulama mekanizmalarının çöküşü üzerinden tartışırken, bu araştırma durumun aynı zamanda bir arzu ve motivasyon krizi olup duygusal ve varoluşsal boyutları olduğunu da

göstermektedir. Başka bir ifadeyle, bireyler yalnızca nasıl bileceklerini bilmemekle kalmamakta, aynı zamanda bilmeye de eskisi kadar istekli olmamaktadır.

Alessandra Tanesini ve Quassim Cassam gibi çağdaş epistemologlar, post-truth çağında bireylerin doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yönündeki epistemik motivasyonlarının önemli ölçüde zayıfladığını ileri sürmektedir. Bu durumu, epistemik öznenin bilgi edinme süreçlerini olumsuz etkileyen bir dizi *epistemik kusur* çerçevesinde değerlendiren düşünürler, epistemik kibir, epistemik tembellik ve hakikate karşı kayıtsızlık gibi eğilimleri bu kusurlar arasında saymaktadır. Onlara göre epistemik kusurlara sahip birey, bilişsel yükten kaçınmak için bilişsel çaba gerektiren eleştirel değerlendirme ve öz sorgulama süreçlerden kaçınarak mevcut inançlarını gözden geçirme motivasyonunu yitirmekte ve böylece hakikate ulaşma imkânını zayıflatmaktadır (Tanesini ve Cassam, 2019).

K4'ün "paradigmanın altüst olması… toplumun yalana inanma gibi yılgın talebi var.." ifadesi bu bulguyu da bu durumu da kanıtlar niteliktedir. Akademisyenler post-truth durumunu sadece yalan haberlerin yayılması olarak değil, bilginin üretim, dolaşım ve doğrulama mekanizmalarının bütünüyle işlevsizleştiği bir yöntemsel çöküş olarak tanımlanmaktadır. K 10'un "teyit edilebilirliğin ortadan kalkması" söylemi, epistemik krizin akademik düşünce üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Dahası K10 "Toplumun eğilimi... çok şarlatanlıklara açıklar. ... Öyle biraz cilalı şeylere daha itibar ediyor, doğruyu değil. Cilalı şeyleri seviyor insanlar yani.." sözleri, post-truth tartışmalarına "epistemik motivasyon" kavramını dahil etme durumunu ortaya çıkarmaktadır. Katılımcıların "insanlar inanmak istediklerine inanıyor" vurgusu da epistemik tepkinin rasyonellikten duygusallığa kaydığını göstermektedir. Bulgular ışığında, post-truthu anlamak için yalnızca "nasıl bilebiliriz?" sorusunu değil, "neden bilmek isteyelim?" sorusunu da sorma gerekliliği doğmuştur denebilir.

Çalışmanın ikinci argümanı, post-truthun propaganda, ideoloji, hegemonya ve söylem gibi klasik kavramlarla sıklıkla karıştırıldığını ancak onlardan epistemolojik düzeyde ayrıştığını öne sürmektedir. Bulgular, bu kavramsal ayrımın sadece kuramsal bir titizlik olmadığını göstermiştir. Bu ayrımın fenomeni anlamak için işlevsel bir araç olduğunu göstermiştir. Bulgular aynı zamanda katılımcıların bilgiye güven duyup

duymayacaklarına karar verirken başvurdukları kriterlerin de dönüşüme uğradığını ortaya koymaktadır. Akademisyenler, bir bilgiyi doğru kabul etmek için artık yalnızca kaynağın kurumsal otoritesine ya da uzmanlık statüsüne dayanmadıklarını; bunların yanı sıra çapraz doğrulama, kaynak çeşitlendirmesi ve söylemin bağlamsal tutarlılığı gibi ek kriterler geliştirdiklerini ifade etmiştir. Bu bulgu, epistemik güven kriterlerinin post-truth koşullarında hem çoğaldığını hem de bireyselleştiğini göstermektedir; güven artık kuruma değil, kişinin kendi doğrulama pratiğine devredilmiştir.

Yaşadıkları bilgi karmaşası katılımcılarda öylesine bir belirsizlik yaratmış ki deneyimlerini propaganda olarak adlandırılan bilinçli bir yanıltmanın ötesine taşıyarak aktarmışlardır. Örneğin K4'ün propagandanın varlığını "manipülasyon çağı" ifadesiyle kabul ettiği anlaşılmaktadır. K4 katılımcısı akabinde bu manipülasyonun ötesine geçen yaygın bir epistemik güvensizliğe de işaret etmektedir. K4'ün "bir cambaza bak oyunu, bir gölge oyunu, bir tiyatro" benzetmesi, post-truthun ayırt edici özelliğini çarpıcı biçimde özetlemektedir: Propagandada bir kuklacı vardır ve kuklaların farkındalığı değişkendir; oysa post-truth durumda kuklacı ile kukla arasındaki ayrımın kendisi de muğlaklaşmıştır.

K9 kodlu katılımcının hayvan hakları üzerinden yaptığı analiz, medyanın inşa ettiği kutuplaşma dinamiklerinin, ideoloji ile post-truth arasındaki o ince ama keskin sınırı nasıl somutlaştırdığını ortaya koymaktadır. K9'un perspektifinde kutuplaşma, tarafların kendi konumlarını net bir biçimde tanımladığı, ideolojik sınırların belirgin olduğu bir zemin üzerine oturmuştur. Burada özne, tam olarak nerede durduğunun ve neyi savunduğunun bilincindedir. Ancak post-truth fenomenini asıl tehlikeli ve ayırt edici kılan unsur, K4'ün yerinde tespitiyle, bu netliğin bütünüyle ortadan kalkmasıdır. Artık mesele sadece bir tarafı seçmek değil, "at izinin it izine karışmasıyla" birlikte bireyin kendi koordinatlarını bile tayin edemez hale gelmesi, zihinsel bir bulanıklık içinde yönünü tamamen yitirmesidir.

Öte yandan elde edilen bulgular, bu kavramsal kategorilerin birbirinden tamamen bağımsız işlemediğini, aksine yakın bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Örneğin K2'nin, bir yanda bilime ve doktorlara duyduğu rasyonel güven, diğer yanda ise

komplo teorilerinin cazibesine kapılma eğilimi arasında yaşadığı gelgitler, post-truth ikliminin propagandayı nasıl daha geçirgen ve etkili kıldığını kanıtlar niteliktedir.

Bu veriler ışığında, kuramsal tartışmayı somut verilerle bütünleştirmek gerekirse şu söylenebilir: Post-truth, geleneksel propaganda yöntemlerini ya da ideolojik aygıtları tedavülden kaldıran ikame bir durum değil aksine onların yeni, hibrit ve çok daha karmaşık bir işleyiş biçimidir.

Giriş bölümünde Antik Çağ'dan bu yana izi sürülen hakikat tartışmaları, katılımcıların post-truth deneyimlerinde modern birer yansıma olarak görünmüştür. Akademisyenlerin yaşadığı epistemik kriz, aslında Sofizmin ikna ve rölativizmiyle mutlak hakikat arayışı arasındaki çatışmanın dijital çağdaki güncel halidir. Protagoras'ın "İnsan her şeyin ölçüsüdür" anlayışı, katılımcıların hakikati "lastik gibi" (K4) ve "herkesin kendi mağarasından baktığı" (K3) bir yapı olarak tanımlamasıyla somut karşılığını bulur. Sofistlerin, dili bir ikna aracı olarak kullanması (retorik) bugün duygu tabanlı etkileşim ve popüler uzmanlıkta yaşamaya devam etmektedir. K10'un toplumun "cilalı şeyleri sevdiği" ve "insanlar ağlasın diye üretilen içerikler" hakkındaki gözlemi, rasyonel kanıtın yerini alan duygusal ikna yöntemlerine işaret etmektedir. Bu noktada K3'ün "işi retoriğe boğarak, güzel konuşmanın büyüsüne kaptırarak" yapılan konuşmalar hakkındaki uyarısı, Sofistik söylemin post-truth dünyasındaki metodolojik kullanımını doğrular niteliktedir. Hakikat artık kanıtın gücüyle değil, sunumun (cilalamanın) yarattığı estetik ve duygusal etkiyle kabul görmektedir. K4'ün "sözüm ona bilimsel referanslı yalan" tespiti, bilimsel formun bir safsata aracı olarak kullanılabildiğinin işaretidir.

Akademisyenlerin K6'da olduğu gibi, nesnel doğrulama pratiklerinden geri çekilerek kendi yaşantısal gerçekliklerini ve sezgisel değerlendirmelerini devreye sokmaları otoritenin epistemik temelinin kaydığını gösterir. Bulgularda yer alan deneyim temelli strateji bu durumun kanıtı olacak niteliktedir.

Post-truthun kökenlerinin Sofist düşünceden başlayıp postmodern felsefeye uzanan bir süreklilik içinde ele alınması gerekliliği çalışmanın üçüncü argümanını oluşturmaktadır. Bu noktada bir metodolojik sınırlılığın açıkça belirtilmesi

gerekmektedir: Tarihsel sürekliliğe ilişkin bu argüman, ağırlıklı olarak çalışmanın kuramsal çerçevesinden beslenmekte olup nitel bulgulardan doğrudan değil dolaylı destek almaktadır. Katılımcıların Sofist düşünce ya da postmodern felsefe gibi tarihsel kategorilere başvurması beklenmemekle birlikte, modernitenin temel dayanaklarına duydukları güvensizlik bu sürekliliğin yaşantı düzeyindeki bir yansıması olarak yorumlanmıştır.

Katılımcılar Sofist düşünceden başlayan tarihsel sürekliliği doğrudan dile getirmemişlerdir. Ancak, modernitenin hakikat idealine ve temel dayanaklarına (uzmanlık, bilimsel otorite, resmî kurumlar) duydukları güvensizlik, sürekliliği dolaylı olarak desteklediklerini göstermektedir.

K6'nın "Türkiye'de uzman kavramına çok inanmıyorum" ifadesi, K4'ün "Türkiye'de uzmanlık bitti" değerlendirmesi ve K8'in "bilim insanlarının farklı görüşler taşıdığını gördük" tespiti, modernitenin temel dayanağı olan uzmanlık otoritesi fikrinin ne kadar aşındığını göstermektedir. Bu aşınma, Foucault'nun (1980) bilgi-iktidar kavramsallaştırması üzerinden okunduğunda farklı bir boyut kazanır. Foucault'ya göre bilgi hiçbir zaman iktidardan bağımsız, tarafsız bir alan değildir; tam tersine, "doğru" olarak kabul edilen söylemler, onları üreten ve dolaşıma sokan kurumsal iktidar ilişkileri tarafından şekillendirilir. Bu çerçevede uzmanlık otoritesi de kendi başına bir doğruluk garantisi değil, tarihsel olarak inşa edilmiş bir iktidar-bilgi rejiminin ürünüdür. Katılımcıların uzmanlığa duyduğu güvensizlik, bu açıdan bakıldığında salt bir epistemik yanılgı değil, aksine uzmanlığın kurumsal iktidarla iç içeliğine dair sezgisel bir farkındalığın da işareti olarak okunabilir. K4'ün "Türkiye'de uzmanlık bitti" tespiti, böylece yalnızca bir güven kaybını değil, aynı zamanda hangi söylemin doğru sayılacağını belirleyen iktidar mekanizmalarının da görünür/sorgulanır hale geldiğini ima etmektedir.

Özellikle dikkat çekici olan K3'ün "insanlar alışkanlıklarının peşinde koşuyor, bilgiye çok fazla güvenen yok" ifadesi, modernitenin bilgiye güven idealinin yerini *alışkanlığa güven*e bıraktığını düşündürmektedir. K3 bu durumu bir değişim olarak değil bir yokluk olarak tanımlamaktadır. Bu durum üniversitelerde görev yapan akademisyenler üzerinde, akademik unvanların hatta indeks başarılarının, bilginin

gerçekliği ve inandırıcılığı konusunda yetersiz olduğunu göstermektedir. Bulgular, akademisyenlerin uzmanlığa olan güveninin azaldığını ve bu nedenle stratejik bir seçicilik geliştirdiklerini göstermektedir. Güven, artık otomatik bir unvan kabulü değil; liyakat, tutarlılık ve kişisel teyit mekanizmalarına dayalı zorlu bir sürecin sonucudur.

Çalışmanın bu argümanıyla bulgular birlikte denetlendiğinde bir gerilim ortaya çıkmaktadır. Çünkü çalışma, Sofistlerden postmodernizme uzanan bir hat çizerek bu hattı kuramsal düzeyde açıklarken pratikte katılımcılar Sofistleri direkt olarak tartışmamışlar doğrudan modern bilimin ve uzmanlığın iddialarına şüpheyle yaklaşmaktadırlar. Bu yaklaşım, tarihsel süreklilikte bir kırılma noktası olarak modernitenin daha fazla üstünde durulması gerektiğini düşündürmektedir. Bu noktada post-truth, postmodernizmin bir sonucu mudur, yoksa modernitenin kendi iç çelişkilerinin bir tezahürü müdür? sorusu akıllara gelmektedir. Yalnızca bu çalışmanın bulguları soruyu cevaplamakta tek başına yetersiz kalacaktır. Post-truth modernite ile postmodernizm arasındaki gerilimde ortaya çıkan özgül bir durumdur denebilir.

Çalışmanın dördüncü argümanı, hakikat algısını dönüştüren en belirleyici faktörün sürekli gelişmekte olan yeni iletişim teknolojileri ve algoritmik bilgi üretiminin olduğudur. Katılımcıların neredeyse tamamı, algoritmaların bilgi edinme pratiklerini derinden etkilediğini ve çoğu zaman farkında bile olmadan bu etkiye maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Dolayısıyla bu argüman, bulgulardan en güçlü desteği alan argümandır.

Giriş bölümünde teorik olarak ayrıştırılan mikro-hedefleme ve duygu tabanlı etkileşim sistemleri, katılımcı anlatılarında K6 “zaafların saptanması” ve K9 “korku pompalanması” şeklinde somut birer deneyim olarak karşılık bulmaktadır. Katılımcılar, yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin (deepfake videolar, sentetik metinler) gerçeklik algısını tamamen bozduğunu ve doğru bilgi kavramını imkânsız kıldığını düşünmektedir. K6 “Algoritmalar zaten bizim bizi çözmek üzere yapılıyor biliyorsunuz. Zaaflarımızı, zayıflıklarımızı bulup oradan gidiyor.” ifadesi ile mikro-hedeflemenin bireyin psikolojik açıklarını hedef alan yapısına doğrudan bir atıf yapmıştır. Akademisyenler, algoritmik yapıyı sadece teknik bir süreç olarak değil,

duyguları manipüle eden ve K5'in ifadesiyle bireyi "hamster çarkına" hapseden bir mikro-yönetim mekanizması olarak kodlamaktadır. Bu "mikro-yönetim" ifadesi, aslında Foucault'nun (1975) disiplin ve biyo-iktidar analizleriyle örtüşen bir gözlemdir. Foucault'ya göre modern iktidar artık dışsal bir baskı aracılığıyla değil, bireyin davranışlarını, alışkanlıklarını ve hatta arzularını içeriden şekillendiren dağınık, görünmez mekanizmalar aracılığıyla işler. Algoritmik mikro-hedefleme, bu iktidar biçiminin dijital çağdaki güncel versiyonu olarak okunabilir. Gözetim artık tek bir merkezden değil, kullanıcının kendi verisinden beslenen, sürekli ve kişiselleştirilmiş bir biçimde işlemektedir. K6'nın "zaaflarımızı bulup oradan gidiyor" tespiti, Foucaultcu anlamda bireyin kendi zayıflıklarının iktidar mekanizmasının işleyiş malzemesine dönüştüğü bir süreci betimlemektedir. Burada Baudrillard'ın hipergerçeklik kavramı neyin gerçek olmadığını açıklarken, Foucault'nun iktidar analizi bu hipergerçekliğin kimin çıkarına ve nasıl bir mekanizmayla üretildiğini görünür kılmaktadır.

K9'un "Sokak köpeklerine karşı muazzam bir korku pompalayacak derecede görüntüler... bunlar tabii ki çok manipülatif." sözleri duygu tabanlı etkileşimin korku üzerinden nasıl bir kamuoyu oluşturduğuna dair doğrudan bir tespittir. K10'un "Bu kadar abartı konular... insanlar okuyup ağlasın diye üretiliyor şu an... Cilalı şeyleri seviyor insanlar." ifadeleriyle sistemin bilginin doğruluğuna değil, yarattığı duygusal etkiye odaklandığını belirterek post-truthun teknik altyapısının (mikro-hedefleme) toplumsal çıktısıyla (duygu tabanlı etkileşim) nasıl birleştiğini göstermektedir. K5'in "filtre balonu" üzerine vurgu yapması, K3'ün "sosyal medya platformlarının anasayfasından tüm filtreleri kaldırarak her şeyi görmek isteme çabası" ve K9'un "algoritmalar zaten sizin eğilimlerinizi ölçüyor" tespiti bu konudaki hem farkındalığın hem de endişenin boyutlarını göstermektedir. K5'in "Ben şu anda hiper realite çağında olduğumuzu düşünüyorum... Gerçek bilgi diye bir şey yok. Fabrike edilmiş bilgi var şu anda." vurgusu, deepfake gibi teknolojilerle gerçeğin yeniden üretilmesine dair yapılmış bir tespittir.

Günümüzde özellikle medya, dijital görüntüler ve hiper-gerçeklik kavramlarıyla beraber bu durum daha da derinleşmiştir. Medyanın hakikati nasıl dönüştürdüğünü anlamak için Baudrillard'ın simülasyon ve hipergerçeklik teorileri en önemli

araçlardan biridir. Medya, yalnızca bilgiyi aktarmakla kalmayarak, aynı zamanda gerçeği kurgulamakta ve manipüle etmektedir. Medyanın bilgi yaratma ve şekillendirme gücü, post-truth çağında gerçeğin bulanıklaşmasına ve manipülasyona açık hale gelmesine neden olarak, bireylerin gerçekle kurguyu ayırt etmesini zorlaştırmaktadır.

Mikro-hedefleme, duygu tabanlı etkileşim, deepfake kavramlarını katılımcılar direkt kullanmasa da filtre balonu kavramını direkt olarak kullanmışlardır. K5 "Filtre baloncukları denen bir kavram var. ... O algoritma sadece benim çevremde ve benim ilgilenebileceğim şeyleri bana gösterdiği için diğer görüşleri kaçıracağım. ... Her taraf kendi partisinin kazanacağından o kadar emin ki Twitter'da. Çünkü herkes sadece kendi ekibini görüyor o baloncuklardan dolayı." Buradan filtre balonu kavramının diğerlerine göre daha popüler olduğu sonucuna ulaşılabilir. Post-truth çağında sosyal medyada yer alan filtre balonları, deepfake içerikler, siyasi manipülasyonlar Baudrillard'ın anlatmak istediği hipergerçekliğin ta kendisidir.

Ancak bulgular, tezin öngörmediği bir boyutu da ortaya koymuştur: Algoritmanın kuşatmasına karşı akademisyenlerin geliştirdiği bilinçli direniş stratejileri**.** K5'in filtreleri bilinçli olarak kapatması, K6'nın dijital diyet yapması, K9'un sosyal medya hesaplarını kapatması ve K3'ün farklı görüşleri görmek için özel çaba göstermesi, katılımcıların pasif kurbanlar olmadığını, aksine aktif direniş taktikleri geliştirdiklerini kanıtlamaktadır. Yabancı dilde kaynaklara yönelme, alanın dışından uzmanların görüşüne başvurma ve bilinçli olarak alışılmış bilgi kanallarının dışına çıkma gibi stratejiler, algoritmik etkinin bu denli belirleyici olduğu bir ortamda katılımcıların bilgiyi doğrulama biçimlerinde kayda değer bir çeşitlilik olduğu göstermiştir. Söz konusu pratikler, bireylerin algoritmik filtrelemenin farkına vararak ona karşı aktif bir epistemik tutum geliştirmeye çalıştığına işaret etmektedir. Bu durum, post-truth döneminde bilgi doğrulamanın bireysel bir yük ve sürekli yenilenmesi gereken bir beceriye dönüştüğünü göstermektedir.

Bu bulgu, tezin algoritmaların hakikat algısını dönüştürdüğü tartışmasına, bir durumdan başka bir duruma geçmeyi sağlayan eyleyicilik boyutunun eklenmesi gerektiğini işaret etmektedir. Çünkü akademisyenler kendi epistemik özerkliklerini

korumak adına bu dönüşüme direnen ve dönüşümün nesnesi olmayan reddeden aktif birer öznedir.

Çalışmanın beşinci argümanı, felsefenin post-truth karşısında ya suskun kalıp işlevini yitireceğini ya da eleştirel rolünü yeniden kazanarak bir direnç noktası haline geleceğini öne sürmektedir. Bulgular, katılımcıların mevcut duruma dair yoğun bir karamsarlık taşısalar da felsefenin eleştirel potansiyeline inandıklarını göstermektedir.

K3'ün felsefeyi didikleme ve dedektiflik olarak tanımlaması, K6'nın "felsefe keşke daha fazla hayatımızın içine girse" şeklinde dileği ve K7'nin "felsefe olmadan olmuyor" ifadesi gösteriyor ki felsefenin eleştirel anlamda işlevi çok önemli bir yere sahip. Bu ifadeler, katılımcıların felsefenin potansiyeline inandığını ancak bu potansiyelin gerçekleşmediğini düşündüğünü göstermektedir. Yine katılımcılar, akademik sistemin doğurduğu mevcut atmosferin felsefenin eleştirel potansiyelini engellediğini de vurgulamaktadır. K4'ün "bilimsel bilgiye insanların pek ihtiyaç duymadığını görüyorum" tespiti ve K9'un akademik yayınların puan toplama aracına dönüştüğü yönündeki eleştirisi, bu karamsarlığın temel nedenlerini oluşturmaktadır. Bu noktada akademi, yayın niceliğinin egemenliği altına girdiği için eleştirel üslubunu yitirerek bir fabrika olarak işlev görmektedir. Günümüzde üniversite, tarihsel süreçte üstlendiği entelektüel merkez olma vasfını, performans göstergelerinin ve nicel ölçütlerin baskısı altında kaybetme riskiyle karşı karşıyadır saptaması çıkarılabilir.

Bu noktada bulguları destekleyen bir rapora yer verilmesi gerekmektedir. European Parliamentary Research Service'in 2018'de yayınladığı rapor, *post-truth* kavramının yetersiz kaldığını çünkü asıl sorunun olguların çarpıtılması değil, olguları üreten ve koruyan kurumlara (bilim, akademi, yargı, bağımsız medya) duyulan güvenin sistemik olarak çökmesi olduğunu savunur. Toplumlar post-truth evresinden *post-trust* (güven-sonrası) evresine geçmiştir. Bu evrede vatandaşlar artık nesnel bilgiye ulaşmak için geleneksel epistemik otoritelere (uzmanlara, kurumlara) başvurmayı reddetmektedir. Bu durum, ortak bir rasyonel zeminde buluşmayı imkânsız kılmaktadır. Raporda popülist liderlerin, yerleşik kurumları "elitist ve taraflı" ilan ederek kitlelerdeki güvensizlik duygusunu politik bir silah olarak nasıl örgütlediği de anlatılmaktadır.

Özellikle K4'ün "kıt aklımın doğruyla yanlışı ayırt etmeye yettiğini görüyorum ve mutlu oluyorum" ifadesi, bireysel çabanın kurumsal desteğin eksikliğini kapatmaya çalıştığını ancak bunun yeterli olmadığını göstermektedir. Bulgular sonucunda felsefenin yeniden tanımlanması gerektiği iddiası desteklenmekle birlikte, bu yeniden tanımlamanın önünde kurumsal engeller olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum, çalışmanın çözüm önerileri bölümü için hayati önem taşımaktadır. Felsefenin eleştirel işlevini yerine getirmesi yalnızca bireysel bir çabayı değil, aynı zamanda kurumsal bir dönüşümü de gerektirmektedir.

Tezin kuramsal bölümünde ayrıntılı olarak ele alınan hakikat, doğruluk ve gerçeklik kavramları, katılımcıların söylemlerinde de farklı epistemik stratejilerle iç içe geçmiş durumdadır. Bu üç kavram, daha önce tanımlanan hibrit, otorite temelli ve deneyim temelli stratejilerle ilişkilendirildiğinde, akademisyenlerin post-truth karşısındaki konumlanışları daha net bir çözümlemeye kavuşmaktadır.

Hibrit strateji, özellikle doğrulanabilir bilgi kavramıyla yakından ilişkilidir. Hibrit epistemik stratejide akademisyen, bilgiyi pasif bir alıcı olarak kabul etmek yerine onu farklı süzgeçlerden geçiren aktif bir aktör olarak konumlanır. Bilgi; bilimsel literatür, resmî açıklamalar ve sosyal medya verilerinin birbiriyle çarpıştırılması ve sentezlenmesiyle doğrulanır. Bu stratejide iki temel strateji öne çıkar. İlki, çoklu kaynak sentezidir: Katılımcılar tek bir kaynağa güvenmek yerine zıt bilgileri analiz ederek bir doğruluk teyidi yaparlar. İkincisi ise metodolojik şüpheciliktir; bilginin yalnızca söylenmiş olması değil, bilimsel temellendirmelerle –atıf ve kanıt süreciyle– desteklenmesi esastır. K4 katılımcısının "farklı kaynaklardan gelen bilgileri sentezleyip çelişkileri ortaya koyma" stratejisi bu stratejinin prototipidir. Katılımcılar bu stratejide, bilginin nesnel doğrulama süreçlerinden geçmesi gerektiğine inanır ancak aynı zamanda bu süreçlerin manipüle edilebildiğinin de farkındadır. K5'in "gerçek bilgi diye bir şey yok, fabrike edilmiş bilgi var" ifadesi tam da bu gerilimi yansıtmaktadır. Bilimsel yöntemin biçimi korunur, ancak içeriğin güvenilirliği sürekli sorgulanır.

Baudrillard, gerçeklikten yoksun türetilmiş bir gerçekliğe ve medyanın zamanla haberleri aktarmaktan çok bir hipergerçeklik yani simülasyon inşa ettiğine vurgu

yapar. Zaman içinde gerçeğin yerini alan bu imajlar bir çeşit medyatik simülasyona dönüşür ve gerçek ile gerçek kavramı arasında hayali bir birliktelik kurmak bile imkânsız hale gelir. Bundan böyle gerçeğin mutlaka mantıksal bir formda karşımıza çıkmasına gerek yoktur. Çünkü gerçek, zihnimizdeki ideal şablonların veya teorik süreçlerin gerektirdiği kurallarla başa çıkabilecek durumda değildir. Bunun yerine, gerçek, daha çok işlemsel bir görünüm kazanmıştır (Baudrillard, 2022, s. 17).

Nitekim gerçekleştirilen nitel araştırma bulguları, akademisyenlerin gündelik yaşamda ve akademik bilgi üretiminde tam da Baudrillard'ın tarif ettiği bu "işlemsel görünümle" karşı karşıya kaldıklarını doğrulamaktadır. Katılımcıların bilgiye yönelik geliştirdikleri hibrit epistemik strateji, rasyonel bir hakikat arayışından ziyade, simüle edilmiş bu enformasyon bombardımanı karşısında bir hayatta kalma ve denetim mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır. Bilginin rasyonel bir tözden koparak işlemsel bir sürece dönüşmesi, akademisyenleri veriyi sürekli çarpıştırmak ve kurgusal parçaları birleştirerek geçici doğruluklar inşa etmek zorunda bırakmaktadır.

Otorite temelli strateji, daha çok "hakikat" kavramıyla örtüşür. Bu stratejide hakikat, keşfedilmeyi bekleyen, dışarıda duran bir ideal olarak görülür. Ancak ona ulaşmayı sağlayacak kurumların –medya, resmî açıklamalar, uzman beyanları– arızalanması, otoriteye duyulan güveni sarsmaktadır. Otorite temelli stratejide ise birey, bilgiyi içselleştirirken bireysel bir sorgulama süzgecinden geçirmemekte, bunun yerine otorite ile dikey bir güven ilişkisi kurmayı tercih etmektedir. Bu stratejide iki yöntem göze çarpar. Birincisi, uzmanlık otoritesine teslimiyettir. Özellikle tıp gibi teknik alanlarda "doktor ne diyorsa doğrudur" yaklaşımı hâkimdir. İkincisi, resmî kaynak referansıdır; bilginin doğruluğu, kurumun sahip olduğu etik onay ve yasal sorumlulukla özdeşleştirilir. K2 ve K10 katılımcılarının tıbbi kararlarda uzmanların görüşlerini mutlak bir rehber olarak kabul etmeleri bu stratejiyi yansıtmaktadır. K3'ün "perde perde iniyor hakikatin üstüne" sözü, hakikatin var olduğunu ancak üzerinin örtüldüğünü anlatır. K4'ün "bir cambaza bak oyunu, bir gölge oyunu" benzetmesi ise bu örtme işleminin bilinçli bir performansa dönüştüğünü gösterir.

Deneyim temelli strateji, post-truth çağının en özgün duruşlarından biridir. Bu stratejide, nesnel veri ile öznel deneyim çatıştığında, birey kendi şahitliğini veya yakın

çevresinin tecrübesini nihai hakikat olarak kabul eder. Bilimsel söylem, yaşanmışlık filtresinden geçemediği sürece kuşkulu kalır. Bu stratejide iki öncelik belirgindir. İlki, şahitliğin önceliğidir. Bilginin değeri, kaynağın onu nasıl edindiğiyle ölçülür; medyadan gelen dolaylı, temsili ya da kurumsal bilgi yerine bizzat yaşanan veya yerinden bildirilen deneyim epistemik üstünlük taşır. İkincisi, mikro-güven ağlarıdır. Bilginin değeri aynı zamanda kimin aktardığına göre belirlenir; uzak uzmanların açıklamaları yerine aile ve arkadaş çevresinin tanıklıkları güvenilir bilginin birincil kaynağı haline gelir.

Deneyim temelli strateji, "yaşantısal gerçeklik" kavramıyla doğrudan bağlantılıdır. K1 katılımcısının, bilimsel verilere rağmen çevresindeki somut sağlık sorunlarını temel alarak tıbba karşı septik bir mesafe geliştirmesi bu stratejinin tipik bir örneğidir. Burada hakikat, dışsal bir veri olmaktan çıkar, bireyin kendi yaşantısı etrafında yeniden inşa edilir. K6'nın "hakikat algım olay neticelenene kadar oluşmaz" sözü, bu inşa sürecinin zaman aldığını ve kişisel olduğunu vurgular. K7'nin Covid-19 pandemisi sırasında "televizyonu kapattım, nefes aldım" itirafı ise bilgi kirliliğinden kaçışın ve kişisel gerçekliğe sığınmanın en çarpıcı ifadesidir.

Geleneksel felsefi ve akademik unvanlar, sahada rasyonel birer epistemik rehber olmaktan çıkmış; yerini medya görünürlüğü ve retorik performansla var edilen Baudrillard kavramsallaştırmasıyla "simüle edilmiş bir uzmanlığa" bırakmıştır. K4'ün ifadesiyle, derinliğini kaybeden ve her konuda fikir beyan eden ekran figürleri, aslında var olmayan bir yetkinliği "varmış gibi" sunan simülasyon özneleridir. Otoritenin bu denli yapaylaşması, akademisyenlerde kurumsal sisteme karşı derin bir güvensizlik doğururken, rasyonel verilerin bittiği yerde bireyleri deneyim temelli stratejiye, yani kendi mikro-sosyal çevrelerinin ve sezgilerinin güvenli limanına sığınmaya zorlamaktadır.

Bu simülasyon süreci, Foucaultcu bir okumayla tamamlandığında, salt bir görüntü sorunu olmaktan çıkar. Ekran figürünün *uzman* olarak meşrulaşması, kimin söz söyleme hakkına sahip olduğunu belirleyen söylemsel iktidar ilişkilerinin yeniden dağılımına işaret eder. Baudrillard'ın simülakr kavramı bu figürün neden gerçek bir referansı olmadığını açıklarken, Foucault'nun analizi bu figürün neden yine de dinlenir

ve itaat edilir olduğunu açıklar. Çünkü medya görünürlüğü, akademik unvanın yerini alan yeni bir meşruiyet ve iktidar biçimine dönüşmüştür. Otoritenin bu denli yapaylaşması, dolayısıyla yalnızca bir hakikat krizi değil, aynı zamanda kimin bilgi üretme ve dağıtma yetkisine sahip olduğuna dair bir iktidar krizidir.

Sonuç olarak, katılımcıların hibrit, otorite temelli ve deneyim temelli stratejiler etrafında şekillenen epistemik konumlanmaları, onların hakikat, doğruluk ve gerçeklik kavramlarına yükledikleri anlamlarla ilintili olduğu söylenebilir. Otorite stratejisi, ulaşılması gereken ancak perdelenmiş bir hakikat idealine işaret ederken; hibrit strateji, doğrulanabilir bilginin fabrikasyon ve manipülasyon müdahale karşısındaki kırılganlığı üzerinde durmakta; deneyim stratejii ise yaşantısal gerçekliği demir atılacak epistemik bir liman olarak görmektedir. Bu ayrışma, post-truthun yalnızca bir bilgi krizi değil, aynı zamanda bireylerin bu krizle baş etmek için geliştirdiği farklı ontolojik ve epistemolojik stratejilerin bir yansıması olduğunu göstermektedir.

Küresel ölçekteki alan yazın çalışmaları post-truthu ya toplumsal bir olgu (McIntyre, 2018) ya da siyasal bir strateji (Kakutani, 2018) olarak ele almaktadır. Türkiye'deki akademik literatürün post-truthu ya Batılı kavramsallaştırmalarla aktarması ya da yüzeysel medya eleştirilerine indirgemesi çalışmanın altıncı argümanıdır. Bu çalışmayla kavramın hem felsefi derinliği hem de tarihsel sürekliliği merkeze alınarak bu boşluğun doldurulması hedeflenmektedir. Araştırmanın literatüre en önemli katkısı, akademisyenlerin bilgiye yaklaşım biçimlerini üç epistemik strateji altında toplamış olmasıdır. Bu stratejilerin, post-truth literatürüne temel katkısı, post-truthun soyut bir felsefi tartışma olmadığını, somut bilgi pratiklerinde nasıl işlediğini göstermesidir. Ayrıca bu üç stratejinin, post-truth tartışmalarında sıklıkla ihmal edilen bir boyutu, yani bireylerin bilgi edinme stratejilerini sistematik olarak ortaya çıkarması bakımından özgün bir tarafı da bulunmaktadır.

Hibrit stratejiyi temsil eden katılımcılar (K4, K5, K9), bilgiyi pasif bir alıcı olarak kabul etmeyerek ve farklı kaynaklarla karşılaştırarak kendi bilgi sentezlerine ulaşmaktadırlar. Bu strateji, post-truth çağında ayakta kalmanın anahtarının aktif bir epistemik denetim olduğunu göstermektedir. K4'ün "farklı kaynaklardan gelen

bilgileri sentez, doğruluklarını teyit, çelişkileri ortaya koyma" ifadesi, bu stratejinin en tipik örneğidir.

Otorite stratejisinde (K2, K8, K10), birey kendi epistemik sınırlarını kabul ederek bilgiyi değerlendirme sorumluluğunu güvendiği uzmanlara devretmektedir. Bu strateji, post-truth karşısında en kırılgan stratejidir. Çünkü K2'nin aktardığı gibi, otoriteye duyulan güven sarsıldığında birey rasyonel bilgiyi bırakıp komplo teorilerine yönelebilmektedir. K2'nin, doktorlara güvendiğini söyleyerek otorite stratejisinde ısrar ederken aşıların planlı bir virüs olduğuna dair hiçbir kanıtı olmayan bir inancı yani en uç komplo teorilerini savunması, bu stratejinin içsel çelişkisini gözler önüne sermektedir.

Tüm bu argümanların kesiştiği bir diğer kritik bulgu, katılımcıların kişisel deneyimlerini giderek artan bir biçimde epistemik bir kaynak olarak konumlandırdıklarına işaret etmektedir. Doğrulanamayan ya da çelişkili bilgilerle karşılaşıldığında katılımcıların bir kısmı, bizzat tanıklık ettikleri olgulara ve kendi gözlemledikleri süreçlere dönme eğilimi göstermiştir. Deneyim stratejisi (K1, K7) ise post-truth çağının en özgün ancak en sorunlu duruşudur. K1'in aşının koruyuculuğuna dair bilimsel verileri, yakın çevresinde gerçekleşen ölümlerle çeliştiğinde deneyimi bilimsel verinin önüne koyması, bu stratejinin işleyişini göstermektedir. Deneyim stratejisi, epistemik güvenin kamusal otoriteden mikro-sosyal çevrelere yani kişinin bireysel ilişkileriyle oluşturduğu çevreye doğru bir geri çekilme yaşadığını göstermektedir. Bu eğilim, bir yandan sağlıklı bir epistemik önlem olarak değerlendirilebilir öte yandan deneyimin kişiselleşmesi, ortak bir gerçeklik zemininin daha da daralması riskini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla kişisel deneyim, post-truth döneminde hem bir sığınak hem de hakikat krizini derinleştiren bir etken olarak işlev görmektedir.

K1'in doktorlara olan güveninden yani otorite stratejisinden çevresindeki ölümlerden sonra deneyim stratejisine doğru kayması ve K5'in farklı kaynakları sentezleyerek bilgiye ulaşması, katılımcıların tek bir stratejiye sabitlenmediğini aksine bağlama göre stratejiler arasında geçiş yaptığını göstermektedir. Örneğin K1, genel olarak deneyim

stratejisini benimsemekle birlikte, uluslararası literatüre atıf yapan uzmanlara güvendiğini belirterek hibrit stratejiye de yaklaşmaktadır.

Batılı literatürde post-truth kavramı genellikle Trump'ın seçim zaferi (2016) veya Brexit referandum süreci (2016) gibi Batı merkezli politik kırılmalar üzerinden kuramsallaştırılmaktadır. Ancak bu çalışma, söz konusu fenomenin farklı bir coğrafyada nasıl özgün gelişim aşamalarından geçtiğini tartışarak, post-truthun Türkiye bağlamına has dinamiklerini gün yüzüne çıkarmıştır. Katılımcıların söylemleri incelendiğinde; K4'ün "emperyalist güçler", K7'nin "gazetelerin sahipleri belli" ve K2'nin "bu yurt dışında planlanmış bir virüs" şeklindeki ifadeleri, Türkiye'de hakikat algısının salt bir dezenformasyon sorunu olmadığını göstermektedir. Aksine bu durum, hakikatin inşasının küresel güç odaklarına duyulan tarihsel güvensizlik ve yerleşik şüphe kültürüyle nasıl iç içe geçtiğini açıkça ortaya koymaktadır.

4.2 Öneriler

"İnsanlık yüzyıllardır hakikati aramakla vakit geçirmişken, şimdi onu görelileştirmeyi amaçlıyor... Bilim, inancın yerini doğa olaylarının açıklaması olarak aldı... Ancak 21. yüzyılın ilk on yılında... nesnellik fikri, gerçek olgularla desteklense bile reddediliyor." (Angelis, s. 38) Bu ifadesiyle Angelis, hakikatin önce kilise ve din tekelinde yani göklerde olduğunu, ardından Copernicus, Descartes ve Darwin ile bilime ve hukuka yani yere indiğini; günümüzde ise post-truth ile birlikte tamamen görelileşip önemsizleştiğini anlatmaktadır. Kısacası artık hakikat göklerde değil yerlere indi, ancak şimdi de önemsizleşti. Peki, post-truth kisvesi altında her şeye "post-truth çağ" diyerek meşrulaştıracak mıyız? İşte bu soru, çalışmanın belki de en hassas noktasını oluşturur. Zira post-truth olgusu, felsefi bir kavram olarak ciddi bir dönüşümü işaret etse de son yıllarda o kadar sık ve o kadar geniş bir anlam yelpazesinde kullanılmaya başlanmıştır ki neredeyse her türlü yanlış bilgi, yalan, manipülasyon ya da tembellik bu kavramın şemsiyesi altında meşruiyet kazanma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Oysa post-truth, hakikatin tamamen yok sayılması değil; duygunun, inancın ve kimliğin, nesnel olguların önüne geçtiği bir durumu tanımlar. Ancak bu tanım, bir bahaneye dönüştürülmemelidir. Eğer her türlü yanlış enformasyon, her sorumsuzca paylaşılan içerik, her alternatif gerçeklik iddiası doğrudan post-truth çağın kaçınılmaz bir sonucu

olarak sunulursa, o zaman bu kavram, neyi tanımladığını unutmuş, içi boşalmış bir etikete dönüşür. Daha da tehlikelisi, böyle bir meşrulaştırma, aslında mücadele edilmesi gereken bir sorunu, olduğu gibi kabullenmeye ve dolayısıyla çözüm üretme çabasını felce uğratmaya hizmet eder. O halde yanıtlanması gereken asıl soru şudur: Hakikat artık ne gökte ne de yerdedir; belki de tam bu arafta, bizim ona yeniden sahip çıkıp çıkamayacağımızı beklemektedir. Post-truth çağda yaşadığımız doğrudur, ancak bu çağı sorgusuz sualsiz kabullenmek ile onun dinamiklerini anlayıp dönüştürmeye çalışmak arasında keskin bir fark vardır. Çalışmanın öneriler kısmının amacı bu farkı gözetmek, kavramın aşırı genişletilerek her şeyi meşrulaştıran bir araç haline gelmesinin önüne geçmeye çalışmaktır.

Kavramı meşrulaştırma tuzağına düşmeden post-truth çağın yıkıcı etkileriyle nasıl mücadele edilebilir? İşte bu noktada işin içinden yalnızca akademik tanımlamalarla ya da ahlaki çağrılarla çıkılamayacağı açıktır. Çünkü sorun artık sadece bireylerin bilgiye erişim biçiminden ibaret değil; aynı zamanda milyarlarca insanın gerçeklik algısını şekillendiren algoritmaların doğrudan kendisiyle ilgilidir. Yani post-truth bağlamında hakikatin önemsizleşmesi, bir zihniyet sorunu olduğu kadar, tasarlanmış bir mekanizma sorunudur.

Yakın geçmişte Google DeepMind filozof Henry Shevlin'i işe almış ve bazı teknoloji devleri (Meta ve Anthropic gibi) son yıllarda şirketlerinin bünyelerinde etik araştırmacısı ve felsefe danışmanlarını istihdam etmeye başlamışlardır.

Bu durum felsefeye duyulan bu ihtiyacın artık salt akademik bir temenni olmaktan çıkıp 21. yüzyılın tüm yapılarını etkileyecek kurumsal bir zorunluluk haline geldiğinin somut bir işareti olarak değerlendirilmektedir. Yaşanan bu gelişme, teknolojik ilerlemenin artık geleneksel mühendislik sınırlarını aşarak doğrudan zihinsel ve varoluşsal bir dönüşüm sürecine evrildiğini göstermektedir. Yapay zekâ sistemlerinin bilgiyi filtreleyerek bireylere *hazır bilişsel paketler* halinde sunması, düşünme eyleminin dışsallaşmasına yol açmakta; bu durum ise meseleyi teknik bir optimizasyon problemi olmaktan çıkarıp doğrudan bir epistemoloji, etik ve insan doğası krizine dönüştürmektedir (Çevik, 2026). Bulgularımızın da işaret ettiği

kurumsal engeller ve statüko, tam da bu algoritmik kuşatma noktasında kırılmak zorundadır.

Bu doğrultuda, post-truth ortamının yarattığı anlam ve güven krizine karşı çok katmanlı bir kurumsal dönüşüm stratejisi önerilmektedir. Eğitim sistemleri yalnızca bilgi aktarma refleksinden sıyrılarak eleştirel düşünme, kavramsal analiz ve felsefi muhakeme becerilerini merkeze alacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır. Benzer şekilde, algoritmaların toplumsal kanaatleri manipüle ettiği bu çağda siyaset kurumu, psikolojik yabancılaşma karşısında ruh sağlığı alanı ve karmaşık etik problemlerle yüzleşen iş dünyası, kararlarını rasyonel kılabilmek adına felsefi danışmanlığa ve varoluşsal rehberliğe kurumsal alan açmalıdır. Sonuç olarak, insan zihnini ve hakikati algoritmalar eliyle yeniden tanımlama iddiasında olan modern dünya, ampirik bulgularda da gözlemlenen kurumsal bariyerleri aşabilmek ve içine düştüğü anlam krizini yönetebilmek için filozofları yeniden merkeze almak ve insanın ne olduğuna dair doğru soruları sormak zorundadır.

Felsefenin teknoloji devlerinin karar mekanizmalarına dahil olması, yalnızca kurumsal bir kadrolaşma adımı değil, aynı zamanda post-truth çağının bilgi kirliliğine karşı stratejik bir direnç noktası olarak değerlendirilmelidir. Ancak bu eğilim, umut verici bir adım olarak değerlendirilebileceği gibi Baudrillard'ın kavramlarıyla okunduğunda etiğin de bir simülakra dönüştürüldüğünün göstergesi olarak da yorumlanabilir. Dolayısıyla asıl mesele felsefe danışmanı ve etik araştırmacısının şirkette var olması değil, bu varlığın yapısal bir dönüşümü mü yoksa sembolik bir meşruiyet inşasını mı temsil ettiğidir. Bu noktada en önemli görev, teknoloji şirketlerinde sorumluluk alan felsefe danışmanı ve etik araştırmacılarına düşmektedir. Eğer bu kişiler yeni kazandıkları nüfuz ve konumlarını, algoritmaların insan psikolojisindeki zayıflıkları (şiddet, nefret, önyargı) kullanması yerine, evrensel etik değerleri korumak amacıyla kullanırlarsa, dijital dünyadaki büyük dönüşüm de başlamış olacaktır.

Örneğin, bugün nefret söylemini ve kutuplaşmayı tetikleyerek etkileşim alan algoritmalar, etik bir denetimle çevre bilincini artıran, toplumsal dayanışmayı teşvik eden ve hakikate dayalı içerikleri öne çıkaran bir yapıya dönüştürülebilir. Bu dönüşüm, insanı içine düştüğü anlam boşluğundan kurtulması için hayati bir imkân sunar.

Felsefenin teknik dünyaya bu geç müdahalesi bilgiyi sadece tüketilen bir nesne olmaktan çıkarıp, insanlığın ortak iyiliğine hizmet eden bir pusula haline getirebilir. Ne var ki bu pusulanın işlemesi, felsefenin yalnızca geçmişte yaşamış filozofların fikirlerini tartışan bir disiplin olmaktan çıkıp felsefenin eylem ilkelerini, algoritmaların işleyiş mantığına müdahil kılmak ve algoritmaların etik çerçevesini tasarlayabilmektir. Gelecek bizi yakaladığında, geçmiş artık geçerli olmayacaktır; işte o anda belirleyici olan, felsefenin harekete geçme biçimi olacaktır. Bu nedenle asıl mesele, felsefeyle nasıl harekete geçtiğimizdir.

Peki felsefenin bu eylem ilkelerini algoritmaların işleyişine müdahil kılma çağrısı, pratikte nasıl karşılık bulabilir? İşte tam bu noktada karşımıza, felsefi mirası çağın ihtiyaçlarına göre yeniden işlevselleştirme çabası çıkıyor. Palma'nın (2017, s. 18) yaptığı tam olarak budur: O, René Descartes'ın *Zihnin Yönlendirilmesi İçin 12 Kural* adlı eserindeki ilkeleri, post-truth çağda, kaçınılmaz ve sonsuz teknolojik dönüşümlerin kargaşasında kaybolmamak için bir pusula olarak yeniden yorumlar. Descartes'ın bu kuralları, Palma'nın elinde, yalnızca tarihsel birer metin olarak kalmaktan çıkarak medya okuryazarlığından doğru yargıya varmaya kadar uzanan bir eylem kılavuzuna dönüşür. Tam da bu nedenle, Descartes'ın kuralları günümüz okuyucusu için hâlâ değerlidir. Palma'nın Descartes'ten uyarladığı bu kurallar özetle:

Descartes'ın ilk kuralı araştırmanın amacıdır. Bir bilgiyi araştırmaktaki amaç; zihne öyle istikrarlı bir yön vermek olmalıdır ki incelenen konu hakkında doğru ve sağlam yargılara varılabilsin. Descartes ikinci kuralında, üzerinde hiç şüphe kalmayacak kadar kesin ve açık bir kavrayış elde edebileceğimiz alanlara sadık kalmamızı önerir. Üçüncü kural ise, bilimsel bilgiyi nasıl ediniyorsak öyle netliğe, gerekçeye ve inanca dayanarak görüşlerimizi ortaya koyabileceğimiz alanlara yoğunlaşmamızı söyler. Dördüncü ve beşinci kurallarda, bir konunun gerçeklerini araştırırken uygun bir yönteme ihtiyacımız olduğunu vurgular. Bu yöntem analizle başlar, basitten karmaşığa doğru ilerleriz. Altıncı kural gereği, karmaşık kavramları olabildiğince basit olanlara indirgeriz. Ardından bu kavramları öngörülen sırayla araştırır, yedinci kurala uyarak sistematik biçimde kaydeder ve numaralandırırız. Sekizinci kural, anlamadığımız bir şeyi göz ardı etmememizi, ama gereksiz işlere dalmamak için tam olarak kavrayana kadar o noktada durmamızı söyler. Dokuzuncu kurala göre, sezgilerimizle gerçeği net

ve açık şekilde ayırt etme alışkanlığını kazanana dek, en kolay ve en az önemli olanlardan başlayarak adım adım çalışmamız gerekir. Onuncu kural biraz farklı: daha açıkgözlü olmak istiyorsak, başkalarının yaptıklarını deneyerek ve kendi becerilerimizi geliştiren sanatları, zanaatları keşfetmeliyiz. Sonraki kural ise şunu önermektedir: Bilgimizi ince ayar yapmak için sonuçları hem tek tek hem bir bütün olarak gözden geçirmek, mümkünse farklı yaklaşımlarla birden fazlasını aynı anda kavramaya çalışmak işe yarar. Son olarak on ikinci kural, basit önermeleri sezgisel olarak yakalamak için kavrama, hayal gücü, duyular ve hafızanın tüm imkânlarından yararlanmamızı söyler. Bunları, halihazırda bildiklerimizle aradıklarımız arasında sağlam bir bağ kurmak için de kullanabiliriz (Palma, 2017, s. 17-19). Descartes, öznenin bilgiyi hem alan hem de yayan olarak sürekli gelişim göstermesi gerektiğini söylemiştir. Bu sözleriyle, teknolojinin bu denli gelişip bilgilerin dijital sürekli güncellendiği dönemde yaşamasa da koyduğu kurallarla teknolojinin ötesine geçebilmiştir.

Eleştirel düşünme becerisi gelişmemiş kitleler, internet ortamındaki risk ve manipülasyonlara karşı savunmasız kalmaktadır. Bu durum, toplumsal direnci artırmak adına medya okuryazarlığı eğitiminin erken yaşlardan itibaren müfredata dahil edilmesini zorunlu kılmaktadır (Demircioğlu, 2018). Ancak post-truth çağının getirdiği karmaşa, geleneksel bir medya okuryazarlığı stratejisinin ötesine geçilmesini gerektirmektedir. Yeni nesil müfredat programlarında, bireylerin sadece mesajı doğru okuması değil, aynı zamanda yapay zekâ yönlendirmelerini, filtre balonlarını ve mikro-hedefleme stratejilerini de tanıyabileceği bir algoritmik okuryazarlık modelinin inşa edilmesi gereklidir. Katılımcıların görüşme esnasında sıklıkla vurguladığı bireyin zaaflarını tespit eden yapay zekâ süreçleri ve korku pompalayan söylemler, bireysel savunma mekanizmalarının yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu doğrultuda, eğitim politikalarının sadece doğrulamaya (fact-checking) odaklanmak yerine, onları duygusal manipülasyonlara karşı dirençli kılacak ve kamusal alanda metodolojik bir sağlıklı şüphe refleksini yerleştirecek şekilde yapılandırılması, post-truth ile mücadelede önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

Post-truth çağı, sadece bilginin çarpıtılmasıyla değil, aynı zamanda verinin kimin elinde ve hangi amaçla işlendiğiyle de doğrudan ilgilidir. Harici adlı sosyal araştırma

şirketinin web sitesinde analiz edilen Palantir örneği, algoritmaların artık sadece ticari araçlar değil, bizzat *teknolojik birer cumhuriyet* gibi hareket eden ideolojik güç merkezleri olduğunu göstermektedir (Çalışkan, 2026). Bu durum, akademisyenlerin karşı karşıya kaldığı post-truth algısını daha da karmaşıklaştırmaktadır. Çünkü burada söz konusu olan basit bir bilgi kirliliği değil, algoritma eliyle inşa edilen yeni bir gerçeklik rejimidir. Eğer veriyi işleyen bu yapılar şeffaf ve etik bir denetimden uzak kalırsa, hakikat artık olgulara değil, algoritmik güçlerin stratejik çıkarlarına göre yeniden tanımlanacaktır. Bu noktada felsefi bakış açısı, teknik olanın arkasındaki bu ideolojik ilanı deşifre etmek ve teknolojiyi yeniden insanlığın ortak iyiliği için bir zemin haline getirmek adına hayati bir sorumluluk taşımaktadır.

Çözüm önerilerinden bir diğeri, tamamen özerk bir yapıya sahip ve disiplinler arası akademisyenlerden oluşan bir birimin kurulmasıdır. Önerilen bu birimin beyin işlevini görecek olan akademik kadro, bilimsel doğruluğu kanıtlanmış, yapıcı ve olumlu içerikler üretme kapasitesine sahip olmalıdır. Öte yandan teknik ekip olarak tanımlanabilecek ikinci bir kadro ise ya doğrudan bu içerikleri çoğaltarak farklı sosyal medya platformlarına yayacak ya da ürettikleri olumlu içerikleri akademisyenlerin denetim ve onayından geçirerek sisteme dâhil edecektir. Bu sayede mevcut algoritmaların olumsuz ve nefret söylemi içeren paylaşımları görünür kılma eğilimine karşı, bilinçli bir alternatif içerik stratejisi geliştirilmiş olacaktır. Nihai hedef, algoritmik döngünün tersine çevrilmesidir; örneğin bir kullanıcının ana sayfasına nefret söylemi içeren iki gönderi düşüyorsa, buna karşılık aynı ekrana bilimsel ve olumlu nitelikte iki gönderinin de düşürülmesi sağlanabilecektir. Böylece hem dijital kamusal alanda daha dengeli bir içerik dağılımının önü açılacak hem de algoritmaların olumsuz içerikleri teşvik eden yapısı, yapıcı ve bilgi temelli içerikler lehine dönüştürülebilecektir.

Geleceğin dünyasını inşa ederken önerilen bu iyilik hareketinde akademisyenlere önemli görevler düşmekle birlikte, bu görevin yalnızca onların omuzlarında yükselebileceğini söylemek gerçekçi olmayacaktır. Zira akademisyenlerin bu alternatif içerik stratejisini tek başlarına başarıya ulaştırmaları mümkün görünmemektedir. Bu noktada hitap ettiği kitlesi takipçilerden oluşan influencerlar, kamuoyunda tanınan sosyal medya fenomenleri ve topluma mal olmuş isimler de bu

hareketin doğal paydaşları haline gelmelidir. Söz konusu kişiler, akademisyenler ve sanatçılar tarafından üretilen bilimsel, yapıcı ve olumlu içerikleri yeniden paylaşarak (repost) ya da kendi hesaplarından benzer içerikleri üreterek bu alternatif içerik harekâtına doğrudan katkı sunabilirler. Bu sayede, bilginin hem üretim hızının arttığı hem de erişiminin kolaylaştığı post-truth dönemde, bilgi kirliliğinin önüne geçilmesi mümkün olabilecektir. Dahası, içerik üreticileri de daha önce alışageldikleri dikkat çekme odaklı ve çoğu zaman yanıltıcı stratejiler yerine, toplumsal faydayı gözeten ve bilgi bütünlüğünü koruyan içerikler üretip yaymaya teşvik edilmiş olacaktır. Böylelikle post-truth çağın getirdiği dezenformasyon ve manipülasyon risklerine karşı hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir direnç geliştirilebilecektir.

Post-truth ile mücadele, basitçe doğru bilgiyi yaymaktan ibaret değildir. Bireyin hakikatle kurduğu ilişkinin niteliğini dönüştürmeyi gerektirir. Bu bağlamda, akademisyenlerden oluşan özerk bir birimin kurulması ve bu birimin hem bilimsel içerik üretmesi hem de teknik bir ekip vasıtasıyla bu içerikleri sosyal medya algoritmalarına müdahale edecek biçimde çoğaltması, salt bir bilgilendirme kampanyası olarak görülmemelidir. Bu öneri, postmodernizmin parçaladığı hakikat zeminini yeniden inşa etme çabasıdır. Ancak bu inşa, modernizmin tek ve kesin hakikat iddiasına geri dönüş olarak algılanmamalıdır. Bilimsel bilgiyi bir otorite değil, bir yöntem olarak konumlandıran ve farklı seslerin duyulmasını sağlayan katılımcı bir hakikat arayışı olarak tasarlanmıştır.

Önerilen iyilik hareketinin yalnızca akademisyenlere bırakılmaması, influencerların ve topluma mal olmuş kişilerin de bu sürece dâhil edilmesi, post-truth dönemin temel dinamiklerine yönelik önemli bir farkındalığı yansıtır. Çünkü post-truth çağda hakikat, artık yalnızca doğruluğuyla değil, aynı zamanda görünürlüğüyle, tekrarlanma sıklığıyla ve duygusal çekiciliğiyle de var olur. Bu nedenle, bilimsel içeriklerin sadece üretilmesi yeterli değildir; onların algoritmaların mantığına meydan okuyacak biçimde çoğaltılması, görünür kılınması ve günlük medya tüketim pratikleri içinde erişilebilir olması gerekir. Bu yönüyle önerilen model, post-truth ile mücadelenin sadece bilgi düzeyinde değil, aynı zamanda medya ekosistemi ve algoritmik yapı düzeyinde de yürütülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Önerinin doğurabileceği epistemik riskler, etik açmazlar ve politik tehditler, çalışmanın felsefi tutarlılığı açısından son derece kritiktir. Önerilen "özerk akademik birim ve iyilik hareketi" modeli, soyut bir ütopya tasarımı değildir dolayısıyla kendi içinde somut ve ciddi sistematik riskler barındırmaktadır. Modelin en büyük sistematik faydası, öncelikle Habermasçı anlamda kamusal alanın rasyonel yapısını duygusal kışkırtmalar ve dezenformasyonla sömüren algoritmik determinizme karşı aktif bir karşı-hegemonya üretmesidir. Dijital eko-sistemdeki bu yapısal müdahale, postmodernizmin getirdiği rölativizme karşı bilimi nesnel bir dogma değil, rasyonel bir yöntem olarak konumlandırarak hakikat zeminini yeniden inşa eder. Üstelik bu inşa, epistemik sorumluluğu akademisyenler ile sanatçılar ve içerik üreticileri arasında paylaştırır. Böylece, Elster'ın vurguladığı bireysel özerkliğe rasyonel alternatifler sunulmuş olur; kullanıcıların dijital yankı odalarında sıkışarak yaşadıkları tercihlerin uyarlanması engellenir ve zihinsel çarpıtmalardan arınmış kararlar vermelerinin önü açılır.

Ancak madalyonun diğer yüzünde, modelin yapısal doğasından kaynaklanan felsefi tehditler ve riskler yer almaktadır. Her ne kadar özerk ve disiplinler arası bir yapı öngörülse de hangi bilginin doğruluğu kanıtlanmış, yapıcı ve olumlu olduğuna karar verecek bir akademik kurul, kaçınılmaz olarak Foucaultcu anlamda yeni bir iktidar/bilgi odağı haline gelme riski taşır. Kamusal alanda neyin görünür kılınacağına karar veren bu kurumsal yapı, zamanla Platoncu bir *Filozof Kral* idealine öykünen ve tekil bir hakikati yukarıdan aşağıya dayatan nesnel bir hakikat gardiyanlığına evrilebilir.

Bunun yanı sıra Habermas'ın kamusal alanın sömürgeleştirilmesi teorisinin de gösterdiği üzere, sivil toplumda yeşeren özerk yapıların egemen sistem tarafından yutulma tehlikesi her zaman mevcuttur. Devletlerin veya dev teknoloji şirketlerinin bu kurula fon sağlama, stratejik atamalar yapma veya yasal mevzuatlarla müdahale etme riski, önerilen yapıyı egemen ideolojinin ya da pazar çıkarlarının olumlu içerik maskesi altında sunulduğu bir rıza üretme aygıtına dönüştürebilir.

Sistemin tabanını oluşturan aktörler düzeyinde ise başka bir etik açmaz ortaya çıkmaktadır. Hareketin doğal paydaşları olarak konumlandırılan influencerlar ve

popüler figürler, doğaları gereği dikkat ekonomisinden beslenmektedir. Finansal çıkarlar, görünürlük arzusu veya dijital linç korkusu karşısında bu aktörlerin rasyonel içerikten sapmaları, yani akrasia (irade zayıflığı) göstermeleri sistemin tüm etik güvenilirliğini bir anda çökertebilir. Dahası, bu tür bir yapay dengeleme çabası, post-truth çağın şüpheci bireyi üzerinde didaktik bir baskı olarak algılanarak ters tepebilir, kullanıcıları daha da radikalleştirerek rasyonel bilginin tamamen dışlandığı yer altı dijital platformlara kaçmaya itebilir.

Çalışmanın nihai amacı bu riskleri yok saymak ya da kusursuz bir sistem illüzyonu yaratmak değildir aksine, post-truth ile mücadelenin tek yönlü otoriter bir sansürle değil, ancak bu tür sistematik riskleri yapısal olarak minimize edecek şeffaf, denetlenebilir ve katılımcı bir hakikat arayışıyla mümkün olabileceğini göstermektir.

Olanaklar ve Tehditler:

Gelişen teknoloji ve yapay zekada ilerlemeler bireylere pratik alanda büyük kolaylık sağlamaktadır. Bu kolaylıkların yanı sıra bazı tehdit olarak görülebilecek durumlar da ortaya çıkmaktadır. Post-truth dönemde en sık rastlanan sorun bireylerin sosyal medyada dolaşıma giren bilgi ve haberleri sorgulamadan inanmasıdır. Günümüzde bireylerin yayılan her bilgiye inanmaları, felsefi düşüncelerine tehlike işareti veren, bazı olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu olumsuz etkiler, aşağıda gösterildiği üzere, birbirleriyle ilişkili süreçler olarak yine birbirini beslemektedir.

Sığ düşünce, tek bir kaynaktan alınan bilgiye dayalı inançların, karmaşık konuların anlaşılması ve farklı bakış açılarının değerlendirilmesi için analitik düşüncenin olması gerekir. Analitik düşüncenin engellenmesi de sığ düşüncenin ortaya çıkmasına neden olur. Sığ düşünce, bireyleri yüzeysel düşünmeye ve basite indirgenmiş çözümlere yöneltme riskini taşımaktadır. Sığ düşünmenin getirdiği bir sonuç olan eleştirel düşünme yetisinin zayıflaması, bireylerin sorgulamadan her tür bilgiye inanmasına yol açarak yanlış bilgilerin hızla yayılmasına ve toplumsal manipülasyona zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda, doğrulanmamış bilgilerin yaygınlaşması, bireyler arasındaki önyargıların güçlenmesine ve kutuplaşmanın derinleşmesine neden olarak hoşgörüsüzlük ve çatışmaları artırmaktadır. “Gerçekleri yalanlar karşısında yeniden

üstün kılmak için bugün çok daha donanımlı ve zeki olmamız gerekiyor. Açık Toplum Enstitüsü'nün 2018'de yayımladığı bir araştırmaya göre Türkiye kamuoyu 35 Avrupa ülkesi arasında, yalan habere karşı -Makedonya'dan sonra- en savunmasız ikinci toplum. Araştırmacılara göre bunun temel nedeni, medya okuryazarlığı eksikliği. Yani neyin gerçek neyin zırva olduğunu tespit etme eğitimi" (Cabas, 2022, s. 19) Hakikat sonrası dönemde bu sorunun çözümüne yönelik bir yaklaşım olarak, yeni medya okuryazarlığının, sahte/yalan içeriklere karşı direnç geliştirme ve hakikate ulaşma konusundaki rolüne vurgu yapılması gerekmektedir.

Genellikle olumsuz bir kavram olarak ele alınan post-truth, üç açıdan olumlu denebilecek durumlar da barındırmaktadır. Bilgiye erişimin artması, teknolojinin gelişimiyle doğrudan ilişkilidir; insanların daha önce hiç olmadığı kadar geniş bir bilgi havuzuna ulaşabilmesi, farklı bakış açılarını öğrenme ve yeni fikirler keşfetme fırsatını sunmaktadır. Bu durumun post-truth çağında öne çıkmasının nedeni ise, teknolojik gelişmelerin bu döneme denk gelmesiyle yakından bağlantılıdır. Farklı kaynakların belirli kişiler egemenliğinde olması ve aynı bilginin farklı lanse edilmesi bireyleri eleştirel düşünmeye sevk ederek bu kaynakları kıyaslamaya yönlendirmiştir. Yeni fikirlerin oluşması, çeşitli bilgilerin bir araya getirilmesi ve sorgulanması süreciyle teşvik edilmektedir; ancak bu süreç, post-truth dönemde bilgiye dayalı tartışmaların derinliğinin azalması durumunda, yaratıcı düşüncenin gelişimini sınırlama riskini beraberinde getirmektedir. Nietzsche'nin Kant'tan devralarak sahiplendiği deyişle, "Sapere aude! Aklını kullanma cesaretine sahip ol!" yalnızca bireysel bir erdem değil, aynı zamanda kolektif bir sıçrayışın da ilk adımıdır. Çünkü filtre balonlarının sessiz kuşatmasından kurtulup konfor alanımızın yumuşak zeminini terk etmek, ancak sorgulayan, varsayımları sınayan ve çoğunluğun uğultusuna direnen bir akıl yürütmeyle mümkün olur. Ancak o zaman gerçek hayatın karmaşası içinde yolumuzu bulur, yapay kesinliklerin değil, yaşanmış çelişkilerin haritasını çıkarabiliriz.

Hukuki ve etik açıdan post-truth, ifade özgürlüğünün sınırlarını zorlayan bir krizdir. Çünkü hukuk dünyasında alternatif gerçekler diye bir kavram yoktur; sadece doğruluğu kanıtlanması gereken olgular bulunur. Bu nedenle öncelikle, sahte haberlerin yayılma hızına karşı hukuk sistemlerinin ve teyit mekanizmalarının müdahale kapasitesini artıracak düzenlemeler hayata geçirilmelidir (Pina, 2017, s. 41).

Akademisyenler de algoritmik yönlendirmeyi post-truth döneminin en sinsi gerçeklik bükücü unsurlarından biri olarak kodlamaktadır. Özellikle K5 numaralı katılımcının "hamster çarkı" benzetmesi ve K6 numaralı katılımcının "zaafları bulup oradan gitme" tespiti, algoritmaların sadece teknik birer araç değil, bireyin bilgiye erişim hürriyetini kısıtlayan ideolojik yapılar olarak görüldüğünü kanıtlamaktadır.

Dijital teknolojilerin hızla gelişmesiyle birlikte, çevrimiçi platformlar iletişim biçimlerimizi, bilgiye ulaşma yöntemlerimizi ve günlük yaşam pratiklerimizi köklü bir biçimde dönüştürmüştür. Ancak bu platformların toplumsal etkilerinin genişlemesi ve kötüye kullanım risklerinin artması, güçlü ve etkin düzenlemeleri zorunlu kılmaktadır. Özellikle post-truth çağında, bilgi kirliliği, yanlış yönlendirme ve algı yönetimi gibi sorunlar, çevrimiçi ortamların yalnızca bireysel hakların korunması açısından değil, aynı zamanda kamusal gerçekliğin savunulması adına da yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, zararlı içeriklerin kontrol altına alınması ve adil rekabetin sağlanması, dijital iletişim alanında toplumsal güvenin yeniden tesis edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın yazım sürecinin başlangıcında, sosyal medya platformlarındaki dijital dezenformasyon ve manipülatif faaliyetlerin azaltılmasına yönelik önerilerden biri, bireylerin e-posta veya sosyal medya hesabı oluştururken teyit mekanizmasına tabi tutulmasıydı. Nitekim teknolojinin hızlı ilerleyişine paralel olarak, Nisan 2026 itibarıyla alınan yeni kararlar çerçevesinde bu öngörülen kamu müdahalesi resmiyet kazanmıştır. Bu adım, dijital ortamda bireysel özgürlüklerle toplumsal güvenliğin dengelendiği, rasyonel bir denetim mekanizmasının kurulması anlamına gelmektedir. Anonimliğin sağladığı düşük seviyeli hesap verebilirlik, dijital kamusal alanda çevrimiçi sahte/manipülatif faaliyetler, hakaret, dezenformasyon ve hedefli taciz gibi antisosyal davranışları teşvik edici bir ortam yaratmaktadır. Birey, kimliğinin tespit edilemeyeceğini bildiğinde, gerçek hayatta sergilemeyeceği saldırganlık ve sorumsuzluk düzeyine dijital ortamda ulaşabilmektedir. Bu psikolojik mekanizmanın yol açtığı yıkıcı etkilerin azaltılması için, teyit mekanizmasına tabi tutulan hesap açma süreçleri, anonimliğin kötüye kullanım potansiyelini minimize eden yapısal bir çözüm olarak öne çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

Açıkalın, Ş. N., & Canbey, M. (2022). Post-truth bağlamda sosyal medya. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergis*i, *2022*(57), 1-11. https://doi.org/10.47998/ikad.1026154

Ağaoğulları, M. A. (2013). *Kent devletinden imparatorluğa*. İmge Kitabevi.

Akarsu, B. (1975). *Felsefe terimleri sözlüğü.* Türk Dil Kurumu Yayınları.

Alpay, Y. (2020). *Yalanın siyaseti* (7. Baskı). Destek Yayınları.

Angelis, C. (2017). The rise of post-truth and how to build customized gods. *Uno* (27), 38-40.

Arendt, H. (1953). Understanding and politics. *Partisan Review, 20*(4), 379-392.

Arendt, H. (2012). Hakikat/doğruluk ve siyaset (B. S. Şener, Çev.). J. Kohn (Ed.), *Geçmişle gelecek arasında: Siyasi düşünce konulu altı deneme* içinde (ss. 285–320). İletişim Yayınları.

Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin kaynakları-3: Totalitarizm*. (İ. Serin, Çev.). İletişim Yayınları.

Aristoteles. (2010). *Metafizik* (A. Arslan, Çev.). Sosyal Yayınları.

Arkan, Z. N. (2022). Post-truth kavramı üzerine Türkçe karşılık denemesi. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 3*(2), 1-15.

Arslan, A. (2006). *İlkçağ felsefe tarihi: Cilt 2. Sophistlerden Aristoteles'e*. Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Asch, S. E. (1955). Opinions and social pressure. *Scientific American, 193* (5), 31-50.

Baç, M. (2020). Hakikatin savuşturulması, ötelenmesi ve geri dönüşü üzerine. *Pasajlar: Sosyal Bilimler Dergisi, 2* (4), 17-35.

Balanuye, Ç. (2017). The Kantian tension of new realism. *Mavi Atlas, 5*(2), 289-301. https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.337245

Balun, İ. (2019). *Ağ toplumunda rızanın inşası bağlamında sosyal medya reklam etkileri.* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Baudrillard, J. (2022). *Simülakrlar ve simülasyon* (O. Adanır, Çev.). Doğu Batı Yayınları.

Bauman, Z. (2000). *Modernlik ve müphemlik* (İ. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Berman, M. (2019). *Katı olan her şey buharlaşıyor: Modernlik deneyimi* (İ. Türkmen, Çev.). İletişim Yayınları.

Best, S., & Kellner, D. (2016). *Postmodern teori* (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Blackburn, S. (2020). *Post-truth. in a dictionary of philosophy* (3rd ed.). Oxford University Press.

Bolay, M. N. (1992). Beş sanat. *TDV İslâm Ansiklopedisi 5. Cilt* 546–547. Türkiye Diyanet Vakfı.

Bourdieu, P. (2013). *Pratik kuramın taslağı* (L. Ünsaldı, Çev.). Heretik Yayınları.

Brahms, Y. (2020). *Philosophy of post-truth*. Institute for National Security Studies.

Brown, W. (2010). W*alled states, waning sovereignty*. Zone Books.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (18. baskı). Pegem Akademi.

Büyüktür, A. R. (1982). *Termodinamik Cilt 1*. Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Cabas, M. (2022). Sunuş. L. McIntyre, *Hakikat sonrası* içinde (M. F. Biçici, Çev., ss. vii–xii). Tellekt Yayınları.

Cadwalladr, C. (2017, 12 Şubat). *Daniel Dennett: 'I begrudge every hour I have to spend worrying about politics'* [Interview]. The Guardian. [Çevrim-içi: https://www.theguardian.com/science/2017/feb/12/daniel-dennett-politics-bacteria-bach-back-dawkins-trump-interview], Erişim Tarihi: 10.02.2026.

Cambridge Dictionary. (2025). *Post-truth. In Cambridge dictionary*. [Çevrim-içi: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/post-truth], Erişim Tarihi: 01.05.2025

Carnahan, D., Suhwoo A., & M. M. Turner. (2023) The madness of misperceptions: evaluating the ways anger contributes to misinformed beliefs. *Journal of Communication 73* (1), 60-72.

Cassam, Q. (2019). *Vices of the mind: From the individual to the political*. Oxford University Press.

Cevizci, A. (2005). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.

Copleston, F. (1991). *Felsefe tarihi*. (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınevi.

Coupland, N. & Jaworski, A. (2006). *The discourse reader*. Routledge.

Çağrıcı, M. (1997). Hak. *TDV İslâm Ansiklopedisi 15. Cilt*. TDV Yayınları.

Çalışkan, G. (2026, 23 Nisan). *Palantir'in teknolojik cumhuriyeti: Algoritmik savaşın ideolojik ilanı*. Harici. [Çevrim-içi: https://harici.com.tr/palantirin-teknolojik-cumhuriyeti-algoritmik-savasin-ideolojik-ilani/], Erişim Tarihi: 11.02.2026.

Çevik, M. [@drmcevik]. (2026, 29 Mayıs). *Google neden filozof işe almak zorunda kaldı? Yakın geçmişte Google DeepMind'ın filozof/felsefeci Henry Shevlin'i işe alması, ilk bakışta teknoloji* [Çevrim-içi: https://x.com/drmcevik/status/2060280657020961199?s=46], Erişim Tarihi: 18.02.2026.

Çolak, P. D. (2026, 26 Nisan). *Yapay zekâ şirketleri neden filozofları işe alıyor?* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=_OLdC60YG5o

D'Ancona, M. (2017). *Post-truth: The new war on truth and how to fight back*. Ebury press.

Damasio, A. R. (1999). D*escartes'in yanılgısı: Duygu, akıl ve insan beyni.* (B. Atlamaz, Çev.). Varlık Yayınları.

Deleuze, G. (1988). *Foucault* (S. Hand, Çev.). University of Minnesota Press.

Demircioğlu, A. (2018). *Eleştirel düşünme eğitimi*. Gece Kitaplığı.

Dereci, T. (2020). Kovulan şairlerin intikamı ya da tuhaf zamanlar: Post-truth çağı. *Pasajlar: Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(4), 131–145.

Derrida, J. (2010). *Gramatoloji* (İ. Uysal, Çev.). Bilge Su Yayınları.

Descartes, R. (1986). *Metot üzerine konuşma* (M. Karasan, Çev.). Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Dural, A. B. (2012). Antonio Gramsci ve hegemonya. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11* (39), 309-321.

Durkheim, E. (2017). *Toplumsal iş bölümü* (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi.

Eagleton, T. (1991). *İdeoloji* (M. Özcan, Çev.). Ayrıntı Yayınları.

Edwards, B. (2023, April 12). *How social media brought the death of truth*. MakeUseOf. [Çevrim-içi: https://www.makeuseof.com/how-social-media-brought-death-truth/], Erişim Tarihi:

Elitaş, T. (2022). Dijital manipülasyon deepfake teknolojisi ve olmayanın inandırıcılığı. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(49), 113-128.

Elster, J. (2008). *Ekşi üzümler rasyonalitenin altüst edilmesi üzerine çalışmalar* (B. Cezar, Çev.). Metis Yayınları.

Ercan, G. S., ve Danış, P. (2019). Söylem, söylem çözümlemesi ve eleştirel söylem çözümlemesi: tanımları ve kapsamları. *DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, 6*(2), 289–313.

Erdoğan, E. ve Uyan Semerci, P. (2019). Hakikat sonrası tartışmalarının gerçek olmayan varsayımlarını ele almak: akıl, bilim ve demokrasi karşıtlığı. *Pasajlar: Sosyal Bilimler Dergisi, 2* (4), 83-109.

Ervin-Tripp, S. M. (2014). Context in language. In J. Gerhardt, H. C. Keller, & R. W. Schrauf (Eds.), *Social interaction, social context, and language: Essays in honor of Susan Ervin-Tripp* (pp. 1–14). Psychology Press.

European Parliamentary Research Service. (2018). *From post-truth to post-trust?* (EPRS Briefing PE 630.279). European Philosophical Society / European Parliament. [Çevrim-içi: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2018)630279], Erişim Tarihi: 11.03.2026.

Foucault, M. (1980). The confession of the flesh. In C. Gordon (Ed.), *Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972–1977*. (pp. 194-228). Pantheon Books

Foucault, M. (1992). *Kelimeler ve şeyler* (İ. Ergüden, Çev.). İmge Kitabevi.

Foucault, M. (1995). D*iscipline and punish: the birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). Vintage Books.

Foucault, M. (2015). Hakikat ve iktidar. (M. A. Kılıçbay, Çev.). *Bilgi İktidar: Seçilmiş Söyleşiler ve Yazılar 1972-1977*. Ayrıntı Yayınları.

Frankfurt, H. (1986). *On bullshit*. Princeton Üniversity Press.

Freud, S. (1966). *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud: Cilt 15-16. Introductory lectures on psychoanalysis* (J. Strachey, Çev.). Hogarth Press.

Gerbner, G. (1998). Yetiştirme analizi: Genel bir bakış. *Kitle İletişimi ve Toplum, 1* (3-4), 175-194.

Gerbner, G. & Gross, L. (1976). Televizyonla yaşamak: Şiddet profili. *İletişim Dergisi, 26* (2), 172-199.

Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1980). Amerika'nın "ana akıma girmesi": Şiddet profili no. 11. *İletişim Dergisi, 30* (3), 10-29. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1980.tb01987.x

Goffman, E. (1956). *The presentation of self in everyday life* (Monograph No. 2). University of Edinburgh Social Sciences Research Centre

Göze, A. (2005). *Siyasal düşünceler ve yönetimler*. Beta Yayımcılık.

Gramsci, A. (1971). *Selections from the prison notebooks of Antonio Gramsci* (Q. Hoare, G. Nowell-Smith, Çev.). International Publisher.

Gramsci, A. (2014). *Hapishane defterleri* (A. Cemgil, Çev.). Belge Yayınları.

Güven, A. (2020). Hakikatin yitimi olarak post-truth: Bir kavramsallaştırma denemesi. *İnsan & İnsan, 7*(23), 20–36. https://doi.org/10.29224/insanveinsan.577956

Haldun, İ. (1977). *Mukaddime 1. Cilt*. Onur Yayınları.

Han, B. Y. (2019). *Yorgunluk toplumu* (S. Yalçın, Çev.). Açılım Kitap.

Hanssen, E. (2021). Post-truth and social epistemology. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2021 ed.).* Stanford University. https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/post-truth-epistemology/

Heeter, C. (1989). Implications of new interactive Technologies for conceptualizing communication. In J. L. Salvaggio & J. Bryant (Eds.), *Media use in the information age: emerging patterns of adoption and consumer use*, (pp. 217–235). Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Hegel, G. W. F. (1956). *The philosophy of history*. Dover Publications.

Heidegger, M. (2024). *Varlık ve zaman* (K. H. Ökten, Çev.). Alfa Yayınları.

Heimsoeth, H. (1967). *Immanuel Kant'ın felsefesi* (T. Mengüşoğlu, Çev.). Remzi Kitabevi.

İletişim Ansiklopedisi. (2023). *Gerbner'in yetiştirme kuramı* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=9ND02YCp1mI

Joyce, G. (2017, March 22). *Brexit data: Post-truth politics and the EU referendum*. Brandwatch. [Çevrim-içi: https://www.brandwatch.com/blog/react-brexit-post-truth/], Erişim Tarihi: 16.04.2026.

Kahneman, D. (2015). *Hızlı ve yavaş düşünme* (F. Deniztekin, O. Ç. Deniztekin, Çev.). Varlık Yayınları.

Katz, E., Gurevitch, M., & Haas, H. (1973). On the use of the mass media for important things. *American Sociological Review, 38,* 164–181.

Keyes, R. (2004). *Post-gerçek çağı: Çağdaş yaşamda sahtekârlık ve aldatmaca*. St. Martin's Press.

Keyes, R. (2021). *Hakikat sonrası çağ: Günümüz dünyasında yalancılık ve aldatma.* (D. Özçetin, Çev.). Deli Dolu Yayınları.

Kılıç, S. (Ed.). (2024). *Medya ve iletişim bağlamında post-truth dönem*. Eğitim Yayınevi.

Kırılmaz, H., & Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve postmodernizm süreçlerinin tüketim kültürüne yansımaları. *İnsan ve İnsan, 3* (8), 32-58. https://doi.org/10.29224/insanveinsan.280014

Köktürk, M., (2020). Pos-truth ya da mağaraya dönüş. *Pasajlar: Sosyal Bilimler Dergisi, 2* (4), 35-57.

Latour, B. (2005). *Reassembling the social: An introduction to actor-network-theory*. Oxford University Press.

Li, D., Browne, G. J., & Wetherbe, J. C. (2005). Why do internet users stick with a specific web site? A relationship perspective. *International Journal of Electronic Commerce, 10* (1), 105-141.

Lippmann, W. (1922). *Public opinion*. Harcourt, Brace and Company.

Lyotard, J. F. (1994). *Postmodern durum: Bilgi üzerine bir rapor* (A. Çiğdem, Çev.). Vadi Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay, D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.

McIntyre, L. (2018). *Post-truth*. The MIT Press.

McIntyre, L. (2019). *Hakikat sonrası* (M. F. Biçici, Çev.). Tellekt Yayınları.

MEB (2023). *Ortaöğretim felsefe 11. sınıf ders kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı.

Meillassoux, Q. (2008). *After finitude: An essay on the necessity of contingency* (R. Brassier, Çev.). Continuum.

Mevlânâ, *Meşnevî* (V. İzbudak, Çev.), İstanbul 1990, I-VI; a.e. (nşr. Muhammed İsti'lâmî), 1370-71/1990-91.

Mills, S. (2004). *Discourse* (2. Basım). Routledge.

Murthy, D., Powell, A., Tinati, R., Anstead, N., Carr, L., Halford, S., & Weal, M. (2016). Bots and political influence: A sociotechnical investigation of social network capital. *International Journal of Communication*, 10, 4952–4971.

Nietzsche, F. (1998). *Ahlak dışı bir anlamda doğruluk ve yalan üzerine* (O. Aruoba Çev.). *Cogito*, 16, 55-68.

Nyhan, B., & Reifler, J. (2010). When corrections fail: The persistence of political misperceptions. *Political Behavior, 32* (2), 303–330. https://doi.org/10.1007/s11109-010-9112-2

Obama, B. (2017, 11 Ocak). *President Obama's farewell address: Full text*. CNN. [Çevrim-içi: http://edition.cnn.com/2017/01/10/politics/president-obama-farewell-speech/index.html], Erişim Tarihi: 24.02.2026.

Oktar, L. (2002). Gazete söyleminde ideolojik yapılar. S. Yağcıoğlu (Ed.), *1990 sonrası laik–anti laik çatışmasında farklı söylemler: Disiplinler arası bir yaklaşım* içinde (ss. 37–52). Dokuz Eylül Yayınları.

Oruç, M. S. (2020). Postmodernite, siyasal iletişim ve doğruluk sorunu: Post-truth durum ve entelektüel zemini üzerine bir inceleme. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 36, 141–160. https://doi.org/10.17829/turcom.784433

Oxford Dictionaries. (2016). *Word of the year 2016*. Oxford University Press. [Çevrim-içi: https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/], Erişim Tarihi: 20.02.2026.

Özçetin, B. (2018). *Kitle iletişim kuramları*. İletişim Yayınları.

Palma, A. (2017). When the future catches up wıth us, the past wıll no longer be valıd. Descartes could be a yardstıck. *Uno,* 27, 17-19.

Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Sage Publications.

Pehlivan, N. (2005). *İçerik bakımından kıyas.* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Pina, C. (2017). True friends: Legal limits of fake news. *Uno,* 27, 41-43.

Platon. (2007). *Devlet* (C. Gürsel, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon. (2009). *Theaitetos* (S. C. Anar, Çev.). Alfa Yayınları.

Prego, V. (2017). Informative bubbles. *Uno* (27). 23-25.

Ruggiero, T. E. (2000). Uses and gratifications theory in the 21. Century. *Mass Communication & Society*, *3* (1), 3-37, https://doi.org/10.1207/S15327825MCS0301_02

Saldana, J. (2015). *The coding manual for qualitative researchers*. Sage Yayıncılık.

Simmel, G. (1906). The sociology of secrecy and of secret societies. *American Journal of Sociology*, *11*(4), 441–498. https://doi.org/10.1086/211418

Sokal, A. (1996). Transgressing the boundaries: Toward a transformative hermeneutics of quantum gravity. *Social Text*, *46*(47), 217–252. Duke University Press.

Sokal, A., & Bricmont, J. (1998). *Fashionable nonsense: Postmodern intellectuals' abuse of science*. Picador.

St. Aubin, C., & Liedke, J. (2023, July 20). *Most Americans favor restrictions on false information, violent content online*. Pew Research Center. [Çevrim-içi: https://www.pewresearch.org/short-reads/2023/07/20/most-americans-favor-restrictions-on-false-information-violent-content-online/], Erişim Tarihi: 10.03.2026.

Şeker, S. E. (2014). Aktör ağ teorisi. *YBS Ansiklopedi*, *1*(1), 28–35.

Şenel, A. (2002). *Siyasal düşünceler tarihi*. Bilim ve Sanat Yayınları.

Şener, Ö. (2021). Algoritmaların siyasal etkisi: Yeni medya ortamında güç ve iktidar ilişkileri. *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, *59*(1), 165–184. https://doi.org/10.33675/auiibfd.839887

Tepe, H. (2016). *Platon'dan Habermas'a felsefede doğruluk ya da hakikat*. Bilgesu Yayınları.

Terzi, A. (2020). Post-truth kavramı ve Türkçe karşılıkları üzerine. *Türk Dili, 69*(820), 44-51.

Tesich, S. (1992). A government of lies. *The Nation, 254*(1), 12–15

Teyit. (2025, 10 Mart). *Gözetim kapitalizmi: Verilerimiz nasıl hedefli reklama dönüşüyor?* Teyit. [Çevrim-içi: https://teyit.org/teyitpedia/gozetim-kapitalizmi-verilerimiz-nasil-hedefli-reklama-donusuyor], Erişim Tarihi: 26.03.2025.

Toolan, M. (1997). What is critical discourse analysis and why are people saying such terrible things about it? *Language and Literature, 6*(2), 83–103. https://doi.org/10.1177/096394709700600201

Türk Dil Kurumu. (2026). *Güncel Türkçe sözlük*. [Çevrim-içi: https://sozluk.gov.tr], Erişim Tarihi: 10.05.2026.

Türk, S. (2023). Post-truth dönemde sosyal medya ile yerinden edilen gerçeklik ve hakikat. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi, 5*(8) 177-186.

Uluk, M. (2018). *Yeni medyada "yalan haber" ve hakikat sonrası çağ: doğrulama platformu olarak teyit.org örneği üzerine bir inceleme.* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Üşür, S. S. (1997). *İdeolojinin serüveni, yanlış bilinç ve hegemonyadan söyleme*. İmge Yayınları.

Van Dijk, T. A. (2000). *Ideology and discourse: A multidisciplinary introduction.* Pompeu Fabra University.

Viner, K. (2016, July 12). *How technology disrupted the truth*. The Guardian. [Çevrim-içi: https://www.theguardian.com/media/2016/jul/12/how-technology-disrupted-the-truth-guardian-long-read], Erişim Tarihi: 11.03.2026.

Vogelmann, F. (2018). The problem of post-truth. rethinking the relationship between truth and politics. *Behemoth, 11*(2), 18-37.

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Council of Europe report.

Wason, P. C. (1960). On the failure to eliminate hypotheses in a conceptual task. *Quarterly Journal of Experimental Psychology, 12*(3), 129-140. https://doi.org/10.1080/17470216008416717

Westerlund, M. (2019). The emergence of deepfake technology: A review. *Technology. Innovation Management Review*, *9*(11), 39–52. https://doi.org/10.22215/timreview/1282

Williams, F., Rice, R. E., & Rogers, E. M. (1988). *Research methods and the new media.* Free Press.

Woolley, S. C., & Howard, P. N. (2016). Political communication, computational propaganda and autonomous agents introduction. *International Journal of Communication*, 10, 4882–4890.

Yaylagül, L. (2014). *Kitle iletişim kuramları*. Dipnot Yayınları.

Zabcı, F. (2021). Hakikat, retorik ve siyaset, B. Özçelik, (Ed.), *Hakikat sonrası siyaset, felsefe, medya, uluslararası ilişkiler* içinde (ss. 13-29). Nika Yayınevi.

Zarzalejos, J. A. (2017). Communication journalism and fact-checking. *Uno*, (27), 11-13.

EKLER

EK A Etik Kurul İzni

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu

TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI	TOPLANTI TARİHİ
1	46	3.02.2026

DAĞITIM YERLERİNE

Prof. Dr. Aytekin DEMİRCİOĞLU'nun yardımcı araştırmacı, Sıla TÜRK'ün sorumlu araştırmacı olarak yapmayı planladıkları **"Felsefi Kuramlar Bağlamında Akademide Post-truth Kavramı"** isimli çalışması; ek'te yer alan şekliyle Kurulumuzca uygun bulunmuştur.

Bu bilgiler ışığında; onam formlarının gönüllülere imzalatılarak gerekli bilgilendirmelerin yapılması, veri toplama araçlarının (anket, ölçek, mülakat,...) uygulama izninin gerekli kurumlardan alınması, çalışmada kullanılacak olan veri toplama araçlarını geliştiren kişilerden müsaadelerinin alınmış olması, çalışmada ses/görüntü kaydı alınacaksa katılımcılardan gerekli izinlerin alınması, 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında kişisel verilere dikkat edilerek katılımcılardan rızalarının alınması, **veri toplamaya etik kurul kararından sonra başlanması** ve etik davranış ilkelerine uyulması şartıyla söz konusu araştırmanın yapılmasına toplantıya katılan üyelerin oybirliği ile karar verilmiştir.

*Prof. Dr. Aytekin DEMİRCİOĞLU; başvurusu görüşülürken toplantıya katılmamıştır.

Prof. Dr. Yavuz UNAT Kurul Başkanı	Prof. Dr. Kutay OKTAY Kurul Üyesi	Prof. Dr. Tolga ULUSOY Kurul Üyesi
Prof. Dr. Ergün RECEPOĞLU Kurul Üyesi	Prof. Dr. Mehmet Fatih KALIN Kurul Üyesi	Prof. Dr. Abdullah Çağrı BİBER Kurul Üyesi

Ek: İlgili Çalışmanın Başvuru Evrakları

DAĞITIM LİSTESİ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kuruluna
Sayın Prof. Dr. Aytekin DEMİRCİOĞLU

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
Belge Doğrulama Kodu: 9447PUU
Belge Takip Adresi: https://www.turkiye.gov.tr/kastamonu-universitesi-ebys

Adres: Kastamonu Üniversitesi Rektörlüğü, Kuzeykent Kampüsü, Merkez/Kastamonu
Telefon No: (0 366) 2801012
Faks No: (0 366) 2801139
e-Posta:
İnternet Adresi: www.kastamonu.edu.tr
Kep Adresi: kastamonuuniversitesi@hs01.kep.tr
Bilgi için : Serdar Durur
Raportör
Telefon No: (0 366) 2801144 - 1144

EK B Görüşme Soruları

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Bu görüşmede sizden, son yıllarda medyada ve kamusal alanda yoğun biçimde tartışılan bazı olaylar karşısında düşüncelerinizin ve kanaatlerinizin nasıl şekillendiğini anlatmanızı isteyeceğim. Soruların doğru ya da yanlış cevabı yoktur. Amacım, sizin düşünce sürecinizi ve bu süreci etkileyen unsurları anlamaktır.

Soru 1

Son yıllarda medyada veya sosyal medyada sıkça tartışılan ve doğruluğu konusunda farklı görüşlerin ortaya çıktığı bir olayı hatırlıyor musunuz?

Bu olay pandemi süreci, aşı tartışmaları, askeri müdahaleler, bölgesel savaşlar veya benzeri küresel gelişmelerden biri olabilir.

Seçtiğiniz olayı kısaca anlatır mısınız?

Amaç: Olayı araştırmacı değil, katılımcı seçer bu şekilde yönlendirme ortadan kalkar.

Soru 2

Bu olayla ilk karşılaştığınızda aklınızdan geçen ilk düşünceler nelerdi?

O anda bu düşünceleri şekillendiren unsurlar sizce nelerdi?

Amaç: İlk sezgisel/epistemik refleksi yakalamak.

Soru 3

Bu olayla ilgili kanaatiniz zaman içinde değişti mi?

Değiştiyse, bu değişime ne sebep oldu?

Amaç: Kanaatin süreçsel doğasını açığa çıkarmak.

Soru 4

Bu süreçte hangi bilgi kaynaklarına başvurdunuz?

Bu kaynakları güvenilir ya da güvensiz kılan ölçütler nelerdi?

Amaç: Epistemik güven kriterlerini görünür kılmak.

Soru 5

Aynı olay hakkında birbirine zıt bilgilerle karşılaştığınızda nasıl bir yol izlediniz?

Bu durum sizde bir belirsizlik ya da şüphe duygusu yarattı mı?

Amaç: Şüpheyle baş etme biçimini ve bilişsel gerilimi analiz etmek.

Soru 6

Bu olay bağlamında uzman görüşleri, bilim insanları ya da resmî açıklamalar sizin kanaatinizi ne ölçüde etkiledi?

Uzmanlık kavramına bakışınızda bir değişim oldu mu?

Amaç: Uzmanlık otoritesinin epistemik konumunu sorgulamak.

Ek B'nin Devamı

Soru 7

Sosyal medya, haber algoritmaları veya kişiselleştirilmiş içeriklerin bu olayla ilgili düşünceleriniz üzerinde etkili olduğunu düşünüyor musunuz?

Varsa, bu etkiyi nasıl deneyimlediniz?

Amaç: Algoritmik aracıların farkındalık düzeyini ölçmek.

Soru 8

Bu olay ve benzerleri, sizin "doğru bilgi" veya "hakikat" anlayışınızı nasıl etkiledi?

Hakikatin ulaşılabilirliğine dair düşüncelerinizde bir değişim oldu mu?

Amaç: Hakikat algısındaki dönüşümü dolaylı biçimde açmak.

Soru 9

Akademisyen kimliğinizle bu tür bilgi karmaşaları karşısında kendinizi nasıl konumlandırıyorsunuz?

Bu ortamda akademinin veya felsefenin bir rolü olduğunu düşünüyor musunuz?

Amaç: Normatif geri çekilme / sorumluluk bilincini analiz etmek.

Soru 10

Bu olay üzerinden düşündüğümüzde, sizce günümüzde insanların bilgiye inanma ve değerlendirme biçimlerinde genel bir değişim yaşanıyor mu?

Bu değişim en çok nerede hissediliyor?

Amaç: Bireysel deneyimden genel yoruma geçiş.

Soru 11

Bu görüşme sırasında ele aldığımız konular, daha önce fark etmediğiniz bir düşünceyi tetikledi mi?

Varsa paylaşmak ister misiniz?

EK C Ayrıntılı Bilgilendirme ve Gönüllü Katılım Formu

Sayın Katılımcı,
Araştırma uygulamasına katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Araştırmaya katılıp katılmamakta özgürsünüz. Araştırma herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Katılımınız tamamen sizin isteğinize bağlıdır, reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Araştırmada sizden kimlik belirleyici hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplar gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından değerlendirilecektir. Araştırma uygulamaları, kişisel rahatsızlık verecek sorular ve durumlar içermemektedir. Ancak katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden kendinizi rahatsız hissederseniz cevaplama işini yarıda bırakıp çıkmakta özgürsünüz. Araştırmaya katıldıktan sonra istediğiniz an vazgeçebilirsiniz. Böyle bir durumda veri toplama aracını uygulayan kişiye, araştırmayı tamamlamayacağınızı söylemeniz yeterli olacaktır. Araştırmaya katılmamak ya da katıldıktan sonra vazgeçmek size hiçbir sorumluluk getirmeyecektir. Onay vermeden önce konu ile ilgili herhangi bir sorunuz varsa aşağıda iletişim bilgileri verilen araştırmacıya sorabilirsiniz.

Araştırmacının Adı Soyadı	Sıla Türk
Araştırmacının İletişim Bilgileri	
Araştırmanın Adı	Felsefi Kuramlar Bağlamında Akademide Post-truth Kavramı
Araştırmanın Amacı	Bu çalışma, post-truth kavramının akademideki algısını ve etkilerini anlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın bu aşamasında, tezin temel sorunsallarını desteklemek ve akademik camianın post-truth olgusuna ilişkin görüşlerini ölçmek için yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmıştır. Araştırmada, akademisyenlerine uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları aracılığıyla, akademisyenlerin eleştirel tutumları ile medya ve sosyal medyadaki hakikat sonrası içeriklere karşı farkındalık ve duyarlılıkları tespit edilmiştir. Türkiye'de yaşayan akademisyenlerine yönelik hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşmenin amaçları; akademisyenlerin post-truth olgulara dair felsefi tutumlarını, algılarını ve analiz becerilerini ortaya koymak, felsefe, medya ve teknoloji alanında disiplinler arası düşünme biçimlerini saptamak bu sayede akademisyenlerin post-truth çağında post-truth içeriklere karşı işlevsel konumunu saptayabilmektir. Aynı zamanda post-truth çağında hakikat anlayışının geçirdiği felsefi dönüşümü analiz ederek epistemolojik güven krizini, bireysel algılarla şekillenen gerçeklik yapısını, algoritmik bilgi üretimini ve bu süreçte felsefenin işlevini çok yönlü bir yaklaşımla tartışmaktır. Görüşme, katılımcıların konuya dair kişisel algılarını, deneyimlerini ve tutumlarını anonim bir şekilde paylaşmalarını sağlamayı hedeflemektedir. Elde edilen veriler, post-truth çağında akademik bilgi üretiminin karşı karşıya kaldığı zorlukların ve fırsatların daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Sorular tezin tamamında ele alınan konulara paralel olarak hazırlanmıştır.

Yukarıda bilgileri bulunan araştırmaya katılmayı kabul ediyorum. …/…/.....
İmza:
Katılımcının Adı-Soyadı:

Ses / Görüntü Kaydı Onamı

☐ Yalnızca ses kaydı alınmasına izin veriyorum.
☐ Görüntü kaydı alınmasına izin veriyorum.
☐ Ses ve görüntü kaydı alınmasına izin vermiyorum.

Herhangi bir katılımcı, ses/görüntü kaydının alınmasını onaylamadığı takdirde katılımcıdan kayıt alınmayacaktır.